

56.
SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

56.
SZÁM

HITTUDO-
MÁNY
LELKÉLET

NEVELÉS
IRODALOM

BÖLCSELET
JOC

FÖLDRAJZ
TERMÉSZETI
TUDOMÁNY

TÖRTÉNE-
LEM
SOCIOLOGIA

ÉLETRAJZ
UTIRAJZ

HORVÁTH JENŐ A MODERN AMERIKA TÖRTÉNETE 1492-1920

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

A MODERN AMERIKA TÖRTÉNETE

1492—1920.

IRTA

HORVÁTH JENŐ

EGYET. RENDKIVÜLI TANÁR

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1928.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest.
Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

ELSŐ FEJEZET.

Amerika felfedezése és meghódítása.

1492—1660.

1. Amerika felfedezése.

1. §. Attól kezdve, hogy az arab hódítás a XII. században Európa és India között addig fennálló összeköttetést megszakította, Európa népei több kísérletet tettek, hogy ez összeköttetést helyreállítsák.

A kereszteshadjáratok részben magok is ily kísérletnek voltak tekinthetők. Mivel azonban az Iszlám ellen indított homloktámadások nem sikerültek, Európa tengerjáró népei Afrika megkerülésével a tengeren igyekeztek eljutni a mesés Indiába.

A tengerentúli felfedezéseket és a modern gyarmatosítást eszerint a portugálok 1415-diki ceutai vállalkozása indította meg.

Ők tették az első kísérleteket nyugat felé is, oda utalván őket a firenzei Toscanelli Pál csillagásznak 1474-diki levele Martins Ferdinánd lisszaboni udvari káplánhoz; és ugyanarra kérvén engedelmet és támogatást II. János portugál királytól a genovai származású Kolumbus (olaszul Colombo, spanyolul Colon) Kristóf is 1483-ban

Meghallgatásra nem találván, Kolumbus a következő évben Spanyolországba költözött, onnan pedig a Szent-földre készült, mikor a Huelva mellett, Palos kikötő

közelében fekvő La Rabida-kolostor guardiánja, Juan Perez, Izabella királynő gyóntatója, Garcia Fernandez útján a merész tervet az udvar elé vitte. Kolumbus 1492 jan. 2-dikán, az utolsó arab erőd, Granada feladása napján érkezett a táborba, honnan hosszú tárgyalások után már Franciaországba készült vándorolni, mikor a királynő utána küldött és ápr. 17-én, Granada megvételenek örömeire létrejött a megegyezés egy, a keletázsiai Zipangu (Japán) és Katai (Kína) országokba indítandó vállalat iránt.

Palos kikötőváros gazdag kereskedői három rozoga hajót bocsátottak Kolumbus rendelkezésére és így hagyták el a *Santa Maria*, *Pinta* és *Nina* hajók 1492 aug. 3-dikán, pénteken reggel a palosi kikötőt, összesen 88 emberrel. A vállalat vezére Kolumbus volt, ki Toscanelli térképét magával vitte és annak útmutatása mellett igyekezett a tengeren át Ázsiába jutni. Ma már általános az a felfogás, hogy a szellemi felfedezés Toscanelli érdeme volt.

2. §. A vállalat 1492 okt. 12-dikén, pénteken hosszú és viszontagságos utazás után, mely alatt a spanyol legénység az olasz vezér ellen több ízben fel akart lázadni, ért el a nyugatindiai Guanahani (ma Watling Island) szigetére, melyet Kolumbus Toscanelli térképe alapján a nyugat felől elért Indiának hitt. Így nyerte a szomszédos szigetekkel együtt a Nyugatindia, lakóik pedig az indián nevet (spany. *las Indias* és *los indianos*).

Miután Kolumbus első útján, még okt. 28-dikán Cuba szigetéet, melyet János spanyol infáns tiszteletére Juanának nevezett el, valamint Hispaniola (spanyolul Española, ma Haiti, Santo Domingo) szigetet is felfedezte, a San Salvadornak elnevezett Guanahani-szigeten épített erőd-

I. AMERIKA FELFEDEZÉSE ÉS MEGHÓDÍTÁSA 5

ben (La Navidad, az első európai telep) 44 embert hagyott hátra és 1493 jan. 4-dikén haza indult.

Lisszabonon át 1493 márc. 15-dikén futott be a *Nina* Palosba, hol általános meglepetés fogadta indián zsákmányait.

Kolumbusnak a katolikus felségekhez Barcelonába kellett utaznia, hol az 1492 ápr. 17-diki egyezmény értelmében spanyol granddá és az általa felfedezett földek alkirályává nevezték ki.

Nem sokkal azután VI. Sándor pápa máj. 3—4-diki bullában az Azóri-szigetektől nyugatra eső egész világot Spanyolországnak ítélte oda és ezzel a felfedezett és még azután felfedezendő földeket Portugália és Spanyolország között osztotta meg.

3. §. Kolumbus 1493 szept. 25-dikén Sevilából 3 gályával, 14 fregattal és 1500 emberrel másodszor is útnak indult és nov. 3-dikán az általa Dominiciának nevezett szigeten ért szárazföldet.

La Navidad erőd helyén, melyet feldúlva találtak, Isabel néven újat épített, majd körútra indult, melyen Jamaikát és több más szigetet sikerült felfedeznie, csak 1496 márc. 10-dikén indulván ismét hazafelé.

Harmadik útján (1498 máj. 30—1500) Trinidad-szigetet fedezte fel, aug. 1-én pedig az Orinoko mellett Délamerika szárazföldre lépett. Ellenségei és irigyei ezalatt beárulták és aug. 23-dikán Don Francisco Bobadilla személyében új kormányzó jelent meg Hispaniola szigetén, ki az admirálist láncra verve küldötte haza. Kolumbus azonban otthon kegyelmet kapott és Bobadilla helyett Don Nicolas de Ovando személyében új kormányzót küldöttek ki.

Nem sokkal azután, 1502 máj. 9-dikén negyedszer is

útnak indult. Hondurast fedezte fel és a panamai földszorosig elhajózva, először vette hírét a nyugati nagy tengernek, a Csendes-Oceánnak. Mikor 1504 nov. 7-dikén haza érkezett, már csak betegen jutott el a segoviai és valladolidi fényes fogadásokra és 1506 máj. 20-dikán elhalt.

Hamvait előbb Valladolidban, azután Sevillában temették el, honnan 1542-ben Santo Domingo szigetére, onnan 1795-ben Habanába, Cuba elvesztése után pedig 1899-ben a sevillai dómba szállították.

Kolumbus nevét felfedezései megörökítették és a történetírók a felfedezést, az Uj-Világ fontossága miatt, később az egész újkori történelem kezdő éveként vették be a kézikönyvekbe. Annak négyszázadik évfordulóján, 1892-ben az egész művelt világon Kolumbus-ünnepeket tartottak.

4. §. Kolumbus felfedezései hírére a többi tengerjáró nemzetek is érdeklődni kezdtek az ismeretlen földek iránt.

Már nem sokkal azután, hogy Kolumbus második útjáról hazatért, 1496 márc. 5-dikén honfitársa, a szintén genovai Cabot (olaszul Caboto) János nyert felhatalmazást és segítséget VIII. Henrik angol királytól, hogy a tengeren át nyugat felé felfedező útra induljon.

Cabot 1497 máj. 2-dikán Bristolból 18 emberrel útrakelve, jún. 24-dikén, szombat reggel az északamerikai Saint John-szigetet fedezte fel; második útján, 1498-ban pedig Labradorba jutott. Kanada felfedezése tehát az angolok érdeme volt.

5. §. Ugyanakkor a spanyol Don Alonso de Hojeda 1499-ben Délamerikába hajózott és a guineai partoktól nyugat felé haladva, Venezuelát («kis Velence») hajózta be.

Kolumbus egykori útítársa, a palosi Don Vicente Yanez Pinzon 1500 jan. 20-dikán a braziliai partokat,

I. AMERIKA FELFEDEZÉSE ÉS MEGHÓDÍTÁSA 7

majd az Amazon folyót, végül Don Juan Diaz de Solis 1515-ben a La Plata folyó torkolatát fedezte fel.

6. §. Az első felfedező, ki a keleti partokról a kontinens belsejébe hatolt, a spanyol Don Vasco Nunez de Balboa volt. Balboa 1513 szept. 1-én az indiánoktól jelzett és Kolumbustól is hallott második tenger felkutatására indulva, 25-dikén reggel valóban elsőnek látta meg a Csendes-Oceánt. Mikor 29-dikén elérte, azt kivont karddal kezében spanyol birtoknak nyilvánította.

Ezzel nyilvánvalóvá lett, hogy Kolumbus nem az ázsiai földrész keleti partjait fedezte fel.

7. §. Észak felé haladva, Don Juan Ponce de Leon 1512 ápr. 2-dikán, húsvét napján Florida-félszigetet fedezte fel. Florida név alatt (húsvét = Pascua Florida) azonban ő még az egész Északamerikát értette. Társai tovább észak felé haladva, 1524-ben közel a kanadai partokig eljutottak (Esteban Gomez) és ezzel a keleti partvidék felfedezése Kanadától Argentínáig befejezettnek volt tekinthető.

II. A spanyol-portugál hódítások.

8. §. A partvidék felfedezése után a spanyolok nyomban megkezdtek az előnyomulást az ismeretlen földrész belső vidékei felé.

Don Diego Velazquez helytartó 1511-ben Kolumbus fiának, Don Diego Colon alkirálynak megbízásából Cuba szigetén vette át a rendelkezést, hol 1515-ben megvetette Santiago de Cuba és Habana városok alapjait; előbbi városban fiatal honfitársát, a később híressé lett Don Hernando Cortest állítván az igazgatás élére. Azután Cuba-szigetéről minden irányban nyugat és észak felé

indította embereit és így lett az ő hervadhatatlan érdeme Yukatan-félsziget, Mexikó és Florida-félsziget meghódítása és felkutatása.

Mexikó felkutatására Cortes Ferdinándot szemelte ki, aki 1518 nov. 18-dikán Santiagóból 10 hajóval, félezer spanyollal, 18 lovassal és néhány ágyúval indult hódító útjára. Partot érve, csak 1519 márc. 10-dikén hajózta ki csapatait, a partraszállás helyén alapítván meg Villa Rica de Vera Cruz (ma Vera Cruz) városát. A bennszülött lakosság féltő tisztelettel nyitott utat a fehér ember előtt kit Mexikó fővárosban Montezuma király is tüntető szíveséggel fogadott. Mikor azonban a bennszülöttek a veracruzai helyőrséget megtámadták és egy elesett spanyol katona fejét a fővárosba hozták, mindenki meggyőződött arról, hogy a fehér idegenek is halandó emberek. Cortes a veszedelmet átértve, a királyt elfogatta; de ugyanakkor Pamphilo de Narvaez elé kellett indulnia, kit Velazquez helytartó sereggel küldött a hűtlen Cortes ellen, ki Mexikót birtokba vette. Míg ellenfelét megverte, addig Cortes háta mögött a főváros lakossága fogott fegyvert. A harcban Montezuma király életét vesztette, az 1520 júl. 7-dikén megvívott döntő csatában a bennszülöttek vereséget szenvedtek és 1521 aug. 13-dikán Mexikó főváros is kaput nyitott a hódítók előtt.

Az új tartománynak Cortes Ferdinánd lett első alkirálya.

9. §. Mexikó megszerzése új felfedezéseknek és hódításoknak képezte alapját.

Az ország belső vidékeit a Rio Grande folyó mentén Cabeza de Vaca kutatta át, ki Texason keresztül 1534—36-ig Kaliforniáig eljutott, hol egyébként már 1533—34-ben Cortes is megjelent és a Kalifornia-félszigetet fedezte fel.

I. AMERIKA FELFEDEZÉSE ÉS MEGHÓDÍTÁSA 9

Cabeza de Vaca leírásain lelkesülve, indult el 1539 máj. 12-dikén Don Fernando de Soto Habanából Floridába, hol 30-dikán lépett partra és erős küzdelmek után 1541 máj. 8-dikán elérte a Mississippi folyót. Ott halt el és holttestét kísérői a csónakról a folyóba sülyesztették (1542 máj. 21), magok pedig a folyón aláhajózva tértek haza.

10. §. Dél-Amerika meghódítását Balboa egyik kísérője, Pizarro Ferenc vezette be, ki Diego de Almagro kíséretében és néhány társával, összesen 168 emberrel 1522-ben Panamából indult dél felé. Mikor az új földek elfoglalására 1529 júl. 26-dikán Toledóban királyi megbízólevelet kapott, 1530-ban ismét útra kelt és az inkák földjén át, rettenetes vérengzés után, 1533 nov. 15-dikén Cuzco fővárosba jutott. Ez volt az inkák birodalmának meghódítása, melynek véres és kalandokban gazdag történetét annyian feldolgozták. Peruban vetette meg Pizarro 1535-ben Lima főváros alapjait és onnan fedezte fel Almagro a déli Chilét (1535). Visszatérve azonban, a hódítók között polgárháború támadt, melyben Almagro vereséget szenvedett; Pizarro 1538-ban kivégeztette őt, de már 1541-ben Almagro barátai Pizarrót is meggyilkolták.

Pizarro még Almagro halála után Don Pedro de Valdiviát küldötte Chilébe, ki a messze dél felé elnyúlt országot lecsendesítette és 1541-ben megvetette Santiago de Chile város alapjait.

11. §. A La Plata folyót 1516-ban Don Juan de Solis fedezte fel, a bennszülöttek azonban a merész utazót meggyilkolták. Spanyol szolgálatban 1520-ban a portugál Magellan (Magalhaes) Ferdinánd, 1526-ban pedig Cabot János fia, Sebestyén jelentek meg, akik közül az utóbbi a

folyón felfelé hatolt a szárazföld belsejébe. Ezen az úton követte őt Don Pedro de Mendoza 1535-ben, ki partra lépve Santa Maria de Buenos-Airest, társai pedig a folyón felfelé hajózva 1536-ban Asuncion várost alapították meg.

12. §. Braziliát Kolumbus egykori útitársa, a palosi születésű spanyol Don Vicente Yanez Pinzon fedezte fel (1499). A portugál Dom Pedro Alvarez Cabral 1500 ápr. 24-dikén az afrikai partokról odasodorva, Braziliát Portugália részére akarta biztosítani és bár máj. 3-dikán tovább hajózott India felé, jelentése nyomán Manuel király a firenzei Vespucci Amerigó vezetése alatt portugál csapatokat küldött Brazília meghódítása végett.

Vespucci a Mediciek ügynökeként már 1492 óta Spanyolországban élt. Mint ilyen, résztvett az amerikai vállalatok szervezésében és 1497 óta állítólag — mert a kritika Vespuccinak minden szavát kétségbevonja — maga is eredményes utazásokat tett az újvilágban. Nem sokkal azután portugál szolgálatba lépett és onnan küldött élénk színezetű leírásai már 1500 után számtalan kiadásban jelentek meg Párizsban, Strassburgban és Augsburgban. Ezek alapján a német Waldseemüller Márton saint-diéi egyetemi tanár 1507-ben kiadott munkájában (*Cosmographiae Introductio*. Saint-Dié 1507) az újvilág felfedezését Vespucci Amerigónak tulajdonította és az új földrészt *Amerikának* nevezte el. Ez volt Amerika nevének eredete.

Brazília birtokbavétele azonban nem Amerigo érdeme volt, hanem a portugál Martim Affonso de Sousára maradt, ki 1531 jan. 1-én Rio de Janeirót fedezte fel és alapította meg.

13. §. A felfedezett és meghódított gyarmatokat a spanyolok alkirályságokra és tartományokra osztották.

I. AMERIKA FELFEDEZÉSE ÉS MEGHÓDÍTÁSA 11

Kezdetben mindössze két alkirályság volt: északon *Nueva Espana* (Észak- és Középamerika és a mai Venezuela) Mexikó fővárossal és *Peru* Lima fővárossal egész Délamerikára kiterjedő hatáskörrel. 1717-ben alakult *Nueva Granada* (Colombia) Bogota fővárossal és 1778-ban *Buenos-Aires* (La Plata vidék) alkirályság. A hivatalok nagy jövedelmeik miatt keresettek és állandó versengés tárgyai voltak.

Az egyes alkirályságok tartományokra (*audiencia*) és kormányzóságokra oszlottak.

Az új területek kiaknázása végett 1517-ben a hátrazorított indiánok földjeire afrikai néger munkások bevitelét rendszeresítették a hirhedt rabszolgaszerződések (*asiento*) útján és azok száma rohamosan megnövekedett. A rabszolgakereskedés monopóliumát — mert az spanyol alattvalóknak tiltva volt — rendszeren idegeneknek adták el. A bérösszeg igen magas volt és a szállításra kötelezett rabszolgák közül azoknak csak egy nagy hányadát kellett életben partra tenniök. Elképzelhető, hogy mily rettenetes embervadászat indult meg a jövedelmező rabszolgakereskedés érdekében, amelynek eredményeként Amerika az afrikai négerek százezzeivel települt be.

III. A francia hódítások.

14. §. A spanyol és portugál nemzetek nagy sikerei I. Ferenc francia királyt arra bírták, hogy maga is részt kérjen a jövedelmező tengerentúli hódításokból.

Igy indult útnak a saintmalói breton Cartier Jakab 1534 ápr. 2-án, hogy az Amerikán át Indiába vezető északnyugati tengeri átjárót megkeresse. Máj. 10-dikén Newfoundlandba érkezett és annak partjait végighajózva,

szept. 5-dikén tért haza Saint Malóba. 1536 máj. 16-dikán már három hajóval indult útnak és aug. 9-dikén a Szent Lőrinc-öblöt fedezte fel, azután a folyón felfelé hajózott és második útjáról 1537 júl. 16-dikán tért haza; végül 1541 tavaszán harmadízben öt hajóval indult el, de csakhamar visszatért anélkül, hogy ott francia telepet alapíthatott volna.

15. §. IV. Henrik király 1600-ban a messze kalandozó saintmalóiak sérelmére az északamerikai szörmekereskedelem kiváltságát egy háromtagú társaságra ruházta melynek egyik tagja, Pontgravé (eredetileg François Gravé du Pont) 1603-ban Champlain Sámuelt vette maga mellé, ki már azelőtt is megfordult Amerikában és ki elsőnek vetette fel a Panama-csatorna gondolatát. Champlain alapította meg az első kanadai francia telepet is Quebecben, 1608 júliusban. Ugyanakkor fedezte fel a Champlain-tavat is és ettől kezdve gyors egymásutánban jöttek létre a francia telepek: a Saint John folyó torkolatánál 1635-ben Fort Saint Jean, a Szent Lőrinc folyó mellett 1642-ben Montréal voltak a legfontosabbak.

Ez volt *Nouvelle France* (Új-Franciaország) eredete; megalapításának háromszázadik évfordulóját 1908-ban ünnepelték meg.

Mivel a partvidéket röviddel azelőtt angol telepesek foglalták el, a franciák a belső területeken, a nagy tavak mentén terjeszkedtek tovább.

Az utat maga Champlain nyitotta meg, mikor a Szent Lőrinc folyó mellett haladva, elérte a nagy tavakat és hírét vette a Mississippinek. A nagy folyót azonban a franciáknak a korszak folyamán még nem sikerült elérniök.

16. §. Itt említhetjük meg a déli partokon, hugenotta

I. AMERIKA FELFEDEZÉSE ÉS MEGHÓDÍTÁSA 13

telepeseiktől épített Port Royalt is, melyet Ribaut János 1562 máj. 27-dikén alapított meg, de mely röviddel az alapítás után elpusztult.

A floridai és braziliai francia hugenottatelepek is alig néhány évig: az 1562—65-ig ez 1555—60-ig állottak fenn

IV. A hollandi gyarmatosítás.

17. §. A franciák után a XVII. század első éveiben a spanyol hatalom ellen küzdő hollandok is megjelentek az amerikai gyarmatosítás színterén, hol a keleti partok mentén jelentékeny gyarmatokat alapítottak.

Igy jelent meg a Holland Keletindiai Társaság szolgáltatában 1609 szept. 3-ikán Hudson Henrik a mai New-York-öbölben. Az ő jelentései nyomán így alakult meg 1614-ben az Új Németalföld Társaság és létesült 1615-ben a németalföldi Fort Nassau. A Társaság azonban már 1618-ban megszűnt és helyét a Holland Nyugatindiai Társaság (*Westindische Compagnie, 1621—74*) foglalta el, mely azután a hollandi kereskedelem egész amerikai monopóliumját magának szerezte meg.

Ez a Társaság alapította 1623-ban Új-Németalföld (*Nieuwe Nederland*) tartományt, melynek igazgatását az amsterdami kereskedelmi kamara vette át és így jött létre Új-Amsterdam (*Nieuwe Amsterdam, eredetileg Fort Amsterdam*) mely 1653-ban városjogot kapott.

18. §. Nyugatindia szigetei közül a Holland Nyugatindiai Társaság néhányat szintén elragadott a spanyoloktól, nagyobb telepítést azonban csupán a guineai partokon eszközölt, hol a guyanai terület egy része hollandi kézbe került.

Rövid ideig, 1624—25 a braziliai Bahia is a hollan-

dok kezében volt, kik 1630-ban ismét megvetették lábukat a braziliai partokon, hol külön hollandi gyarmat alakult. 1636-ban János Móric nassauai gróf vette át a kormányt, melynek élén egyforma sikerrel küzdött a spanyol és portugál haderők ellen (1637—44). Távozása után azonban 1645-ben felkelés tört ki a hollandok ellen és 1654-ben Brazília utolsó hollandi telepe is portugál birtokba ment át.

V. A svéd gyarmatosítás.

19. §. A Delaware folyó mellett a XVII. század közepe felé a Svéd Déli Társaság, melynek alapítója, Usselinx Vilmos egyben a Holland Nyugatindia Társaságot is szervezte, alapított svéd telepet és Minuit Péter így alapította meg 1638-ban Christinahamot, mely 1642-ben külön királyi kormányzót nyert.

Ez volt Új-Svédország (*Nye Sverige*) eredete.

VI. Az angol gyarmatosítás.

20. §. Az északamerikai területekre Kolumbus felfedezése révén Spanyolország, IV. Henrik 1608-diki adománylevele révén Franciaország tartottak igényt; Anglia Cabot 1497-diki útjára hivatkozva, indította meg hódító vállalatait, melyeknek azután a hollandi, svéd és francia telepek egymásután áldozatul estek.

E vállalatok közül sem Sir Humphery Gilbert kísérletei, melyeknek maga is áldozatul esett (1578—83), sem féltestvérének, a vakmerő tengeri kalandjairól híres Sir Róbert Raleighnek vállalkozásai (1584) nem eredményeztek tartósabb településeket egészen addig, míg 1606 ápr.

I. AMERIKA FELFEDEZÉSE ÉS MEGHÓDÍTÁSA 15

10-dikén I. Jakab angol király a London és Plymouth Társaságoknak (*London Company, Plymouth Company*) kiváltságlevelet és felhatalmazást nem adott, hogy bizonyos északamerikai területeken gyarmatokat alapítsanak.

Az első hajót már aug. 12-dikén útnak indították, az első komoly vállalat azonban csak 1607 májusban kötött ki, hol nyomban megvetették a király nevére elnevezett Jamestown alapjait, melynek alapításától (1607) brit Északamerika és az Egyesült-Államok történetét is számítják. A gyarmat Erzsébet királyné után a Virginia nevet kapta és kedvező éghajlati viszonyai miatt gyors fejlődésnek indult. Lakossága 1660-ig már 20 ezerre szaporodott és 1610 óta külön kormányzóságot alkotott.

21. §. A *London Company* sikerein felbátorodva közvetítette a *Plymouth Company* a Hollandiába menekült angol puritánokat Amerika felé. A püspöki egyháztól üldözött angol reformátusok 1620-ban Delftből keltak útra, de hajójuk tönkre ment és Plymouthban a *Mayflowerra* szállottak át. Azzal indultak tovább szept. 6-dikán Amerika felé, hol dec. 11-dikén értek partot és ott megvetették Plymouth alapjait.

Ebből a telepből alakult ki az 1629 márc. 4-iki királyi kiváltságlevél alapján Massachussetts gyarmat, mely fővárosul az 1630-ban alapított Bostont választotta.

A *Plymouth Company* 1620-ban Új-Anglia (*New England*) tanácsának adta át helyét, mely a még szabad északamerikai területeket magának szerezte meg és azokon gyors egymásutánban jöttek létre Connecticut, Maine, Maryland, New-Hampshire, New-Haven (1639—62), mely rövidesen Connecticutba olvadt, valamint Rhode Island és Vermont gyarmatok.

Ezzel a brit gyarmatok száma 8-ra emelkedett.

VII. Az amerikai gyarmatok 1660-ban.

22. §. Amerika tehát a gyarmatosítás folytán külön területekre szakadva, különböző európai államoktól függött.

Közép- és Dél-Amerika Spanyolországhoz tartozott (13. §.).

A mai Unió egész délvidéke, a Kalifornia és Florida között elterült egész vidék spanyol település volt, mely *Neuva Espana* néven volt ismeretes és amely spanyol jellegét nagyrészt ma is megtartotta. Északon Franciaországnak voltak birtokai, melyeket *Nouvelle France* néven ismert a történelem. A spanyol és francia területektől közrefogva, terült el *New England*, melynek tartományait *Nieuwe Nederland* és *Nye Sverige* szakították meg.

Mivel a kölcsönös birtoklást egyik állam sem ismerte el, a küzdelem valamennyi között előrelátható volt.

23. §. A háború európai szempontok szerint igazodván, elsőnek az angol-francia ellentét váltott ki fegyveres összetűzést.

Sir William Alexander angol költő és államférfi ugyanis 1629 elején I. Károly királytól az egész Szent Lőrinc folyóra szóló kiváltságlevelet eszközölt ki magának és júliusban Kirke Dávid vezérlete alatt már angol flotta jelent meg a francia Quebec előtt. Champlain kormányzó kaput nyitott, de a röviddel azután megkötött angol-francia békeszerződésben Quebec ismét vissza került a franciákhoz.

24. §. Most a svéd-hollandi ellentét lett időszerűvé, holott az angolokkal szemben addig svédék és hollandok szoros szövetséget alkottak.

I. AMERIKA FELFEDEZÉSE ÉS MEGHÓDÍTÁSA 17

A hollandok ugyanis 1651-ben svéd területen építették fél Fort Casimirt. A svédek az erődöt 1654-ben elfoglalták, a hollandok azonban 1655-ben nemcsak Fort Casimirt vették vissza, hanem Fort Christinát is elfoglalták és Új-Svédországot Új-Németalföldbe bekebelezték.

Északamerika tehát ettől kezdve a spanyolok, franciák, hollandok és angolok között oszlott meg, közöttük indulván meg azután a hosszú küzdelem az egész kontinens birtokáért. A spanyolok a nemzetek versenyében képtelenek voltak azt magoknak megtartani.

MÁSODIK FEJEZET.

Küzdelem Amerika birtokáért.

1660—1815.

VIII. Az első gyarmatháborúk.

25. §. A berendezkedés korában kialakult ellentétek természetesen megadták a jövő fejlődés irányát. Európában a XVII. század második felében a francia hegemoniáért folytak háborúk a szárazföldön, az angol és hollandi monopoliumért a tengeren; Amerika földjén ugyanis angol-francia és angol-hollandi háborúk keletkeztek, melyek az európai háborúkkal párhuzamban folytak.

26. §. Az angol-hollandi háborúk magvát az 1651-diki és 1660-diki angol hajózási törvények alkották, melyeket egyoldalú szigoruk miatt Hollandia magára nézve sérelmeseknek tartott és azok miatt 1652—54. és 1664—67. két háborút vívott Angliával.

A második háború azzal vette kezdetét, hogy York herceg angol trónörökös 1664 márc. 12-dikén az Észak-amerikában elfoglalandó hollandi területek birtoklására királyi kiváltságlevelet kapott. Az angol csapatok már aug. 26-dikán birtokba vették a hollandi terület fővárosát, melyet a herceg tiszteletére Uj-Yorknak neveztek el.

Igy lett *Neuwe Amsterdamból* a mai *New-York*, mely azonban régi hollandi telepeseit is napjainkig megtar-

totta és ez a hollandi elem Amerikának sok jelentős államférfit adott.

Az 1674-diki angol-hollandi békeszerződésben *Nieuwe Nederland* gyarmat szintén angol birtokká lett és *New Englandba* olvadt, miáltal a hollandi területek a beékelt svéd gyarmattal együtt angol kézbe mentek át.

IX. Új északamerikai gyarmatok.

27. §. New-York megszerzésével az északamerikai angol gyarmatok száma 9-re növekedett, sőt az elfoglalt hollandi területből New-Jersey néven még 1664-ben egy tizedik gyarmat is alakult.

Ugyanakkor alakult meg délen egy 1663 ápr. 3-diki kiváltságlevél alapján a II. Károly királyról elnevezett Carolina tartomány.

1681 márc. 4-dikén a quaker Penn Vilmos szerzett kiváltságlevelet és így jött létre a *New England* mögött elterült erdős vidéken Pennsylvania gyarmat. Penn maga utazott Amerikába és a Delaware folyón felfelé haladva, megvetette Philadelphia város alapjait.

28. §. Az így kialakult 12 angol gyarmat rövid idő alatt jelentékeny fejlődésnek indult és a rendszeres telepítés folytán már a XVII. század második felében gyors léptekkel terjeszkedett Nyugat felé.

A terjeszkedés természetesen a keleti Atlanti partvidékre támaszkodott, hova Európából állandóan érkeztek új telepesek, kik a parti gyarmatokon át nyugat felé vándorolva, már a század végén elérték az Appalach-hegységet és ezzel a hegylánc és az Atlanti partok között egy 12 tartományból álló hatalmas gyarmatbirodalom alakult ki.

29. §. A további terjeszkedés lehetőségét azonban a kanadai franciák megghusították.

Ugyanakkor, amikor Európában XIV. Lajos francia király alatt egy francia hegemonia körvonalai bontakoztak ki, Kanada francia kormányzója, Frontenac Lajos gróf (1672—82) a brit gyarmatok háta mögött a Szent Lőrinc folyótól a Mississippi folyó felé kezdte meg a terjeszkedést, melynek eredményeként a franciák az ismeretlen folyamat behajózták. Frontenac gróf megbízottja, Cavalier Róbert (Robert Cavalier Sieur de La Salle) 1682-ben az Illinois folyón aláhajózva ért a Mississipp-hez és két hónappal azután annak torkolatához, hol a Lajos királyról elnevezett Louisiana gyarmatot alapította meg.

X. Az angol-francia gyarmatháborúk.

30. §. A spanyol örökösödési háború visszhangjaként 1690 ápr. 28-dikán Sir William Phipps angol kapitány Bostonból kisebb flotta élén az akádiai Port Royalba indult, mely a támadók előtt kaput nyitott, sőt rövidesen egész Akádia brit kézbe került. Ezzel az európai angol-francia háborút Amerikába is átültették és kezdetét vette az élet-halálharc a kontinens birtokáért.

A Quebec ellen intézett támadás azonban Frontenac kormányzó hősi védekezésén megtört és Akádia 1691-ben ismét francia birtokká lett. Csak 1710-ben szerezte azt vissza Nicholson Ferenc kormányzó, mire az 1713-diki utrechti békeszerződés véglegesen Angliának ítélte oda, mely ettől kezdve azt megtartotta.

31. §. A Carolina és Florida közt elterülő lakatlan területre György angol király 1732-ben külön adomány-

levelet bocsátott ki és így jött létre a királyról elnevezett Georgia, miáltal az angol gyarmatok száma 13-ra emelkedett.

A 13 gyarmat lakossága közel egymillió, fajilag angol, skót és ír volt, sőt lassankint a hollandi Newyork is elangolosodásnak indult.

32. §. A gyarmatokat elhatároló nyugati hegyvidéken túl, a spanyol örökösödési háború idejében, jelentős politikai változás ment végbe, mert 1700-ban Spanyolország trónjára V. Fülöp személyében Bourbon herceg került és ezzel egy hatalmas francia-spanyol érdekközösség állott elő, mely az északamerikai angol birtokok mögött valamennyi területet, tehát Kanadát, Louisianát és Floridát egy kézben egyesítette és a Bourbonok alatt egy óriási kiterjedésű gyarmatbirodalmat alkotott meg.

Azok a brit gyarmatosok, kik az Alleghany hegyláncot 1715 után átlépték, mindenütt francia-indián ellenállásra találtak, mellyel szemben védekezésre kellett szorítkozniok. Megjelenésük azonban a Quebec és az 1718-ban megalapított *Nouvelle Orléans* (ma New-Orleans) közötti kanada-louisiana-floridai francia-spanyol összeköttetésre is zavarólag hatott és az így támadt ellentétek már 1739-ben háborúra vezettek az északamerikai angolok és a francia-spanyol szövetség között, mely két és fél évtizeden át az egész északamerikai kontinenst izgalomban tartotta.

33. §. Mivel abban az időben a 13 gyarmat angol helyőrsége összevéve sem haladta meg az ezer főt, a lakosság maga toborzott hadsereget és vonult Louisbourg francia erőd ellen, mely hosszú harc után 1745 jún. 16-dikán végre kaput nyitott. A franciák azonban az 1748-diki aacheni békeszerződésben *Louisbourgot* ismét

visszanyerték, sőt Duquesne kanadai kormányzó az Ohio vonalát megszállva, nyugat felé is lehetetlenné tette az angol terjeszkedést.

Az Európában osztrák örökösödési háború név alatt ismert bonyodalmakat tehát Nyugat-Európában egy angol-francia háború kísérte, melynek hullámai Amerikát is érintették, sőt Észak-Amerikában a háború az európainál is jóval nagyobb területen folyt.

34. §. Évekkel azután az ellentétek súlypontja ismét nyugatra költözött, hol az angolok és franciák között 1754-ben határvillongások vették kezdetüket, melyek folyamán Washington György, akkor még fiatal virginiai őrnagy is francia fogságba került. Erre a hegységen túl megtelepedett angolok biztonságukat féltve visszavándoroltak és kezdetét vette az angol-francia gyarmatháború.

Angol részről 1755-ben Braddock tábornok vette át a vezérletet és vezette két ezredét a hegyek közt fekvő Fort Cumberlandból a nagy tavak felé, Fort Duquesne (ma Pittsburg) ellen; a támadás azonban kudarcot vallott és Braddock is belehalt a hadjárat folyamán kapott sebeibe. A határ az egész vonalon felbomlott és az angol gyarmatosok százai pusztultak el a francia és indián fegyverektől.

Az angolok ettől kezdve határvédelemre szorítkoztak (Washington maroknyi seregével ezerkilométeres határvonalat fedezett), a támadást pedig Montcalm marquis francia tábornok vette át. Ellene az angol Wolfe Jakab vonult harcba és foglalta el 1758 júl. 21-dikén Louisbourgot, szept. 17-dikén pedig Quebecet, hol Montcalm és Wolfe együtt lelték halálukat, örök emléket állítva hősi harcaiknak. Wolfe katonai sikereit a francia ellen-

állás szívóssága és halálmegvetése mellett a franciák gazdag felkészültsége is megnövelték. Csak magában Louisbourban 240 ágyút zsákmányolt.

Egy évvel azután, 1760-ban Montreállal együtt Kanada tartomány angol kézbe került és attól kezdve angol kézben maradt. Csakhamar egész terjedelmében brit csapatok szállották meg. Az 1763 febr. 10-diki párizsi békeszerződés Angliának ítélte oda, miáltal a brit gyarmatok száma 14-re emelkedett.

35. §. Kanada elvesztése után a francia-spanyol érdek-közösség messze délre szorult. Mivel a Mississippi völgye már nem volt megtartható többé, a francia telepesek lassankint a délebbre fekvő Louisianába költöztek. Mivel azonban XV. Lajos francia király Louisianát az 1761 nov. 3-iki titkos szerződésben III. Károly spanyol királynak adta oda és 1769-ben a spanyolok tényleg átvették az igazgatást, a franciák spanyol földre kerültek, Észak-Amerika pedig a hollandok és franciák veresége után Anglia és Spanyolország között oszlott meg.

Ugyanakkor az angolok 1762-ben Habanát hódították meg, melyet az 1763-diki békeszerződésben azután Floridáért cseréltek el és így a keleti partvidék Floridától az ismeretlen északig brit kézbe került.

Jamaika-sziget 1655 óta szintén brit kézben volt, mi által Anglia Közép-Amerikában is jelentős politikai súllyal rendelkezett.

36. §. A spanyol és portugál gyarmatbirodalmak területén hevesebb politikai mozgalom volt észlelhető. A legfontosabb talán az volt, hogy a jezsuiták missziós céljaira 1608-ban Paraguay-gyarmatban a polgári kormányzat kizárólagos gyakorlására is jogot kaptak. A reájok bízott területen virágzó államot alapítottak, megszüntették a

rabszolgakereskedést. Államuk az indián törzsek között oly népszerűsége tette szert, hogy a lakosság száma csakhamar 100.000 főre szaporodott. Midőn azonban Paraguay egy része Portugáliához került és a lakosság továbbra is spanyol uralom alatt akart maradni, hogy a jezsuiták alatt maradjon, Pombal marquis portugál miniszter a jezsuitákat Portugáliából kiutasította. Mikor példáját III. Károly spanyol király is követte, Paraguay 1767-ben a jezsuiták birtokából a király birtokába ment át.

XI. Az északamerikai függetlenségi mozgalom.

1763—1783.

37. §. Az Észak-Amerikában lassanként állandóvá lett indián támadások elleni védekezés Angliára nézve nagyobb helyőrség tartását tette szükségessé; annak költségeit a brit kormány 1765-ben bélyegadó kivetésével igyekezett biztosítani. A bélyegadó azonban csupán egyike volt azon sok jogcímnek, melyeken a kormány 1763 óta egyik adót a másik után vetette ki a gyarmatokra. Mivel pedig a gyarmatok a parlamentben képviselve nem voltak, az északamerikai tartományok megkérdése és hozzájárulása nélkül kivetett és rajtok végrehajtott adók Amerikában erős ellentállást váltottak ki. A kormány ekkor még tovább ment és a tartománygyűlések felosztatásához, valamint az angol helyőrségnek megerősítéséhez folyamodott. Amerikában tehát észrevehetőleg katonai uralom vette kezdetét, mely a lakosság elégtelenségét fegyverrel nyomta el.

A kölcsönös viszály következtében végül is napirenden voltak a tüntetések és így történt, hogy 1773 dec. 16-dikán a bostoni kikötőben indiánoknak öltözött pol-

gárok egy angol hajón érkezett 342 láda vámköteles teát a tengerbe dobtak.

Ez az eljárás nyílt hadüzenetnek volt tekinthető és a kormány sietett arra hadüzenettel válaszolni. Erélyes büntető rendszabályokhoz nyúlt, melyeket baljóslatú híruk messze megelőzött és a gyarmatok lakosságát fegyveres ellenállásra bízta fel. Alig hogy 1774 máj. 11-dikén Gage Tamás tábornok massachussettsi kormányzó négy angol ezreddel Bostonba érkezett és jún. 1-én a kikötőt zár alá vette, Virginia tartomány a felosztatott tartománygyűlések helyett gyarmatközi kongresszus egybehívását javasolta. Így ült össze szept. 5-dikén Philadelphiában a *Continental Congress*, melyben Georgia kivételével valamennyi gyarmat képviseltette magát.

38. §. A brit kormány a pártütés hírére most már nyíltan fegyverhez nyúlt és Burgoyne János, Clinton Henrik, Howe Vilmos tábornokokat jelentékeny hadsereggel indította útnak, hogy Gage tábornokot, ki 1775 ápr. 18—19-én Lexington és Concord mellett a felkelőkkel érintkezésbe lépett és csapatainak viasszaszorítása után Bostonban elsáncolta magát, megsegítsék.

A fegyveres összeütközés azonban teljes és végleges szakítást, egy angol-amerikai háborút eredményezett, mert az egyes tartományok időközben önálló kormányokat szerveztek és az anyaország helyett, melynek hatóságait elkergették, egyedül a philadelphiai kongresszustól fogadtak utasításokat, sőt a kongresszus az angol csapatokkal megrakott Bostont is zár alá vétette.

Az amerikai hadsereg kezdetben akként akart sikereket elérni, hogy bosszújában a kormányhoz hű 14-dik gyarmat, Kanada ellen fordult, az 1775—76. téli hadjárat azonban szerencsétlen véget ért, mert a kanadaiak

vonakodtak fegyvert fogni, a Szent Lőrinc-folyón felolvadt a jég, mire brit hadihajók jelentek meg és az amerikaiaknak vissza kellett vonulniok. Washington György fővezér erre Boston ellen vonult, honnan viszont a brit csapatok 1776 márc. 17-dikén a biztosabb Kanadába vitorláztak.

A 13 gyarmat egész területén nem volt többé brit katona, mire a kongresszus júl. 4-dikén Angliától elszakadt (függetlenségi nyilatkozat, fogalmazta Jefferson Tamás virginiai képviselő, *Declaration of Independence*) és megvetette az Egyesült-Államok (*United States*) alapjait. Július 4-dikét azóta ünnepelik az Egyesült-Államok születésnapjaként.

39. §. Az angol csapatok vezérletét most Howe Vilmos tábornok vette át és támadási pontul a félig loyálisnak megmaradt angol-hollandi Newyorkot és a Hudson-folyó torkolatát szemelte ki.

Elsőnek ugyan ápr. 13-dikán Washington érkezett Newyork elé, de mikor augusztusban a brit csapatok partra léptek, az alig 15.000 főre rúgó amerikaiaknak a túlnyomó erő elől vissza kellett vonulniok. Howe a rendelkezésére álló haderő élén most Philadelphiáig előnyomult és az ügy már nyerve látszott, mikor Washington dec. 23-dikán éjjel meglepetésszerűen átkelt a zajló Delawarén és az 1777 jan. 3-diki princetoni csatában győztes seregeivel az angolokat Newyorkba szorította vissza, hol azok 1777 őszeig tétlenségre voltak kárhoztatva.

Most a brit kormány egy újabb vállalkozás élére Burgoyne tábornokot választotta, ki 1777 jún. 1-én Kanadából 8000 főnyi hadsereg élén indult a Newyorkba szorított Howe felmentésére, de csapatai a lakatlan erdőkön való átvonulás közben teljesen kimerültek és miután

a kanadai tartaléksapatoktól elszakadt, okt. 16-dikán Saratoga mellett Gates Horatio amerikai tábornok előtt letették a fegyvert.

40. §. A saratogai fegyverletétel döntő fordulatot eredményezett.

Franciaország, mely már évek óta nyílt érintkezésben állott Amerika megbizottaival, Kanada elvesztését megbosszulandó, 1778 febr. 6-dikán fegyverszövetségre lépett az északamerikai Unióval. Ez viszont újabb angol-francia háborút vont maga után. Franciaországgal tartott (az 1779 ápr. 29-diki amerikai-francia-spanyol titkos szerződés óta) a Bourbonok másik állama, Spanyolország is és ezek után 1780 nyarán az amerikai Newportban már partra is szállott Rochambeau gróf francia hadserege.

Clinton tábornok brit fővezér előbb Newyorkban vett állást, 1779 decemberben pedig a déli Charlestonba vitorlázott, honnan Cornwallis Károly tábornokot küldte észak felé. Csapatait azonban Yorktown mellett megállították és 1781 okt. 19-dikén Washington fővezér előtt letette a fegyvert.

Ezzel a háború katonai része befejezettnek volt tekinthető.

41. §. A francia szövetségi kapcsolat azonban külpolitikai nehézségeket eredményezett, mert az voltaképen egy idegen hatalom fegyveres beavatkozását jelentette.

Mikor Franklin Benjámín északamerikai kiküldött Vergennes francia külügyminiszter nyílt szövetségre szólította, Franciaország nyomban átértette a helyzetet, mely neki a brit hatalom megalázására nyújtott reményt.

Szövetkezésre azonban csupán akkor volt hajlandó, mikor Franklin 1778 elején már a brit kormánnyal is

felvette a tárgyalást és mikor az angol-amerikai megegyezés lehetősége Franciaország politikai elszigetelését helyezte kilátásba.

Ezért a francia kormány most már nyíltan az eseményekbe kapcsolódott és a két angol-szász nép közé gátat emelt; elhatározását azonban későn tette meg.

Az 1778 febr. 6-diki francia-északamerikai szövetség a brit parlamenttől márc. 11-dikén elhatározott nagyfotosságú békelépést, mely Amerikával a megegyezést lehetővé tette, meghiusította; mikor pedig két nappal azután Noailles marquis londoni francia követ a szövetséget a brit kormány tudomására hozta, végleg megszűnt a megegyezés lehetősége Anglia és amerikai gyarmatai között. A helyzet kulcsa tehát Franciaország kezébe került, mely az 1779 ápr. 29-diki aranjuezi szerződésben Spanyolországot is maga mellé vonta és az új amerikai államot a Mississippi-völgy francia és Florida spanyol érdektérületei közé igyekezett beékelni, hogy befolyását hosszú időkre biztosítsa Észak-Amerika területén.

Az Unió ezek után 1781-ben már azzal küldötte Madridba Jay Jánost, hogy Spanyolország követeléseit is teljesíti és valóban mindaddig a francia érdekkörben maradt, míg Washington Cornwallis tábornokot okt. 19-dikén megadásra nem kényszerítette.

A francia szövetség ettől kezdve az amerikaiakra nézve terhessé lett, mert a fajtestvér angolokkal való megbékülés útjában állott.

42. §. A yorcktowni diadallal tehát a francia protektorátusnak, melyet Vergennes az amerikai Franklin fölött, a madridi francia követ az amerikai Jay fölött és a pétervári francia követ — mert akkor még Alaszka, sőt a nyugati partvidék messze délen orosz terület volt — Dana

északamerikai delegátus fölött gyakorolt, egyszerre vége szakadt; a hágai francia követ 1782 végén már nem tudta meggátolni, hogy Adams János Párizsba utazó béke delegátus az Uniót Hollandiával el ne ismertesse és mint egykor Angliát Franciaországgal, úgy most Vergennest Hollandiával ki ne játssza.

Az angol-északamerikai békeszerződés is egyedül akként volt megköthető, hogy Jay és Adams utasításaitat túllépve, a Bourbon-ház igényeire féltékeny Vergennes háta mögött kötöttek meg a brit kormánnyal 1782 nov. 30-dikán előzetes, 1783 szept. 3-dikán pedig végleges formájában.

Ez utóbbi, Versaillesban megkötött szerződés végeredményben Francia- és Spanyolország igényeit is tekintetbe vette; francia földön jött létre és francia érdeket szolgált, mikor a franciáktól gyűlölt Angliát békére és az új északamerikai köztársaság elismerésére kényszerítette.

XII. Az Egyesült-Államok.

1783—1815.

43. §. A békeszerződés árnyoldalai mellett is lehetővé tette az Unió belső államrendjének zavartalan kiépítését.

A 13 gyarmat ugyan már 1777 nov. 15-dikén konföderációba lépett és ezzel végleg egy állammá egyesült, ez az alaptörvény azonban egyelőre nem szabta meg az alkotmány természetét és erős kiegészítésre szorult. Nagy hiányaival mindenesetre hozzájárult ahhoz, hogy a központi hatalom és a 13 különböző állam jogköre és viszonya körül másfél évtizeden át folyt a nagy küzdelem, mely a közvéleményt *foederalistákra* és *republikánusokra* szakította. Előbbiekhez tartoztak Washington és elv-

barátai, ők alkotván meg az 1787-diki konventben az új alkotmánylevelet, melynek alapján Washington az Unió első elnökévé választották (1789—1797, elfogadta 1787 szept. 17-dikén).

Az 1774-ben összehívott kongresszus 1789 márc. 3-dikán oszlott fel és másnap Newyorkban összeült az első alkotmányos kongresszus, Washington pedig átvette hivatalát. Az Egyesült-Államok elnökei azóta szoktak márc. 4-dikén hivatalba lépni.

44. §. Az alkotmány életbelépését követő negyedszázad (1789—1815) politikáját jellemző irányzatok nagyrészt külügyi vonatkozásúak voltak: az egyik további viszonylatok kiépítése az európai hatalmakkal, másik e viszonylatokkal kapcsolatban előnyomulás és terjeszkedés az immár teljesen szabaddá lett nyugat felé.

Külügyekben az iparos északi városokra támaszkodó *foederalisták* inkább angolbarátok, az ültetvényes déli *republikánusok* pedig franciabarátok voltak.

A függetlenségi harc kezdetén az angolbarátok az amerikai közvéleményben határozott többséggel rendelkeztek és a függetlenségi nyilatkozat már 1776-ban kiemelte, hogy az angol és amerikai nemzetek csak háborúban ellenségek, békében azonban jóbarátok (*enemies in war, in peace friends*). Az ellenfelek a békekötés alkalmával még tovább mentek: elutasították az Ausztriától és Olaszországtól felajánlott biztosítékokat és ügyüket az angol-szász faj házi ügyének nyilvánítva messze kiható világpolitikai program, az angol-szász egység gondolata előtt nyitottak utat, amely a francia beavatkozás ellenére is hovatovább az egész amerikai politikai életnek alapelvévé lett.

45. §. Franciaország a dolgok ezen új rendjében ter-

mészetesen nem tudott megnyugodni, az akciót azonban a vele szoros szövetségben álló Spanyolországnak engedte át, mely az északamerikai kontinensen még mindig nagy területekkel rendelkezett és mely Florida és a Mississippi-völgy felé irányuló igényei érdekében 1785-ben Don Diego de Gardogui washingtoni követ útján az Uniónak a Mississippi szabad hajózására irányuló terveit meghiúsította. Ezzel az Uniónak a dél felé való terjeszkedés lehetőségéről le kellett mondania.

Mikor azonban röviddel azután a francia kormány ereje a nagy forradalomban megbénult, az Unió Franciaország érdekeivel ellentétben, mely akkor Angliával háborúban állott és Amerika segítségét óhajtotta igénybe venni, az európai háborúban semlegességet fogadott, miáltal közvetve Franciaország ellen Angliának nyújtott segítő kezét. A magáramaradt Spanyolországgal szemben az Unió most már a Mississippi egész vonalára igényt emelt és Pinckney Tamás északamerikai megbízott az 1795 okt. 27-diki madridi szerződésben a spanyol kormánnyal is elismertette a hajózás szabadságát. A francia hatalom elgyengülése után tehát Spanyolország nem tudta többé feltartóztatni a dél felé terjeszkedés folyamatát.

Franciaország viszont az északamerikai pártviszályt kihasználandó, az 1796-diki elnökválasztásra igyekezett befolyást gyakorolni, de a többséget ennek ellenére az angol szülöktől származó foederalista Adams János szerezte meg (1797—1801); Washington, kit 1792 őszén másodszor is megválasztottak, a harmadszori jelöléstől visszalépett, a republikánus Jefferson Tamás pedig kisebbségben maradt. Az új elnök pártja elveihez híven teljesen, sőt egészen nyíltan angol-szász közösség gondolatának

engedte át magát és 1798 júl. 7-dikén az amerikai-francia szerződéseket is visszavonta.

Ezzel az amerikai-francia szövetség örökébe végérvényesen az angol-szász közösség gondolata lépett. Franciaország azt a nagy befolyást, melyet a felkelt gyarmatok megsegítésével szerzett, elveszítette; Anglia viszont azt a nagy befolyást, melyet még előbb elveszített, ismét visszanyerte.

46. §. Talleyrand francia külügyminiszter megkísérelte ugyan, hogy Pichon hágai francia követ és annak észak-amerikai követtársa, Murray útján az Uniót kiengesztelje, de az 1800 szept. 30-diki párizsi szerződéssel már nem sikerült Amerikát Anglia ellen fordítania.

Napoleon a másnap, okt. 1-én megkötött ildefonsoi francia-spanyol szerződésben az óriási kiterjedésű és termékeny Louisiánát a spanyoloktól visszavette és most maga lépett az Unió tervei elé, hogy az amerikai terjeszkedésnek gátat vessen. Lépése azonban a második francia-északamerikai szövetség tervének is véget vetett és Franciaország térfoglalásával szemben még a francia-barát Jefferson Tamás is büszkén jelentette ki, hogy «aznap, melyen Franciaország New-Orleanst birtokba veszi, megpecsételi az uniót azon két nemzet között, melyek együtt képesek az Océán kizárólagos uralmát megtartani. Ettől a pillanattól kezdve a brit flottához és a brit nemzethez kell csatlakoznunk. Minden figyelmünket oda kell irányítanunk, hogy tengeri haderőt szervezzünk, mihez hatalmas segítőforrások állanak rendelkezésünkre és hogy oly haderőt hozzunk össze, mely Franciaországra nézve amerikai telepeinek megerősödését lehetetlenné teszi. Akkor az első ágyúlövés, mely Európában eldördül, jeladás lesz, hogy összes szerződéseit eltépjük és hogy

Amerika két szárazföldjét a brit és amerikai egyesült nemzetek közös céljaira tartjuk meg».

A radikális Jefferson tehát elnöksége idejében (1801—1809) — mert az 1800-diki választásból a republikánusok kerültek ki győztesen — az általános várakozás ellenére Franciaország ellen fordult.

Mikor Napoleon az angol-francia háború előestéjén, 1803 máj. 2-dikán aláírt francia-északamerikai szerződésben Louisianát, melyet a spanyol hatóságok a franciáknak akkor még át sem adtak, de amelyet maga viszont az Oceánon keresztül megvédeni nem tudott, 60 millió frankért — bár Monroe Jakab amerikai megbízottnak ily nagy összegre nem volt meghatalmazása — az észak-amerikai Uniónak adta el, azt hitte, hogy Anglia és Amerika most már egymással fognak megküzdeni a tengeri hegemoniáért: «Oly ellenséget adtam Angliának a tengeren, mely büszkeségét meg fogja törni»; a valóságban azonban ezzel az angol-szász közösség előtt ő maga tért ki. Louisianát New-Orleansban nov. 30-dikán francia, dec. 20-dikán amerikai hatóságok vették át, a spanyol és francia megbízottak pedig végleg eltávoztak. Monroe Madridba sietett, hogy a spanyol Floridát is megvásárolva, egész Észak-Amerikából egészen kitessékkelje a francia-spanyol szövetséget, de a francia kormány az eladást megakadályozta.

47. §. Alighogy az Unió délen is elérte az Oceánt és mérhetetlen kiterjedésű, gazdag, de akkor még teljesen lakatlan területek birtokába jutott, valóban szemben találta magát Angliával, mely az amerikai hajókat feltartóztatta és nem akarta megengedni azt, hogy a gyarmati állapotból olyan hirtelen és olyan nagyra nőtt Egyesült Államok dél felé nyomulva, Panamát birtokba vegyék és

az Oceánokat elválasztó földszoros birtokában az egész amerikai kereskedelmet magokhoz ragadják.

Mikor Napoleon a kontinentális zár rendeleteinek végrehajtásában az Unióra nézve kivételt tett, Anglia viszont azt megtagadta, Madison Jakab elnök (1809—1817) 1811 jan. 2-dikán a diplomáciai szakítás útjára lépett és Anglia helyett, honnan Pinckneyt visszahívta, Adams Quincy János pétervári követ útján Oroszországgal vette fel a kapcsolatot, mely akkor még Alaszka birtokában szintén amerikai hatalom volt. Ezzel nagymértékben elősegítette Sándor cár szakítását Franciaországgal, bár ugyanakkor Angliával sem tudta elkerülni az összeütközést és 1812 jún. 18-dikán annak hadat üzent.

Négy nappal azután Napoleon is hadat üzent Oroszországnak, mire Sándor cár váratlanul Angliával szövetségbe lépett és Daskov washingtoni orosz követ útján a közvetítés útjára lépett.

Mikor hosszas tárgyalások után az Unió delegátusai, Bayard Jakab és Gallatin Albert 1814 ápr. 9-dikén Londonba érkeztek, a brit kormányt a franciaországi győzelmek fölött diadalmámborban találták. Hiába kerestek támogatást Párizsban Lafayette marquisnál, ki valamikor maga is Amerikában harcolt, valamint Sándor cárnál és Humboldt porosz követnél, kinek ura, Nagy Frigyes valamikor a porosz Steuben bárót Amerikába küldötte, ki ott szervezője lett az északamerikai hadseregnek; Adams és Quincy János elnöklete alatt magoknak kellett felvenniök a tárgyalást a brit delegátusokkal, kik mögött a Napoleon hatalmát leverő angol kormány állott.

Végre dec. 24-dikén, karácsony estéjén a status quo ante alapján aláírták a gandi békeszerződést, mely az angolszász faj házi békéjét helyreállította.

E béke azóta sohasem szakadt meg és száz év óta megdönthetlen alapját képezi az angolszász világszövetségnek. Évfordulóját 1914-ben nagy fénnel ünnepelték meg Amerikában, mikor az európai megünneplést a világháború kitörése már meghiúsította.

48. §. A korszak folyamán az Unió jelentékeny haladást tett nyugat felé, hol egymásután új államok alakultak: Vermont (1791), Kentucky (1792), Tennessee (1796), Ohio (1802), és Louisiana (1803). Ez által az Egyesült Államok az Appalach-hegységen át a Mississippi folyam gazdag völgyébe jutott, melyet északtól délig, az egész vonalon, egységes terjeszkedéssel igyekeztek birtokba venni.

A Mississippi völgyének birtoka először tette lehetővé azt, hogy az Unió a függetlenné lett amerikai gyarmatok szövetségéből hatalmas birodalomná alakulhasson.

XIII. Kanada.

49. §. Az 1811—14-ig angol és északamerikai viszály idejében a surlódási terület Kanada közeli határa volt.

Az Unió nagy erőfeszítéseket tett, hogy Kanadát meghódítsa és az egész háború rejtett célja ez volt, de a 14-dik gyarmat hű maradt Angliához és a támadások megtörttek a lakosság ellenállásán. Az Erie és Ontario tavakon egész tengeri csaták folytak az angol-amerikai flották között, hogy az előbbieket megvédelmezzék, az utóbbiak pedig kiereszokolják a Kanadába vezető útvonalak birtokát. Nagyon érdekes volt az a hadmenet, melyben Ross vezérőrnagy 1814 augusztus folyamán, a tengeren jóval erősebb angol flotta fedezete alatt partra lépve, 25-dikén Washington fővárosba nyomult, hol az elnök és a kongresszus palotáit felégette. Decemberben az angolok már New-Orleans előtt állottak, a gandí békeszerződés híre

azonban a további hadműveleteknek véget vetett. A brit flotta felsőbbsége folytán Kanada megmenekült a további támadásoktól, az Unió másfélezer kereskedelmi hajójának elvesztése után lemondott arról, hogy a 14-dik gyarmatot megszerezze.

A gyarmat 1791-ben közigazgatásilag egy északi angol és egy déli francia Kanadára oszlott, miáltal a két kanadai nemzet megtartotta különállását.

XIV. Latin Amerika.

50. §. Az Egyesült-Államok függetlenségi harca és felszabadulása, valamint az európai események természet-szerűen a spanyol és portugál gyarmatokra is döntő befolyást gyakoroltak. Kisebb harcok 1790 óta állandóan fordultak elő az egyes gyarmatokon, a francia-spanyol szövetség létrejötte pedig a XIX-dik század első éveiben Amerikába helyezte át a háború színterét; ez a háború azonban nagyrészt a francia-spanyol flották üldözéséből állott és a tengeren folyt.

Mikor a franciák 1808-ban Spanyolországot megszállták, Mexikó népe az alkirályt Mexikó függetlenségének kikiáltására szólította. Két évvel az eredménytelen kísérlet után, 1810-ben Hidalgó Dénes pap fogott fegyvert, de bár csapatai kezdetben diadalt arattak, fosztogatásaik miatt szétverték őket, Hidalgot összeesküvő társaival együtt elfogták és 1811-ben kivégezték. Utána Morelos Maria José pap emelte fel a függetlenség zászlaját és három éven át küzdött a spanyol királyi hatóságok ellen, amíg 1815-ben őt is el nem fogták és ki nem végezték.

51. §. Közép-Amerikában és Nyugat-India szigetein csak átmeneti változások történtek.

Igy Haiti szigetén, melynek egyik részét az 1697-diki

ryswyki békében a franciák szerezték meg, virágzó francia gyarmat alakult (Saint-Dominique). Spanyolország 1795-ben az egész szigetet átengedte a franciáknak, de a forradalmi eszmék hatása következtében a néger rabszolgák lázadásba törtek ki és a franciákat 1803-ban távozásra kényszerítették, 1804-ben pedig az ország függetlenségét proklamálták és a Saint Dominique nevet a Haiti névvel cserélték meg. Dessalines János Jakab, a néger felkelés vezére még tovább ment és Napoleon mintájára 1804 őszén császárrá koronáztatta magát. Mikor 1806-ban meggyilkolták, a sziget északi felében Christophe Henrik I. Henrik néven királyságot, délen Pétion Sándor köztársaságot alapított, a sziget keleti felében pedig a spanyolok rendezkedtek be (Santo-Domingo).

52. §. Komolyabb mozgalom keletkezett Dél-Amerikában, ahol a venezuelai Miranda Ferenc 1806-ban angol segítséggel Caracasban partra lépett, de csak második partralépésekor, mikor a függetlenség zászlóját Bolivar emelte fel, 1810-ben sikerült határozott eredményeket elérnie. Venezuela és Colombia független államokká lettek, de Miranda árulás folytán fogságba esett, Monteverde spanyol tábornok pedig szétverte a vezérek egyenetlenkedése folytán egymás ellen támadt felkelő csapatokat.

Miranda fiatal honfitársa, Bolivar Simon azonban újból összeszedte őket és Monteverde tábornok fölött győzelmet aratva, 1813-ban Caracas fővárost is elfoglalta; később azonban mindent elveszített és a brit Jamaikában keresett menekülést.

53. §. Argentínában Beresford Vilmos brit tábornok partralépése váltotta ki a felkelést 1806 jún. 17-dikén, de Buenos-Aires elfoglalása után a francia-spanyol csapatok már aug. 12-dikén megadásra bírták.

Egy évvel azután Whitelock Jakab tábornok is hasonlóképen járt és csak 1810 máj. 25-dikén, idegen beavatkozás nélkül történt meg az argentinai függetlenségi nyilatkozat. Baldasar de Cisneros alkirály Montevideóba vonult vissza és átengedte a teret a mozgalomnak, melynek élén Moreno Mariano, Belgrano Mánuel és San Martin József tábornok Argentínát függetlenséghez segítették.

Ugyanekkor lett függetlenné Paraguay gyarmatis, melynek élén José de Francia 1814-ben diktátori hatalommal abszolút uralomra épített köztársaságot rendezett be.

54. §. A francia megszállás elől VI. János portugál király 1807 nov. 29-dikén braziliai gyarmatában keresett menekülést. 1808 jan. 21-dikén Bahiában, márc. 7-dikén Rióban telepedett meg és ezzel Brazília gyarmatjellege megszűntnek volt tekinthető, mert egyrészt magát Portugáliát is Braziliából kormányozták és mert a braziliai nép a királyi udvarhoz annyira hozzászokott, hogy abban a saját függetlenségének biztosítékát ismerte fel.

Meg kell állapítanunk tehát azt, hogy az északamerikai függetlenségi mozgalom az angolszász területeken és a francia forradalom útján a latin területen is, döntő változásokat eredményezett és hogy egész Amerikában a szabadság és függetlenség eszméjének magvait hintette el.

Az európai hatalmak tehát azt a küzdelmet, melyet az amerikai földrész korlátlan birtokáért folytattak, elvesztették. 1815-ben az amerikai kontinens egész területén a felszabadulás és függetlenítés vágya foglalta el a gyarmati kormányzat visszaélései ellen küzdő népeket, melyek ettől kezdve az európai kormányok korlátlan rendelkezési jogát a távoli Amerika külön érdekeivel nem tartották összeegyeztethetőnek.

HARMADIK FEJEZET.

Amerika függetlenítése.

1815—1871.

XV. A kanadai dominium megalakulása.

55. §. Amint az északamerikai szabadságmozgalom amerikaszerre példát nyújtott a többi gyarmatoknak is, úgy Kanadát illetőleg a Brit Birodalom sem tudott kitérni az események hatása elől.

A 14-dik északamerikai brit gyarmat 1815-ben négy különböző területből állott és pedig New-Foundlandból, az atlanti tartományokból, Alsó-Kanadából (a mai Quebec kormányzóság a Szent-Lőrinc folyó mellett) és Felső-Kanadából (a mai Ontario kormányzóság a nagy tavak mellett), de az összes lakosság a négy gyarmatban együttvéve sem haladta meg a félmilliót és részben az is francia volt.

A gyarmat élén a háborús viszonyok következtében leginkább katonák állottak, így Sherbrooke János tábornok (1816—18), Lennox Károly, Richmond hercege nyugalmazott tábornok (1818—19), Ramsay György, Dalhousie grófja, tábornok (1819—28) és Kempt Jakab tábornok, a Mária Terézia-rend lovagja (1828—30), kik azonban a kinevezett felsőházak útján sem tudták ellensúlyozni Alsó- és Felső-Kanada szétválasztott parlamentjeit, melyek erős radikális és francia pártjaikkal a kor-

mányzók működésének minden téren útját állották, a parlamentnek és nem a királynak felelős kormányt követeltek.

56. §. A 30-as évek közepén közjogi háború tört ki egyrészt Alsó- és Felső-Kanada, másrészt pedig a londoni külügyi hivatal között, mely az angol Mackenzie Vilmos és a francia Papineau Lajos ellenzéki vezérek vezetése alatt, kik a felsőkanadai párt- és az alsókanadai nemzeti-ségi ellentéteket 1837-ben közös erővel a kormány ellen fordították, fegyveres összeütközéshez vezetett. Melbourne lord angol miniszterelnök a polgárháború fegyveres elfojtása után Durham lordot 1838 március 31-dikén teljhatalommal felruházott kormánybiztosként küldötte Kanadába. Durham lord Quebecbe érkezése (jún. 28) után a felkelés vezéreit Bermuda szigetére deportálta — Mackenzie és Papineau az Egyesült-Államokba menekültek — de Brougham lord ellenzéki vezérnek a szigorú rendszabályokat rosszaló javaslata és annak az angol parlamenttől történt elfogadása miatt Durham lord már novemberben hazatért.

1839 január 31-dikén a külügyi hivatal elé terjesztett összefoglaló jelentésében (*Report on the Affairs of British North America*) a két gyarmat egyesítését és ezzel a francia népelemnek a növekvő angolsággal szemben hátraszorítását javasolta; szerinte Kanadát kinevezett felsőház és 84 — egyenkint 24 — tagú választott alsóház volt kormányozandó.

A javaslat 1840-ben törvénnyé lett, Durham lord művét azonban csak az utána kinevezett kanadai főkormányzók fejezték be.

57. §. Monck lord főkormányzó (1861—68) a parlament apró pártjaival nem bírván, szabad teret nyitott Tupper Károly újskóciai miniszterelnök azon törekvésé-

nek, hogy az egyes tartományok közös gyarmatbirodalommá egyesüljenek. Az 1864 okt. 10-diki quebeci konferencia 35 delegátusa valóban egyértelműen az unió mellett foglalt állást, mely azután az 1867 márc. 29-diki *British North America Act*-ban meg is valósult. Az alkotmány értelmében az 5 évre kinevezett főkormányzó szinte uralkodói jogokkal rendelkezett; ő nevezte ki a tartományi kormányzókat, a kormány fejét, a 38 tagú felsőházat és ő rendelkezett a haderővel. A 214 tagú alsóházat általános választójog alapján választották. Az így létrejött *Dominion of Canada* 1867-ben Kanadából, Új-Skóciából (New-Scotia) és Új-Braunschweighból (New-Brunswick) állott, melyekhez 1871 júl. 20-dikán Brit-Columbia és Vancouver csatlakoztak.

Ezzel a 14-dik amerikai brit gyarmat előtt is megnyílt a lehetősége annak, hogy az önálló fejlődés útjára léphessen és bár Angliától továbbra sem szakadt el, teljesen önálló alapokon rendezkedett be. Az önállóság biztosítékaként az összes birodalmi ügyek legfőbb intézésének joga a birodalmi parlamentre szállott, melynek életrehívásával egy új nemzeti alakulás körvonalai bontakoztak ki.

XVI. Az Egyesült-Államok.

58. §. Az Unió 1815-ben még csak a Mississippi vonaláig alkotott teljes formájában kialakult államot. Indiana csak 1816-ban, Missouri 1817-ben, Illinois 1818-ban, Alabama 1819-ben, Maine csak 1820-ban emelkedtek az államok közé, míg a kongresszusban képviselt államok számát 17-ről (1815) 22-re (1830) emelte fel. A lakosság ugyanakkor 8 millióról (1815) 13 millióra (1830) emelkedett.

59. §. Madison Jakab elnök (1809—17) a franciabarát és angolellesenes republikánus párt embere volt. Az angolbarát föderalista ellenzék tehát szembetünőleg minden népszerűségét elveszítette és az 1816-diki választásokban mindössze 34 szavazatot nyert, míg a diadalt 183 szavazattal a republikánus *Monroe Jakab* vitte el (1817—25).

A republikánus többség azonban hovatovább maga is két pártra és pedig a konzervatív érzelmű nemzeti republikánusokra (vezérek *Monroe Jakab*, *Adams Quincy János* és *Clay Henrik*) és a radikális demokratákra (vezérük *Jackson András*) szakadt, mi a régi rend felbomlása után a pártok új elhelyezkedését tette szükségessé.

A régi föderalista hagyományok nyomaiba lépett nemzeti republikánusok élén az angolbarát *Monroe* elnök *Adamsot*, *Adams* elnök (1825—29) pedig *Clay Jánost* választotta államtitkárául, kik az angol háború alatt feléledt nemzeti öntudatot továbbfejlesztették. Az első nemzeti reform a Nemzeti Bank (*Bank of the United States*) megalkotása volt 35 millió dollár alaptőkével (1816 ápr. 10), másik a 25%-os védővám behozatala (1816 ápr. 27), mely az angolbarát ültetvényes Délt az iparos Északtól hovatovább elidegenítette. Az 1823-diki tarifareform alkalmával Északon (Missouri államot is ideszámítva) 102 : 32, délen pedig (Louisianát is ideszámítva) csak 6 : 70 szavaztak a javaslat mellett, mely így 108 : 102 szavazattal lett törvénné.

60. §. A gandí békeszerződés csak formailag állította helyre az angolszász közösséget, valóságban a Szent Szövetségre támaszkodó Spanyolország amerikai tervei alkották meg azt. Ennek az összetartásnak volt a következménye *Monroe Jakab* északamerikai elnöknek és *Canning György* angol külügyi államtitkárnak az az egyöntetű

fellépése, mely 1823-ban az egész világ fejlődésének új irányt adott. A francia csapatok akkor keltek át a Pyreneusokon, hogy a polgárháborúba merült spanyol királyságot megszállják, mi Angliára nézve Francia- és Spanyolország egyesülését, egy Angliára is veszélyessé válható nyugateurópai hatalom kialakulását jelentette. Canning már akkor elhatározta, hogy a franciáktól megszállt Spanyolország nem lesz Spanyolország a gyarmatokkal együtt és Monroe támogatásához folyamodott. Így jelent meg Monroe dec. 2-diki híres üzenete a kongresszushoz, melynek értelmében az európai hatalmak amerikai területek megszerzésének jogát elveszítették. Az üzenet eredményeként azonban nemcsak Spanyolország, hanem valamennyi európai állam amerikai befolyása megingott, így elsősorban Oroszországé, mely észak felől a nyugati partok mentén délfele nyomult előre, valamint Portugáliáé, melynek Brazília birtokáról le kellett mondania. Canning és Monroe megegyezésének, Anglia és az északamerikai Unió közös eljárásának hatása tehát nem csupán abban volt megállapítható, hogy a Szent Szövetség hatalmát Európára szorították, hanem elsősorban abban, hogy elvileg az összes amerikai gyarmatok felszabadulását mondták ki. Amíg Kanada, valamint a nagy spanyol és portugál gyarmatok önálló államokká alakultak, addig az európai kézben maradt kisebb területek vétel útján amerikai kezekbe kerültek. A *Monroe-elv* ugyanis csupán az európai államoknak tiltotta meg azt, hogy amerikai földön gyarmatokkal rendelkezzenek: az északamerikai Unióra ez a tilalom nem vonatkozott, sőt épen az Unió terjeszkedése folytán állandósult az ellentét az egyes európai hatalmakkal.

A surlódási terület Spanyolország és az Unió között

a spanyol Florida volt és az állandó határsértések sok dolgot adtak Erving György madridi amerikai és Don Luis Onis washingtoni spanyol követnek. A küzdelem eredményeként végül is Onis az 1819 február 22-diki washingtoni szerződésben Floridát az Uniónak engedte át, miáltal az Unió a szárazföldet (1821 júl. 10-dikén) Mexikó köztársaság határáig birtokába vette. Később az 1828 jan. 12-diki szerződés a Sabina folyót jelölte meg a két állam határául és ezzel az Unió legnagyobb államférfiainak évtizedekre visszanyúló vágyai öltöttek testet.

Adams Quincy János államtitkár 1822 ápr. 28-dikán Nelson Hugó madridi követhoz intézett levelében a Floridába látszó Cuba és Puerto Rico szigeteket is az Unió részére követelte, de a szigetekre Anglia is igényt tartott és a terv nem sikerült.

61. §. Ennek a nacionalista és védővamos kormánynak vetett véget az 1828-diki választás, mely Adamsot és Clayt 178:83 szavazattal megbuktatta és Washington György egykori elkeseredett ellenfelét, Jackson Andrást emelte az elnöki méltóságba, ki azután Calhoun János alelnöktől és a newyorki születésű, holland származású Van Buren államtitkártól támogatva, elsősorban a védővám eltörlésén fáradozott.

Egyes államok, mint Georgia, Missouri, Dél-Carolina és Virginia már is a védővám «nullifikálására» kérték az elnököt. Az 1829-diki és 1830-diki elnöki üzenetek a szövetségi állambankot valóban alkotmányellenesnek nyilvánították, az északi államok pedig egyre több kifogásolni valót találtak a déli ültetvényesek rabszolgatartásában.

62. §. Az Unió 1815 óta állandó célpontja volt az európai kivándorlásnak és 1820—30-ig 100,000 európai

(köztük 75,000 angol, 8497 francia, 6761 német) gyarapította népességét, mely 1830—48-ig 12 millióról 20 millióra emelkedett. Az Unióba 1830—40-ig 495.000, 1840—50-ig 1,597.000 európai, köztük 1,383.000 angol, 122.000 francia és 586.000 német vándorolt be; az indiánok a bevándorlók elől a Mississippi jobbpartjára vonultak vissza.

A kétmillió angoltság beköltözése természetesen nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Anglia és az Unió a Szent Szövetséggel szemben közös frontot alkottak és hogy az angolszász közösség szálai jelentékenyen megerősödtek.

63. §. Bár a demokrata Jackson (1829—37-ig elnök) merőben személyes politikát űzött, Arkansas (1836) és Michigan államok (1837) területével növelte a jogokban részes föld területét. Államtitkára, Van Buren Márton (1837—41-ig elnök) is előde politikáját folytatta, de akkor már hovatovább döntő súllyal kezdte az északamerikai közéletet foglalkoztatni a rabszolgatartás ügye, melyben a déli ültetvényes államok a fenntartás, az iparos északiak az eltörlés (abolíció) mellett foglaltak állást.

A bostoni Garrison Vilmos, a *Liberator* hirlapnak (alapítva 1831) és egyesületének, a *New England Anti-Slavery Society*nek (alapítva 1833) izgatásai a déli államokra támaszkodó demokratákat az 1840-diki választáson erősen háttérbe szorították és helyöket a foederális-ták örököse, a hovatovább rabszolgaellenes whig-párt (fennállott 1824—41) foglalta el. Tyler János elnök (1841—45) a demokrata befolyást ellensúlyozandó, az erős nemzeti politika szolgálatában Texas mexikói tartomány bekebelezésével, melynek 1821 óta egyre növekvő amerikai telepei voltak, igyekezett a whigok hatalmát megalapozni. A texasi kérdést az a körülmény

hozta szőnyegre, hogy az indiánok a Mississippi völgyéből, az európai telepesek elől nyugat felé vándoroltak és ezzel szabaddá lett az út az északi nagy síkság meghódítása előtt. Bár elnökjelöltjük, Clay Henrik 1844-ben elbukott és Polk Jakab elnök (1845—49) szintén a demokrata párthoz tartozott, a Texas bekebelezéséből folyt mexikói háborút a demokratáknak is végig kellett harcolniuk.

Annak befejeztével a belső harcok holtponthoz jutottak.

Igy az Unió belső politikáját a század közepén az a kompromisszum jellemezte, melyet a kongresszus 1850 szept. 6-dikán elfogadott és mely az ültetvényes, rabszolgasztartó Dél és a felszabadítás gondolatával foglalkozó iparos Észak között a küzdelmet elnapolta.

64. §. E kompromisszum hátterét külpolitikai események képezték.

Az 1822-diki határszerződés Texas tartományt Mexikó köztársaságnak adta oda, a mexikói uralmat elismerni nem akaró texasi angolszász telepesek azonban a tartományt már 1836 márc. 2-dikán függetlenné nyilvánították és 1846-ban az Unió államai közé vették fel. A nyomban kitört háborúban Mexikó vereséget szenvedett és az 1848 febr. 2-diki guadeloupe-hidalgói békeszerződés Új-Mexikó és Guadeloupe birtokával növelte az Unió területét (78—79. §§.).

Mi több, Polk elnök a jún. 10-diki, Nueva Granadával kötött szerződésben Panama-földszorost szintén az Unió részére biztosította, hogy az interoceanikus csatornát az Unió területén építhesse meg.

Az Unió terveire féltékeny brit kormány ugyanakkor Nikaragua köztársaságra tette kezét, ez azonban 1849 jún. 21-diki szerződésében az Uniónak adott előnyt és a

feszültté lett angol-amerikai viszonyt csak Clayton M. János államtitkár és Bulwer Henrik brit követ 1850 ápr. 19-diki washingtoni szerződése hártotta el, mely szerint az interoceanikus csatornát Anglia és Amerika közösen fogják megépíteni.

Ezzel az angol-amerikai kérdés is elveszítette életét, a végleges megoldás azonban eltolódott.

65. §. Természetesen az 1850-diki bel- és külpolitikai kompromisszumok egyike sem jelentett végleges megoldást, csak fegyverszünetet.

Az 1856-diki kongresszusban a pártok élén a demokraták haladtak, de ők már egyedül a déli ültetvényes és rabszolgatartó államokra támaszkodva, követték az előjogaikat védő állami szuverénitás jelszavát, mihez hovatovább a déli államok szuverénitása és az ültetvényekben gazdag Dél gazdasági és politikai elkülönülése járult. Velök szemben a rabszolgák felszabadításának hívei az iparos Észak államaiban 1854 július folyamán új pártban egyesültek és az 1856-diki elnökválasztáson a demokraták már csak 18:13 millió szavazattal tudták diadalra segíteni jelöltjüket, az öreg Buchanan Jakabot, Polk elnök egykori államtitkárát a republikánus Fremont János ellenében.

Buchanan elnök (1856—61) hű akart maradni választóihoz és Kansas területet a lakosság rabszolgaellenes hangulata ellenére is, mint rabszolgatartó államot akarta felvenni az államok közé. Ezzel azonban saját pártját, a demokratákat is ketté szakította, Kansas pedig 1858 aug. 2-dikán 11.812:1926 szavazattal inkább elvetette az alkotmánylevelet, mint hogy a rabszolgatartó államok között foglaljon helyet.

Ekkor lépett az események színterére a Kentuckyban

született, esetlenül magas és vékony Lincoln Ábrahám chicagói ügyvéd, ki már 1858-ban kijelentette, hogy a kongresszusnak színt kell vallania: vagy a rabszolgatartás vagy a felszabadítás mellé kell sorakoznia. Lincoln a rabszolgaellenes republikánuspárt jelöltjeként a megoszlott demokratatöbbség jelöltjei ellenében, 1860 nov. 6-dikán 1:86:282 millió szavazattal — a többség három jelölt között oszlott meg — az elnöki székbe került.

Megválasztása, mely az Unió történelmében határkövet jelentett, hadüzenet volt és annak nyomán kitört a polgárháború (ang. *Civil War*, 1861—65).

66. §. Lincoln elnökké választása után a rabszolgatartó államok egymásután felmondták az engedelmisséget az Uniónak.

Dél-Karolina 1860 dec. 20-diki határozatával a kiválás (*secessio*) mozgalmának élére állott és 1861 febr. 4-dikén már 6 állam küldöttei jöttek össze az alabamai Montgomeryben (Dél-Karolina kivált 1860 dec. 20-dikán, Missouri 1861 jan. 9-dikén, Florida jan. 10-dikén, Alabama jan. 11-dikén, Georgia jan. 19-dikén és Louisiana jan. 26-dikán), hol febr. 19-én *Confoederatio* néven külön uniót alakítottak, melynek elnökévé 20-dikán Davis Jeffersont választották, márc. 7-dikén 100.000 katonát és 15 millió dollárt szavaztak meg, 11-dikén pedig külön alkotmánylevelet fogadtak el. Mikor tehát Lincoln márc. 4-dikén az elnöki széket elfoglalta, megválasztása miatt már az egész köztársaság kettészakadt.

67. §. A háború az északi *Unió* és a déli *Confoederatio* között a délkarolinai Charlestont elzáró Sumter-erőd körül tört ki, melynek védője, Anderson őrnagy a dec. 20-diki délkarolinai határozat után a védelem előkészületeivel foglalkozott. Mikor 27-dikén az *Unió* lobogóját

felvonatta és a rabszolgatartó kormányzónak az engedelmességet megtagadta, megindult a küzdelem Sumter és Charleston között az erőd birtokáért. Anderson és a kormányzó harcát 1861 januárban az *Unió* és a *Confederatio*, Davis és Lincoln elnökök vették át, de míg a különböző kormányok egymással vitatkoztak, addig Beauregard tábornok a minden oldalról körülvett Sumtert a déli csapatok élén ápr. 11-dikén megadásra szólította és 13-dikán birtokba vette.

Csak most vette kezdetét az ellenséges haderők felvonulása.

A déliek támadásának iránya Washington volt, melynek területe Virginiával érintkezett és hol a védekezni készülő kongresszus Lincoln elnöklete alatt, ki máj. 3-diki kiáltványával a 75.000 főnyi hadsereget kétszeresére emelte fel, 1861 júl. 4-dikén összeült. Az északi haderő akkor már az általános lelkesedés folytán 72 gyalogezredre emelkedett. A déliek gyors rajtaütéssel igyekeztek megelőzni a szervezkedést. Beauregard tábornok a Bull Run folyó mellett már 100 kilométernyire megközelítette a magában álló fővárost, de mikor a Washingtont védő Mac Dowell unionista tábornokkal erejét júl. 21-dikén összemérte, a vereségtől csak Johnston tábornok megérkezése és friss csapatainak beavatkozása mentette meg. A washingtoni kongresszus erre félmillió katonát és 250 millió dollár hadikölcsönt bocsátott Lincoln elnök rendelkezésére, úgyhogy az északi haderő néhány hónap alatt másfélmillió főre rúgott, míg a flotta 42 hadihajó helyett 671 hadihajóra emelkedett. Vagyis az északi államok lelkesedése a rabszolgák felszabadítása érdekében és a déli államok elszakadásának, az egész északamerikai államrendszer fel-

bomlásának megakadályozása végett a szárazföldi haderőt húszszorosára és a tengeri haderőt tizenhatszorosára emelték, ami egymagában sejteni engedi azt a lelkesedést és azt az elkeseredést, mellyel Amerika legnagyobb háborúja 1861-ben kezdetét vette. Az áldozatot egyébként a Bull Run mellett szenvedett vereség kiküszöbölése és a déli támadástól való félelem is követelték, úgyhogy a fiatal Mac Clellan tábornokot, kibe a kongresszus minden reményét elhelyezte, fővezérré tették és Washington védelmére hívták.

A fővezér meg is érkezett, de várakozás ellenére semmit sem tett, úgyhogy a háború egységes vezetés hiányában több harctéren oszlott meg.

68. §. A nyugati harctéren Grant Ulysses unionista tábornok az Ohio és a Missouri folyók összefolyásánál fekvő Cairóból kezdte meg az előnyomulást és a mindössze 17.000 főnyi *Tennessee Army* élén, monitoraitól támogatva, 1862 febr. 6-dikán Fort Henryt megadásra bírta, Johnston tábornok elősiető hadseregéből pedig a febr. 16-dikán Fort Donelon mellett vívott véres csatában 15.000-et elfogott. A Shiloh folyó mellett ápr. 6—8-án lefolyt diadalmas ütközetben azonban majdnem egész hadseregét elveszítette. Az előnyomulás, mellyel párhuzamban a déli parton Farragut Dániel ápr. 25-dikén New Orleanst megadásra bírta, nem kis veszedelmet jelentett a *Confoederatio* balszárnyán működő seregekre, melyeket az unionisták flottája immár a Mississippi egész vonalán sakban tartott.

Johnston csapatainak nyugatra szállítása természetes előnyt biztosított Mac Dowell utódának, Mac Clellan unionista fővezérnek, ki a Washingtont fenyegető 100.000 főnyi *Potomac Army* élén Lincoln elnök javaslatára

1862 tavaszán a virginiai Richmond, az ellenség fővárosa ellen vonult.

Vele szemben a déliek Yorktown védelmére szorítottak, mikor pedig az máj. 3-dikán elesett, Jackson és Lee tábornokok Mac Clellant ismét viaszorították. A kongresszus még 1862 tavaszán félmilliárd dollár hadi kölcsönt és 150 millió dollár papírpénzt szavazott meg, mire az újjászervezett *Army of Virginia* 50.000 emberével most Virginia belsejébe vonult. Jackson tábornok azonban az északiak hátába került, sőt szept. 1-én Lee és Jackson déli tábornokok Virginiát a Potomac folyóig visszahódították.

A háború mérlegén tehát a hatalmasabb északi haderők a jobban szervezett és irányított déli haderőkkel egyenértékűeknek bizonyultak.

Lee tábornok a sikert kihasználva, döntő támadásra készült és szept. 4-dikén Washington fölött a Potomacra is átkelt, de 16-dikán Mac Clellan ellenében — ki végre összeszedte magát, de seregének nem minden erejét dobta bele a harcba, úgyhogy Lee seregét nem tudta megsemmisíteni, amiért Lincoln elnök elmozdította őt — az antietami véres csatát elveszítette és 18-dikán a jobbpartra vonult vissza. Ott vette hírének, hogy Grant tábornok szívós küzdelem után Vicksburg ellen indult. A vár ugyan 1863 júl. 4-dikéig tartotta magát, de Grant sikerei őt mutatták a jövő emberének. Grant 1864-ben a Potomac déli partján küzdő unionista seregek fővezére lett, melyek az ő vezetése alatt az 1863 máj. 2—3-diki chancellersvillei csatában, hol a vakmerő Jackson déli tábornok halálát lelte és a júl. 1—3-diki gettysburgi ütközetekben is vitézül megállották helyöket. A déliek csupán a második csatában 36.000 halottat és sebesültet

veszítettek és Lee üldözését csupán a beállott esőzés tette lehetetlenné.

69. §. Lee tábornok most már egyedül állott Virginiában, míg megmaradt 70.000 emberével szemben az unionista *Potomac Army* 120.000 embert számlált.

Grant tábornok fővezér 1864 május 3-dikán azzal a rendeltetéssel kelt át egész haderejével a Rapidan folyón, hogy a megfogyott ellenséggel végleg leszámoljon. Már 5-dikén csatára kényszerítette Leet, de 18.000 ember elvesztése árán sem vívta ki a diadalt. Két nappal azután új csatatervet dolgozott ki és 8-dikán újból támadott, de mikor a csata 18-dikán véget ért, vesztesége már 35, Lee tábornoké 26 ezer emberre emelkedett. Két nappal azután, máj. 20-dikán újra csatába bocsátkozott és mikor 31-dikén Cold Harborhoz, Richmondtól 15 kilométernyire jutott, Lee tábornok harmadszor is felvette a csatát, az általános támadást jún. 23-dikán visszaverte és csak azután vonult vissza Richmond falai mögé. Grant most megváltoztatta haditervét és míg Sherman unionista tábornok Johnston seregét Atlantába szorította, Grant 150.000 ember élén a délen fekvő Petersburgot vette ostrom alá. Atlanta szept. 3-dikán, Petersburg 1865 ápr. 3-dikán kaput nyitottak és 9-dikén Grant és Lee találkozására után Richmond is az északiak kezébe került. Lee-nek ekkor már mindössze 28.000 katonája volt.

Ez volt a vadonban vívott háború (*War of the Wilderness*) a modern hadtörténelem egyik legérdekesebb fejezete.

Annak befejeztével a háború maga is véget ért.

70. §. Ápr. 14-dikén Lincoln Ábrahám, ki 1863-iki újévi rendeletével a rabszolgákat felszabadította és kit 1864-ben másodszor is elnökké választottak, már nem volt az

élők között és nem érte meg Beauregard és Johnston déli tábornokok 90.000 emberének meghódolását ápr. 26-dikán és Davis elnök elfogatását máj. 10-dikén. A déliek egész hatalma összeomlott és a főhadssereg fegyverletételét nyomon követte a déli helyőrségek és erődök kapitulációinak sorozata.

Megemlítésre méltó, hogy a polgárháború folyamán az *Unió* 15, a *Confoederatio* 1 millió főnyi haderőt állítottak ki és szereltek fel, melyek közel 1 milliós vérveszteséggel vívták meg a háborút és hogy a háború költségei délen és északon közel 10, az Unió adósságai pedig 28 milliárd dollárra emelkedtek. Az Unió hadikiadásaira csupán 1865-ben félmilliárd dollár volt előirányozva. Ezek a számarányok a korabeli Európában szokatlanok és ismeretlenek voltak, pedig a háború arányairól igazi fogalmat még e számoknál is inkább ad az, hogy a két hadsereg harctéri jelentéseit az észak-amerikai kormány 150 hatalmas kötetben tette közzé. Nem túlzás tehát az, hogy az északamerikai polgárháború a XIX. század közel legnagyobb háborújának volt tekintendő. Pedig a tengeri háborút, melyben a déli kalózhajók az egész Óceánt rettegésben tartottak, nem is említettük; az északi kereskedelmi flotta egymillió tonnaveszteséggel zárta le a háború mérlegét.

71. §. A rekonstrukció műve még 1865-ben kezdetét vette ugyan a Lincoln meggyilkolásakor alelnökből elnökké előlépett Johnson elnöklete alatt (1865—69), ki az 1867 márc. 30-diki szerződésben Alaszkát — melyet Oroszország Anglia iránti ellenérzésből nem Kanadának, hanem mint egykor Napoleon császár Louisiánát, az Uniónak engedett át — megvásárolta. Maga Stoeckl báró orosz követ kínálta fel a megvételt és röviddel azután,

hogy Viktória királynő 1867 márc. 29-dikén a kanadai federáció törvényét szentesítette, másnap, 30-dikán Stoeckl és Seward északamerikai államtitkár a vételszerződést aláírták. Az Unió a nagy területért mindössze 7·2 millió dollárt fizetett. Röviddel azután, hogy Alaszkát megvették, a dán Antillák megvétele iránt kötött okt. 24-diki kopenhágai szerződést a szenátus nem erősítette meg. A vételösszeg az Alaszkáért fizetett összeget meghaladta, pedig mindössze két kis szigetről volt szó.

Az 1868-diki választásokból a népszerűtlen Johnson helyett 214:80 szavazattal a népszerű Grant tábornok került ki győztesen, ki az 1869 nov. 29-diki szerződésben másfélmillió dollárért Santo Domingo-szigetet is megszerezte ugyan, de a szenátus jóváhagyását ő sem tudta biztosítani.

Az északamerikai csapatok, melyek a szigeten már 1870-ben partraszálltak, visszatértek.

Az Unió népessége 1851—60-ig harmadfélmillió bevándorlóval növekedett és a polgárháború nyomait a gazdasági fellendülés csakhamar eltüntette.

72. §. Az Unió külpolitikáját a polgárháborúval kapcsolatban az európai hatalmak állásfoglalása szabta meg.

Franciaország 1861 jún. 10-dikén, Spanyolország jún. 17-dikén elismerték a *Confoederatiót* és egyedül Oroszország tartott ki híven az Unió mellett. II. Sándor cár azonban túlbecsülte a Lesovsky tengernagy vezetése alatt álló orosz flottának 1863—64-diki newyorki látogatását, mert annak nyomán az Unió Seward Vilmos Henrik államtitkár útján Stoeckl báró washingtoni orosz követnek szövetség helyett Alaszka megvétele iránt tett javaslatot. Az ajánlat az orosz kormányt meglepte ugyan, de az 1867 márc. 30-dikán hajnali 4 órakor Washingtonban

aláírt szerződés útján Alaszkát az Uniónak engedte át, mely ezzel a brit Kanadának hátába került és az északi sarktengerig terjeszkedett.

Csupán a délfelé való előnyomulás kísérletei (Cuba, Santo Domingo, dán Antillák) maradtak sikertelenek.

XVII. Latin Amerika.

I. A braziliai kérdés.

73. §. Az 1814-diki gandi szerződés nem maradt hatás nélkül a latin gyarmatokban.

Braziliában a Napoleon császár francia csapatai elől odamenekült VI. János portugál király kormányzott, ki az 1815 jan. 16-diki királyi rendelettel Brazília gyarmatra is kiterjesztette szuverén uralkodói jogait, a gyarmatot dec. 17-dikén királyság rangjára emelte, fiát, Dom Pedro infáns trónörököszt 1817-ben Ferenc osztrák császár leányával, Leopoldina főhercegnővel házassította össze és ezzel maga nyitotta meg útját Brazília függetlenségének.

Udvarát és kormányát azonban portugál emigránsok alkották, míg az alkotmánytól idegenkedő portugálokkal szemben a braziliai közvélemény Andrada Károly vezete-
tése alatt Brazília államjogi függetlenségét szorgalmazta.

Mikor az 1820-diki lisszaboni forradalom híre 1821 febr. 26-dikán Rióba ért, Brazília népe is felkelt és állást foglalt az 1812-diki cadizi spanyol demokratikus alkotmánylevél mellett, melyre János király is megesküdt. Portugál tanácsosaira hallgatva, azonban már április 21-dikén szétkergette a braziliai cortest, 22-dikén fiát, Pedro herceget Brazília régensévé nevezte ki, 26-dikán pedig Lisszabonba vitorlázott, honnan a király, kormány és a portugál cortes szept. 29-dikén Brazília külön cortesét

megszüntették és a regensherceget hazarendelték. Ezzel Brazília függetlenségi mozgalmának összes vívmányait elveszítette.

74. §. Mikor a braziliai függetlenség megsemmisítésének híre Rióba ért, Dom Pedro trónörökös, kit a lakosság Braziliában való maradásra kért, azon fenyegetés után, hogy távozása esetén Brazília teljes függetlenségét fogják proklamálni, felismerte a helyzet veszélyeit és 1822 januárban kijelentette, hogy a lisszaboni rendelkezés ellenére is Braziliában marad. Az ott levő portugál miniszterek és államtanácsosok Avilez György tábornok főparancsnok támogatásával megkísérelték ugyan, hogy a herceget erőszakkal hazavigyék Portugáliába, Péter herceg azonban jan. 16-dikán szakított portugál környezetével és a braziliai Andrada e Silva József Bonifácot miniszterelnökkévé kinevezve, a forradalom útjára lépett.

Az első riói cortes (1823 máj. 3—nov. 12) a monarchikus és republikánus pártok viszályaiba temetkezett. Midőn a júl. 17-dikén elbocsátott Andrada nov. 11-dikén keresztülvitte, hogy a cortes a vezetést magához ragadva nemzetgyűléssé alakult át, Dom Pedro 12-ikén katonáit küldte az ülésterembe, a cortest feloszlatta és 21-dikén Andradát is Európába küldte. Nem sokkal azután, dec. 11-dikén külön braziliai alkotmánylevelet adott ki és az 1825 aug. 29-diki riói brazilia-portugáli szerződésben országát önálló császárságnak ismertette el.

A szerződést Sir Charles Stuart párisi angol nagykövet közvetítette, ki azt a *Spartiate* brit hadihajóval Londonon át irányította Lisszabonba, hol János király a döntést novemberben, angol nyomásra, kénytelen volt magáévá tenni. Ezzel Brazília 1825-ben végleg és immár jogilag is független állammá alakult át. A két portugál állam —

Portugália és Brazília — tehát idegen segítséggel szakadt el egymástól, ami Angliát egy ideig népszerűtlenné tette a portugálok előtt. Annál inkább, mert az angol diplomácia jelen esetben a portugál királyi házból mutatkozó ellentétet használta ki arra, hogy Braziliát az anyaországtól elszakítsa és ezzel az esetleges francia beavatkozás következményeitől megmentse.

75. §. Dom Pedro császár 1826-ban lemondott a portugál koronáról, de később minden idejét Portugália ügyeire pazarolta és emiatt 1831 márc. 12-dikén Rió népe fegyvert fogott. A császárnak sikerült ugyan 15-dikén csapatai élén a fővárosba vonulnia, de alighogy ápr. 3-dikán a cortest egybehívta és 5-dikén új kormányt nevezett ki, 7-dikén fia, Péter trónörökös javára lemondott a trónról és a *Warspite* brit hadihajón családjával együtt Európába vitorlázott.

Erről a brit hadihajóról nevezte ki Pedro császár ápr. 8-dikán fia gyámjává Andrada Bonifácot és 13-dikán örökre búcsút mondott Braziliának, melyet portugál gyarmatból független császársággá tett. Ezzel az anyaországgal is teljesen megszakadt az összeköttetés.

Fia, II. Péter császár (Dom Pedro 1831—89) már az amerikai kontinensen hegemonikus politikát kezdeményezett és a La Plata mellett Brazília túlsúlyát igyekezett megalkotni (95. §.), mi súlyos bonyodalmakat váltott ki a déli spanyol államokkal. Az ország nyugalma csak a század közepén állott helyre.

2. A mexikói kérdés.

76. A Mexikó területén lefolyt forradalmak idején a kreol Don Agostino de Iturbide felkelővezér az 1821 aug. 24-diki cordobai egyezményben békére lépett Odonoya János spanyol alkirályal, de már októberben ismét

forradalmi kormányt alakított. Az általa összehívott cortes (összeült 1822 febr. 24.) a monarchikus és köztársasági államformák között nem tudott választani, mire a vezér 1822 máj 21-dikén katonáitól császárrá kiáltatta ki és július 21-dikén megkoronáztatta magát. Ezzel azonban nem csupán az anyaországgal szakadt meg az összeköttetés, hanem állandó polgárháború keletkezett, mert röviddel azután Don Antonio Lopez de Santa Anna Veracruzban a köztársaságot proklamálta, Iturbide császárt 1823 ápr. 19-dikén lemondatta és 1824 júl. 1-én kivégeztette.

A cortes most centralista és foederalista pártokra szakadt és a foederalista többség okt. 4-dikén az északamerikai Unió alkotmányát ültette át. Veracruz kiürítése és a spanyolok végleges elvonulása (1825 nov. 19) után azonban a centralista Guerrero Vince ült az elnöki székbe (1825—30), ki ellen viszont a foederalista Bustamente Antal alelnök emelte fel a felkelés zászlóját.

77. §. VII. Ferdinánd spanyol király is ki akarta használni a polgárháború előnyeit és Vives Dénes cubai kormányzó 1829 júl. 5-dikén a helyőrség egy részét Mexikóba indította. Barrodas Izidor tábornok 3000 emberével 27-dikén Tampico mellett lépett partra, de csak aug. 7-dikén vette birtokba Tampicót és szept. 11-dikén máris megadta magát a cortestől fővezérré kinevezett és Veracruz felől előnyomult Santa Anna tábornoknak. A diadal után újult erővel kitört a forradalom, melyben a cortes a mesztic Guerrerót letette, majd 1830 újév napján elfogatta és később agyonlövötte.

Nem sokkal azután, 1832-ben Bustamente hatalmának romjain Santa Anna került a kormány élére, ki diktatori hatalommal a cortest feloszlatta és az 1836 dec.

30-iki alkotmánylevéllel a tartományok függetlenségének romjain centralista köztársaságot alapított.

Az új alkotmánylevelet a nyomába lépett Bustamente Antal elnök is elismerte, a rabszolgatartó Texas tartomány azonban elutasította és sem ő, sem Santa Anna nem tudták engedelmességre szorítani.

78. §. Ekkor lépett közbe az Unió.

Az Unió és Mexikó között az 1819-diki washingtoni szerződés óta a Sabine folyó volt a határ; a szomszédos érintkezés csak 1825 óta lett élénkebb. Adams elnök azonban ugyanakkor, mikor az Unió első követét Mexikóba küldötte, Poinsett Joel utasításában egy délibb folyót javasolt határvonálnak és Poinsett ily körülmények között barátságtalan fogadtatásra talált. A helyzetet végül is az változtatta meg, hogy a texasi tartomány északamerikai telepesei fegyvert fogtak, a folytonos felkeléseket pedig az Unióból támogatták. Jackson elnök már Texas megvétele iránt tett javaslatot Butler Antal követ útján, de bár a terv nem sikerült, Texas az állandó polgárháborúk alatt a központi kormány alól teljesen felszabadította magát. Alighogy Upshur P. Ábel északamerikai államtitkár Texast, melynek angolszász telepesei a tartományt 1836 márc. 2-dikán független állammá nyilvánították, 1843 dec. 1-én maga is független államnak nevezte; 1844 ápr. 12-dikén pedig egy titkos szerződésben megvásárolta, Tyler elnök Texast, három nappal az elnöki székből való távozása előtt, 1845 márc. 1-én az Unió államai közé kebelezte, Almonte washingtoni követ pedig 6-dikán kikérte útlevelét.

Akkor már Don José Joaquín Herrera tábornok volt a mexikói elnök, ki nem tudta meggátolni azt, hogy Taylor Zakariás északamerikai tábornok a márc. 4-dikén

hivatalba lépett Polk elnök megbízásából az angoloktól és spanyoloktól vegyesen lakott Texasba ne nyomuljon. Mikor utóda, Paredes y Arrillaya Mariano elnök, ki 1846 újév napján az engedékeny Herrerát elűzte és a hatalmat magához ragadva, másnap Mexikó fővárosába vonult, ezek után Slidell János északamerikai követet fogadni vonakodott, a washingtoni kongresszus 1846 máj. 12-dikén hadat üzent és 50 ezer embert, 10 millió dollárt szavazott meg a háborúra.

79. §. Taylor tábornok akkor már két hónap óta Mexikó határán, a Rio Grande folyó partján állott, hol április végén a fegyveres összetűzések is kezdetüket vették, Kearny Fülöp tábornok pedig Új Mexikó és Kalifornia megszállására indulva, már aug. 18-dikán Santa Fében vett állást és decemberben San Diegónál elérte a Csendes-Oceánt.

Ugyanakkor Sloat commodore a csendestengeri flotta élén júl. 19-dikén San Franciscót, utóda, Stockton commodore aug. 13-dikán Los Angelest foglalta el, mert az Unió Oregonra és Kaliforniára is igényt emelt.

A szárazföldön Doniphan ezredes a Rio Grandétól dél felé nyomulva 1847 márc. 1-én Chihuahuát, Taylor tábornok a keleti parton előnyomulva, 1846 nov. 16-dikán Saltillót, dec. 29-dikén Victoriát foglalta el, az 1847 febr. 23-diki saltillói győzelem után pedig, melyben Santa Anna ötszörös hadsereg élén szenvedett vereséget, Doniphan csapatait magához véve, Tampicóig eljutott.

Polk elnök akkor már Scott Winfield fővezér tanácsára más terv mellett döntött. Connor commodore 1847 márc. 27-dikén a tenger felől Veracruzot foglalta el, Scott pedig a partra tett északamerikai csapatok élén Mexikó belsejébe vonult és szept. 15-dikén Mexikó fővárosát szállotta meg.

A teljes vereség nyomása alatt a mexikói kormány az 1848 febr. 2-diki guadeloupe-hidalgói szerződésben Mexikó és az Unió határául a Rio Grande folyó vonalát ismerte el, Új-Mexikó és Észak-Kalifornia tartományokat pedig 15 millió dollár fejében az Uniónak engedte át.

Ezzel az északamerikai Unió Kalifornia és Florida között tiszta spanyol területek birtokába jutott és foglalásai révén közvetlen kapcsolatba került a latin államokkal. Az új területek lakossága egészen a mai napig megtartotta spanyol jellegét, városainak és egyéb helyeinek spanyol nevét és szokásait, úgyhogy az Unió erős spanyol népelemet vett fel, amelyet csak nehezen tudott beolvasztani.

80. §. Mexikó köztársaság a súlyos harcokban pénzügyileg és politikailag teljesen kimerült és sem Herrera (1848—51), sem Avista elnökök (1851—53) nem tudták az államháztartásban az egyensúlyt, az országban a rendet és nyugalmat helyreállítani.

Mikor azonban a növekvő zavart kihasználva, Santa Anna 1853-ban ismét diktátorrá tette magát, oly erős volt már a nemzetben a ragaszkodás a parlamenti kormányzathoz, hogy ellenségei, az indián Juarez Benito és Diaz Porfirio már 1854-ben könnyűszerrel elűzték őt és a forradalom lezajlása után ismét alkotmányos elnökök vették át a kormányt.

A liberális Alvarez János tábornok (1855—57-ig elnök) 1857 febr. 5-dikén északamerikai mintára kidolgozott alkotmánylevelet hirdetett, de még abban az évben elűzte őt Comonfort Ignacio tábornok, míg hosszas zavarok után 1859-ben Miramon Mihály, egy francia származású katonatiszt került hatalomra.

Miramon elnök kezdetben sikerrel visszaverte az 1858-diki forradalom óta Veracruzban uralkodó Juarez

támadásait, 1860 dec. 22-dikén azonban súlyos vereséget szenvedett és Mexikó főváros 1861 jan. 11-dikén Juarez kezeibe került. Alighogy jún. 30-dikán elnökké választották, júl. 17-dikén Mexikó adósságainak (mintegy 82 millió dollár) törlesztését beszüntette.

81. §. Miramon ezalatt Európában keresett menekülést és ott forralta ki vetélytársa ellen az európai beavatkozás tervét, miben Mexikó európai hitelezői nemcsak támogatták, hanem júl. 17-dikén Mexikóval a diplomáciai érintkezést is megszakították és az okt. 31-diki londoni szerződésben Juarez elnök letételére szövetkeztek.

A londoni szerződés váratlanul lázas mozgalmat idézett elő a Mexikóban érdekelt európai hatalmaknál.

III. Napoleon francia császár tengerentúli birodalomról kezdett ábrándozni, mely a régi francia befolyást volt megújítandó az amerikai kontinensen. Ferenc József osztrák császár öccsében, a csendes Miksa főhercegben már az új birodalom fejét is kiszemelte és a főherceg 1861 szept. 18-dikán a mexikói koronát francia támogatás reményében elfogadta.

A hitelezők sorába lépett brit kormány azonban, melynek követe, Wyke Károly a diplomáciai szakítás után is Mexikóban maradt, az Unióval együtt nem bocsátkoztak, ily messzemenő tervekbe, sőt az előbbi kézalatt meg egyezést, az utóbbi pedig egyenesen védelmet kínált Juarez elnöknek.

A mexikói kérdésben tehát az egyik oldalon Franciaország, a másikon az Unió vettek állást, mely a londoni szerződéshez nem járult hozzá, a mexikói partok elé pedig amerikai flottát küldött. Anglia viszont az Unió elhatározásáról értesülve, a hitelezőktől az Unióhoz állott mert egyrészt a franciák terveit indokolatlanoknak és

messzemenőknek tartotta, másrészt mert azoknak tartós sikerében nem hitt.

Mivel ugyanakkor Izabella spanyol királynő is koronát keresett nővérének, Montpensier hercegnőnek, 1861 dec. 17-dikén spanyol flotta vett állást Veracruz előtt, hol 1862 jan. 2-dikán Prim János spanyol tábornok partra lépett, de a francia tervekről értesülve, ápr. 22-dikén ő is haza indult. Ettől kezdve III. Napoleon császár egyedül nézett szembe, mint maga hitte, Mexikó félvérű elnökével, a valóságban pedig az Egyesült-Államok és Anglia erejével.

A francia csapatok ugyanis már jan. 9-dikén partra léptek Veracruzban; Jurien de la Gravière francia tenger-nagy ápr. 16-dikán Juarez elnöknek hadat üzent, Forey Illés francia tábornok pedig jún. 7-dikén Mexikó fővárosba vonult, hol röviddel azután Miksa főherceget császárrá proklamálta.

82. §. Az idegen, bár szeretetreméltó jellemű és jóindulattal eltelt Miksa császár, kinek sorsa voltaképen az északamerikai csatatereken dőlt el, idegen udvari szokásokra és idegen hadseregre, a vele utazott európaiakra támaszkodott. Mikor 1864 jún. 12-dikén Mexikóba ért, az Unió már megnyerte a déliekkel vívott háborút és egész erejével a francia befolyás ellen fegyverkezett. Mikor viszont a császár 1865 okt. 3-diki rendeletével a köztársasági párt tagjait halálbüntetéssel fenyegette meg, a háború Mexikóban is élet-halálharc jellegét öltötte magára, melynek folyamán az északamerikai Unió lassankint 100 ezer katonát vont össze a mexikói határokon, akik Juareznek biztos hátvédet nyújtottak.

Akkor már Forey utóda, Bazaine Akhilles tábornok a köztársasági vezéreket az északi hegyek közé szorította,

hol Juarez az északamerikai határra támaszkodva, Paso del Nortéban kormányzott. Mikor azonban Seward északamerikai államtitkár az északamerikai csapatokat Texasba küldve, Napoleont 1866 febr. 12-dikén a francia csapatok visszahívására szólította, Napoleon engedett és Miksa császár magára maradt. Sarolta császárné hiába keresett támogatást a párizsi és római udvaroknál, Juarez elnök az egyre diadalmasabb függetlenségi harc vezéréként egyre növekvő hatalommal nyomult a főváros felé; Miksa császárt elfogatta és ellenfelét 1867 jún. 16-dikán agyonlővetve, júl. 5-dikén diadallal bevonult Mexikóba.

Napoleonnak tehát nem sikerült amerikai földön egy új európai függőséget alapítani.

3. A középamerikai kérdés.

83. §. Közép-Amerikában elsőnek Guatemala város népe fogott fegyvert a spanyolok ellen 1821 szept. 15-dikén, de már 1822-ben a szomszédos Mexikó szerezte meg a hegemoniát a kis államok fölött (Közép-Amerika csatlakozása Mexikóhoz 1822 jan. 25), melyek csak Santa Anna diadala után, 1823-ban szabadultak meg a mexikói felsőségtől és alakítottak önálló föderatív köztársaságot (1823—39).

Az egyes államok konzervatív ellenzéke azonban állandó háborút viselt a foederalista liberálisok ellen; 1839-ben az indián Carrera Rafael guatemalai elnök az uniónak véget vetett és ezzel Közép-Amerika földrajzi fogalommal alakulva, egész sor apró államra szakadt.

Később a foederalisták élén Morazan Ferenc tábornok 1842-ben sikertelenül tett kísérletet az unió visszaállítása és 1842—45-ig csak néhány köztársaság egyesült.

84. §. Santo Domingo (Hispaniola) szigetén a néger

I. Henrik császár (1811—20) és a mulatt Péthion Sándor, 1818 óta Boyer János köztársasági elnökök kormányoztak, mikor pedig a császár 1820 okt. 8-dikán agyonlőtte magát, hívei a mulatt Boyerhez pártoltak át. Haiti állam így egy kézben egyesült, sőt 1824-ben a domingói spanyol gyarmat felszabadulása után az egész sziget fehér lakosságával együtt Boyer kormánya alá került.

A néger uralomnak végül is az 1844-diki forradalom vetett véget, mikor a fehér lakosság magát felszabadítva, Santo Domingó néven spanyol-félvérű köztársaságot alakított.

A néger Soulouque Fausztin elnök Haitit 1849-ben ismét császársággá alakította át (I. Fausztin 1849—58), melynek a mulatt Geffrard Fabre vetett véget, kinek elnöksége alatt azonban állandó volt a forradalom (1859—67).

Ugyanez volt a helyzet a szomszédos Domingó köztársaságban is, hol hosszú ideig Buez Bonaventura és Sentana Péter diktátorok küzdöttek egymás ellen. Utóbbi a köztársaságot az 1861 márc. 19-diki szerződésben Spanyolországnak ajánlotta fel, de Cabral József a spanyolokat 1864-ben újból elűzte és a köztársaság függetlenségét helyreállította.

Spanyolország hatalma ettől kezdve Közép-Amerika területén csupán Cuba és Puerto Rico szigetekre szorítkozott. Nyugat-India többi szigetei már évszázadok óta angol, dán és holland kézben voltak. Ez európai államok, az Egyesült-Államok növekvő erejére és befolyására való tekintettel, nyugatindiai gyarmataiknak már nem kiterjesztésére, csak megtartására törekedtek.

85. §. Az állandó zavarok azonban az északamerikai

Uniónak, mely az interoceánikus csatorna megszerzésére törekedett, sok alkalmat kínáltak a beavatkozásra és az Unió politikai terveiben a dél felé való előnyomulás gondolata állandóan és következetesen visszatért.

Az interoceánikus csatorna természetesen Angliát is érdekelte, mert a világkereskedelem és a világtengerek fölött Anglia sokkal nagyobb felsőséggel rendelkezett, mint az az önálló nemzetekre és hatalmakra oszlott Európában észlelhető volt. Anglia már 1833 jan. 3-dikán azért tűzte ki a brit lobogót a Falkland-szigeteken, hogy a csendesocéáni hajóutat magának biztosítsa. Mikor azonban az Unió Kalifornia elfoglalásával Anglia elé került, az Unió diadala véglegesnek mutatkozott és nyomban összeköttetést keresett a középamerikai államokkal, hogy az isztmusz felé vezető szárazföldi utat is megszerezze.

Igy szerződött 1846 dec. 12-dikén Colombiával, mely a bogotai Hise-Silva szerződéssel Panama használata iránt adott jogot az Uniónak, 1848 jún. 10-dikén Nueva Granadával, mely a Panama-földszorost engedte át neki; 1849 jún. 21-dikén Nikaraguával, mely a csatorna megépítésére adott engedélyt; végül 1850 ápr. 19-dikén magával Angliával, mely a csatorna megépítésében részesedni kívánt (64. §.), mi az Unió monopóliumjogát megátolta. Így a csatornát sem Anglia, sem pedig Amerika nem tudták megépíteni.

Igy szerződött Grant elnök 1867 okt. 21-dikén a dán Antillák megvételére, melyet azonban az északamerikai szenátus nem ratifikált; végül 1869 aug. 19-diki manifestumában így ismerte el a Spanyolország ellen küzdő cubai felkelők kormányát is, melyet azonban már 1870-ben el kellett ejtenie.

A legfontosabb szerződés azonban az 1864 jan. 21-diki Dickinson-Ayon szerződés volt, melyben Nikaragua teljesen szabaddá tette az utat az Unió részére a két Óceán között és ezzel a Clayton-Bulwer szerződést hatálytalannította, valamint az 1869 jan. 14-diki amerikai-colombiai szerződés, melyben a bogotai kormány az Uniónak a Panama-csatorna megépítésére adott jogot, melyet azonban az északamerikai szenátus nem fogadott el. A csatorna megépítése tehát ettől kezdve technikai kérdéssé vált és hogy meg nem épült, annak a nikaraguai területnek építésre alkalmatlan jellege volt az oka.

Seward államtitkár, e szerződések megalkotója egyébként a Hawaii-szigetek megszerzése végett is aláírt egy baráti szerződést Hawaii királyával, de a szenátus azt sem erősítette meg. Amerika tehát egyelőre lemondott arról, hogy csendestengeri hatalommá legyen.

4. Dél-Amerika.

86. §. A délamerikai royalista spanyolok fészke a perui Limában volt, honnan Don José Fernando de Abascal spanyol királyi helytartó 1814-ben Chilet, Morillo Pál tábornok pedig 1815 március 15-dikén Marguerita-szigetén partra tett csapataival a Bolívar Simon felkelő vezértől megalkotott Nueva Granada köztársaságot szállotta meg és Bolívar máj. 10-dikén egy brit hajón a brit Jamaikába volt kénytelen menekülni

Ezzel a spanyol uralom Dél-Amerika egész területén rövid időre ismét helyreállott.

A limai helytartóság területén azonban csakhamar ismét felemelte a függetlenség zászlóját Don José de San Martín, ki a független Argentina köztársaságban a meghódolni nem akaró chilei emigránsokat maga köré

gyűjtötte és 1817 jan. 17-dikén 4 ezer emberével Mendozából elindulva, átkelt az Andok hegyláncain. Febr. 9-dikén már Chacabuco mellett verte szét a spanyol királyi csapatokat, 14-dikén Santiago fővárost szállotta meg, ápr. 4-dikén pedig a Maipu folyó mellett az ellene küldött perui haderőt szórta szét. A chilei nemzet San Martint diktátorrá választotta, de ő a megtiszteltetést elhárította és O'Higginsnek engedte át a vezetést, ki Chilét 1818 jan. 1-én független állammá nyilvánította. Osorio chilei spanyol királyi főkapitány minden erejét összeszedve, márc. 19-dikén Tolca mellett diadalt aratott ugyan San Martin és O'Higgins csapatai fölött, de ápr. 5-dikén a Maipu folyó mellett maga is döntő vereséget szenvedett.

A szembenálló hadseregek számban csekélyek voltak ugyan, de az eredmény beláthatatlan jelentőségű volt, mert Argentina és Chile és velük együtt Dél-Amerika déli fele is felszabadult az idegen uralom alól.

A sikert teljessé tette az, hogy Cochrane Tamás brit admirális 1819 aug. 21-dikén San Martin csapatait hajóra véve, Valparaisóból Peruba vitorlázott, a chile-perui partvidéket zár alá vette és Mirafloresben fegyverszünetre lépett Don Joaquin de la Pezuela nuevagranadai spanyol alkirályal. Nem sokkal azután San Martin lépte át a perui határt; 1821 júl. 2-dikán Limát, szept. 21-dikén Callaót foglalta el, hol aug. 3-dikán a júl. 15-dikén függetlenné nyilvánított Peru diktátorává választották.

87. §. Argentina már 1810 júl. 9-dikén függetlenné nyilvánította magát a tucumani kongresszus útján és az 1819 febr. 5-diki buenosairesi szerződésben Chilével, 1823 jún. 10-dikén Colombiával szövetezett, 1822 márc. 1-én pedig alkotmányos köztársasággá alakult át,

melynek alkotmánylevelét a buenosairesi cortes 1825 jan. 23-dikán fogadta el.

A montevideói spanyol helyőrség már 1814-ben letette a fegyvert, de Montevideo állama, Uruguay, másnéven Banda Oriental állandó zavarok színhelye volt. A braziliai kormány a kedvező alkalmat felhasználva, Uruguayt 1817 jan. 19-dikén megszállotta, 1825-ben azonban a fővárosban forradalmi kormány alakult, mire Dom Pedro braziliai császár dec. 10-dikén a montevideói felkelést támogató Argentinának hadat üzent. A brit beavatkozás segítségével létrejött 1828 aug. 28-diki riói békeszerződésben Dom Pedro braziliai császárnak Uruguay függetlenségét is el kellett ismernie. Az így létrejött új köztársaság 1829 szept. 10-dikén külön alkotmánylevelet kapott.

A harmadik La Plata állam, Paraguay, 1814 óta Don José de Francia diktátor vezetése alatt teljes függetlenséget élvezett ugyan, a diktátor azonban az országot az egész világtól elzárva tartotta, sőt a szomszédos Argentina és Uruguay rokon népeivel is megtiltott minden érintkezést. Ez az elzárkózás egész Amerikában páratlanul egyedülálló jelenség volt és csupán annak volt tulajdonítható, hogy Paraguay a tengertől távolabb esett és hogy a szomszédos államoknak, különösen Argentinának és Braziliának terjeszkedési vonalától távol esett.

88. §. San Martin támadásával egyidőben, 1816 utolsó napjaiban kötött ki Bolívar Simon előbb Margueritaszigetén, azután a venezuelai Barcelonában, hol forradalmi kormányt szervezett és honnan előnyomulva, Morillo spanyol tábornokot, az 1815—16-diki hadjárat diadalmas vezérét 1917 febr. 16-dikán visszavonulásra bírta. Morillo 1816—18-diki hadjárata teljes kudarcot

szenvedett és ezzel Bolívar vállalkozásának sikere biztosítva látszott.

Az Angosturában 1819 febr. 25-dikén összeült venezuelai cortes Bolívárt teljes hatalommal ruházta fel, mire a vezér átkelt az Andokon, aug. 17-dikén Boyaca mellett döntő diadalt aratott Morillo csapatai fölött, ki a küzdelmet feladva, Spanyolországba vitorlázott, a diadalmas vezér pedig másnap, 18-dikán bevonult Santa Fé de Bogotába.

Bolívár óhaja szerint az angosturai cortes az egykori Nueva Granada gyarmatot és a már független Venezuelát 1819 dec. 27-dikén Colombia néven egy állammá egyesítette és új hadsereget szervezett, melynek élén azután az 1820 nov. 25-diki fegyverszünetben Morales spanyol tábornokot végleg távozásra bírta. Az 1821 jún. 24-diki carabobói csatában Morales utódát, La Torre tábornokot verte meg és Caracast birtokba véve, a szabaddá tett és a cucutai nemzetgyűlésen júl. 12-dikén Venezuela és Nueva Granada egyesítéséből megalkotott Colombiát aug. 30-dikán köztársasági alkotmánylevéllel ajándékozta meg. A Kolumbus nevről elnevezett Colombia köztársaság tehát a déli kontinensnek jelentős kiterjedésű területeit foglalta magában.

89. §. Bolívar arról értesülvén, hogy San Martin az argentinai, chilei és perui felkelő csapatok élén 1821 augusztusban Limát és Callaót is birtokba vette és észak felé közeledik, Don José de la Serna spanyol helytartóval máj. 23-dikán sietve fegyverszünetet kötött és okt. 8-dikán Peru részére alkotmányt hirdetett. Azután a colombiai csapatok élén maga is Peruba vonult, hol a pichinchai döntő győzelem eredményeként az utolsó royalista erőd, Quito 1822 máj. 24-dikén a Pichincha

mellett már előbb diadalt aratott Don Antonio José de Sucre colombiai tábornok kezébe került, a quitói nemzetgyűlés pedig 28-dikán a venezuelai uniót proklamálta.

Nem sokkal azután, jún. 16-dikán Bolívar is Quitóba érkezett, sőt Észak és Dél diktátorai, a győztes Bolívar és a csöndes San Martin magok is összejöttek a perui (ma ecuadori) Guayaquilben. A júl. 6-dikán Limában megkötött peru-colombiai szövetségi szerződésben a szelídlelkű San Martin késznek nyilatkozott, hogy magát a hatalmasabb Bolívarnak alárendeli. A royalista visszahatással szemben azonban tétlenül maradván, júl. 26-dikán elutazott, szept. 20-dikán perui diktaturáját letette és a magánéletbe vonult vissza, majd Amerikának búcsút mondvá, Londonba költözködött.

90. §. Bolívar most 1823 szept. 1-én a Canterac spanyol tábornoktól már elfoglalt Limába vonult, ott is alkotmányt hirdetett és Peru diktátorává tette magát, a dél felől előnyomult San Martin csapatai azonban Limát ismét átengedték a spanyoloknak. Mikor Sucre colombói tábornok már alig tartotta magát, 1824-ben ismét megjelent Bolívar, az aug. 6-diki junini csata után másodszor is Limába vonult, míg Sucre tábornok a novemberi ayacuchói csatában La Serna helytartó seregét verte szét és az utolsó alkirályt tizennégy spanyol tábornokkal együtt foglyul ejtette. Az ayacuchói csata tehát Délamerika történetében korhatárt képezett, mert ettől kezdve a spanyol királyi csapatok végleg kiűritették.

Bolívár Peru északi tartományait, melyek San Martin embereitől elszakadva, Bolívar tiszteletére a Bolovia nevet vették fel és az 1825 aug. 25-diki függetlenségi nyilatkozat után Bolivárt szintén diktátorukká választották meg, a callaói spanyol helyőrség elvonulása (1826 jan. 19-dikén)

után máj. 5-dikén külön alkotmánylevéllel ajándékozta meg, aug. 17-dikén pedig élethossziglan elnökké választotta magát.

A felszabadító vezér — *El Libertador* — mögött, amíg az a csendestengeri partokon és az Andokban járt, Santander alelnök kormányozta Colombiát, de mikor Don Antonio Paez tábornok, venezuelai parancsnok az engedelmisséget megtagadta, 1826-ban Bolívar ismét átvette a diktatúrát és egyenesen Caracasba vonult, hol Paezt sikerült békére kényszerítenie. Csakhamar kitűnt azonban, hogy ily nagy területre kiterjedő államot nem lehet megtartani.

A távoli Peru, hol Bolívar bolíviai alkotmánylevelét alaptörvényül elismerték és hol Bolívárt szintén elnökké választották, ugyanekkor felkelésben tört ki, a colombiai helyőrségeket 1827-ben hajóra tette és hazaküldte, az elnöki méltóságra pedig Don José Lanar tábornokot választották meg, míg a bolíviai cortes júl. 26-dikán Piquisában Peruval békét kötve, Santa Cruz tábornokot emelte az elnöki székbe (1828 aug. 3). Colombia, hol a visszatérő Bolívar Santander elnök és a republikánus párt ellenében aug. 27-diki rendeletével a legfőbb hatalmat ismét magához ragadta, 1829 szept. 20-dikán Gyaquilban Peruval kénytelen volt békét kötni. Dec. 8-ikán Paez tábornok vezetése alatt Venezuela, 1830-ban Quito (ma Ecuador) váltak ki Colombiából! Don Juan José Flores tábornok vezetése alatt és Bolívar nagy birodalmának szétbomlását látva, megtört szívvel hűnyta le szemeit 1830 dec. 10-dikén.

Így nyert befejezést 1830-ban a délamerikai spanyol államok megalakulása. Colombia nagy köztársaságának hívei lassanként szertefoszlottak és romjain egymásután

alakultak meg Venezuela, Peru, Ecuador és Bolivia független köztársaságok.

91. §. Colombia köztársaság 1832 febr. 29-dikén (miután 1830 máj. 11-dikén Ecuador néven Quito is külön állammá alakult) nagy nevét letéve, Nueva Granada néven új állammá szervezkedett át, mely északamerikai mintára készült alkotmánylevelet kapott.

Don Francisco de Santander tábornoknak, valamint politikai ellenfelének és utódainak, Don José Ignacio de Marquez elnököknek hosszú küzdelmet kellett folytatniok, hogy az állam súlyos adósságait, a nagy Bolívar egyetlen hagyatékát rendezzék.

A harmadik elnöknek, Don Pedro Alcantara Herran-nak (1841—45) már a panamai tartomány felkelését kellett elfojtania (1843), melyek attól kezdve hat évtizeden át következetesen kiújultak. A negyedik elnök, Masquera tábornok (1845—48) viszont a szomszédos Ecuador állam ellen viselt háborút. Az ő nevéhez fűződik azon 1846-diki colombia-északamerikai szerződés megalkotása, mely a megépítendő interoceánikus csatorna területét az Uniónak engedte át és ezzel Nicaragua versenytársává tette Colombiát.

Colombia köztársaság 1853-ban centralista államból a független tartományok federációjává alakult át és elsőnek 1856-ban épen az örökké nyugtalan Panama tartomány mondotta ki teljes államjogi függetlenségét. Az 1856-ban kitört polgárháborúból azonban végül is 1859-ben a centralista Mosquera Tamás került ki győztesen (1859—61), ki Panamát 1863-ban ismét visszaszerezte és 1863 máj. 8-dikán Colombia részére új és minden ízében centralistajellegű alkotmánylevelet hirdetett.

A polgárháború ennek ellenére is tovább tartott és pedig nem csupán Colombia területén, hanem a töle keletre fekvő Venezuelában is, melyet hosszú időn át Paez tábornok diktátor uralt (1829—49); a délre fekvő Ecuadorban, hol Flores János tábornok és Rocafuerte Vince elnökök (1830—44) után állandó zavarok következtek és végül Bolíviában is, melynek sorsa viszont a délebben fekvő Peru köztársasággal függött össze.

92. §. Peruban kezdettől fogva állandó harcból emelkedtek ki az egyes elnökök, mint Gamarra Ágoston tábornok (1829—30), Obegoso Lajos József (1833—36), kinek erőszakos kormánya már 1835-ben Bolívia elnökének, Santa Cruz tábornoknak (1831—39) beavatkozását vonta maga után. Santa Cruz bolíviai csapataival a rendet ismét helyreállította, de ugyanakkor Peru tartományát is magához ragadta, amiből azután hosszantartó bonyodalom keletkezett.

Salaverry Fülöp Jakab perui elnök (1835—36) nem bírt az újból hatalomra törekvő Gamarra tábornokkal, ki Santa Cruztól megveretve, Chiléhez folyamodott és a chilei hadsereg segítségével 1839-ben Bolívia és Peru diktátorát, Santa Cruzt elűzve a bolíviai-perui uniónak végét vetett.

Peruban ezekután Gamarra vitte az elnökséget (1839—41); ki 1841-ben perui csapatok élén vonult Bolíviába, hogy eldöntse a harcot Santa Cruz hívei és ellenségei, Ballivian és Velasco tábornokok között, amíg az előbbi csapataival szemben vereséget nem szenvedett és a csatátér halottai között nem maradt. Bolívia ettől kezdve Ballivian tábornoknak hódolt (1841—48), Peru pedig Menendez Manuel (1841—44) és Castilla Ramon tábornok alatt (1844—55) nyugalmat élvezett.

93. §. Chilében Prieto Joachim tábornok a konzervatív párt élén a liberálisok hatalmát megdöntötte és az 1833-diki alkotmánylevéllel az elnök hatalmát jelentékenyen kibővítette.

Chile attól kezdve arisztokratikus köztársasággá alakult át, mely diktátori hatalommal felruházott elnökei alatt hosszú nyugalmat élvezett. (Prieto Joaquim 1831—41-ig, Bulnes Manuel tábornok 1841—51-ig, Montt Manuel 1851—61-ig, Perez József Joachim 1861—71-ig.)

94. §. A La Plata államok között a vezetés szerep a termékeny és nagy jövőre hivatott Argentínát illette, melynek élén 1833—1852-ig Don Juan Manuel de Rosas elnök katonai hatalommal kormányzott. Ellenségei, köztük Lavalla tábornok, ki 12 évi kemény küzdelem után végre is az elnök fogságába került, hol kivégezték, sorban áldozatul estek, de midőn Rosas hatalmát az 1828-diki argentina-brazíliai szerződés ellenére a szomszédos Uruguay köztársaság fölé is ki akarta terjeszteni, az angolok és franciák Buenos Airest zár alá vették (1845—49).

A montevideói hadjárat kudarca után Don Justo José de Urquiza 1849-ben nyílt felkelést támasztott Rosas ellen és 1851-ben Brazília és Uruguay köztársaságokkal szövetkezett, 1852 febr. 3-dikán pedig Buenos Aires mellett döntő diadalt aratott Rosas elnök csapatain. Rosas erre a brit követségen keresett menekülést és Angliában telepedett meg. Örökre az általa nevelt Urquiza és Mitre pártvezérek vágytak és Argentina új polgárháború színterévé lett.

Urquiza elnök (1853—59) máj. 31-dikén új alkotmányt hirdetett, a fővárost a biztosabb Paranába tette át; Buenos Aires tartományt azonban, mely a többi

tartományok hegemoniájára vágyott, független államul kellett elismernie és csak 1859-ben tudta visszahódítani.

Vetélytársa, Mitre tábornok és történétíró 1861-ben a buenosairesi tartomány élén legyőzte őt és maga foglalta el az elnöki széket (1861—68), melyből 1864-ben Brazília és Uruguay szövetségében Lopez Károly Antal paraguayi diktátor (1840—62) fia és utóda, Lopez Ferenc ellen kezdett háborút.

95. §. Brazília császárság súlyos válságai után (75. §.) jelentékenyen megerősödött és II. Pedro császár 1864 decemberben Mera-Barreto tábornokot már Uruguay meghódítására indította.

Aguire uruguayi elnök csapatai a beözönlő brazilai hadseregtől vereséget szenvedtek és bár Lopez paraguayi diktátor viszont elszigeteltségéből kilépve, Braziliát támadta meg és a Matto Grossót is elfoglalta, 1865 januárban Aguire kapitulált.

Most Paraguay 80,000 főnyi hadserege állott szemben Argentina és Brazília 14,000 emberével, de Yatay mellett az elzárt ország egész hadereje mégis vereséget szenvedett.

Argentina 1866-ban kilépett a küzdelemből, melyet ettől kezdve Brazília egyedül folytatott tovább. Caxias marsal braziliai fővezér 1866-ban Paraguayba vonult, de annak megszállása után 1868-ban elhalt; helyét d'Eu gróf foglalta el, ki Paraguayt 1869-ben lefegyverezte és az aquidabani csatában teljes diadalt aratott Lopez fölött. A háború így 1870 márc. 1-én az aquidabani csatában Lopez diktátor vereségével és halálával ért véget, melynek eredményeként Paraguay diktátoraitól megszabadulva, nov. 25-dikén köztársasági alkotmányt nyert és ettől kezdve a külvilággal is szabadon közlekedett.

Az, hogy a peru-spanyol viszályban 1871-ben szintén az északamerikai Unió közvetített békét, világosan jelezte azt, hogy a kontinens vitás ügyeiben a döntés jogát magának igényeli.

XVIII. Az amerikai politika kérdései.

1. A Monroe doktrína kezdetei.

96. §. Anglia az 1814 aug. 23-diki madridi angol-spanyol egyezményben arra kötelezte magát, hogy az amerikai felkelőket nem fogja támogatni. Ezzel szemben, mikor Spanyolország az 1818-diki aacheni kongresszuson saját gyarmatai ellen fegyveres támogatást kért a hatalmaktól, az Unió azt a leghatározottabban elutasította és Spanyolország és amerikai gyarmatai között csupán a gyarmatok teljes függetlenségének elismerése alapján volt hajlandó közvetíteni.

Ezzel Don Joaquin de Andraga washingtoni spanyol követ el volt szigetelve, sőt mikor nov. 28-dikán az Unió ultimátummal fordult a madridi kormányhoz a floridai spanyol helyőrség túlkapásai miatt, utóbbi az 1819 febr. 22-diki washingtoni egyezményben Floridát az Uniónak engedte át (60. §.).

97. §. Az angolszász hatalmak felvonulása ellen Oroszország a Szent Szövetséghez folyamodott és 1817 nov. 29-dikén emlékiratban kérte a felkelt gyarmatok lefegyverezését.

Mivel pedig az 1818-diki aacheni kongresszus a beavatkozás ellen foglalt állást, Sándor cár maga vette kezébe a megoldást és 1821 szept. 4-diki ukázával az 51-dik szélességi fokig, Vancouver szigetéig ki akarta terjeszteni az Alaszkán átnyúlt orosz birtok határait.

A washingtoni kormány azonban az orosz igényeket elutasította és miután az európai beavatkozás veszélye elmúlt, a magáramaradt Oroszország amerikai érdekkörét az 1824 ápr. 17-diki pétervári szerződésben Alaszka déli partvidékére szorította vissza.

Ez a Szent Szövetség amerikai kudarcát jelentette, mert Oroszország a Szent Szövetség vezető hatalma volt. Sőt azt is hozzátehetjük, hogy a Szent Szövetség hatalmai közül, melyek európai problémákhoz voltak kötve, Amerika szempontjából csupán az Amerika földjén birtokos Oroszország képezett komoly veszedeelmet.

98. §. A felkelt gyarmatok függetlenségének elismerése is az Uniótól indult ki, Monroe Jakab elnök 1823 dec. 2-diki híres üzenete azonban, melyben minden európai beavatkozás ellen állást foglalt, nemcsak Spanyolországot sujtotta, hanem a többi hatalmakat is, melyeknek Amerikában birtokaik voltak. A *Monroe doktrína* elhangzása óta sarkelvévé lett nemcsak az északamerikai Unió, de lassanként az összes amerikai államok politikájának is.

Igy 1824 ápr. 17-dikén már Franciaország volt kénytelen elismerni Haiti függetlenségét és feladni nyugat-indiai, a 60-as években pedig mexikói terveit (80—82. §§.), Portugália pedig az 1825 aug. 29-diki riói szerződésben Brazília császárság függetlenségét elismerni. Spanyolország hatalmának összeomlása tehát valamennyi európai hatalom amerikai érdekét megrendítette.

Ezzel az amerikai kontinens Európától, politikai függés tekintetében, elvileg teljesen felszabadult.

2. A pánamerikanizmus kezdete.

99. §. A függetlenné lett amerikai latin államok az Unióval egyidejűleg csakhamar szót kértek a kontinens ügyeinek és egész sorsának intézéséből is.

Peru és Colombia köztársaságok már 1822 júl. 6-dikán szövetségre léptek egymással Limában; 1823 jún. 10-dikén Buenos Airesben Argentina és Colombia, majd júl. 23-dikán Chile és Colombia köztársaságok szövetkeztek, úgyhogy az északamerikai Unió csakhamar a latin államok különféle csoportosulásaival került szembe.

Colombia és Mexikó 1823 okt. 23-dikán kelt bogotai szövetségi szerződésükben már a többi amerikai államot is felhívták, hogy csatlakozzanak örök szövetségükhöz: *traité d'union de ligue et de confédération perpétuelle*.

Végül 1825 márc. 15-dikén Bogotában Colombia és a középamerikai alakulások léptek szövetségre.

100. §. Mexikó és Colombia kormányai ezek után Bolívar Simon 1824 dec. 7-diki világhírű körjegyzékében arra kérték az Uniót, hogy egy, Panamában megtartandó pánamerikai kongresszusra küldjön követeket.

Adams északamerikai elnök a meghívást elfogadta és Sergeant Jánost küldötte Panamába, hol azonban az 1826 jún. 22-dikén megnyílt kongresszuson, melyről az 1826-diki mexikói elnöki üzenet azt mondotta, hogy azt «a történelem a XIX. század legnagyobb eseményeként fogja feljegyezni», a washingtoni delegátusok késedelme folytán csak Mexikó, Guatemala, Colombia és Peru képviselői jelentek meg.

A négy állam júl. 25-dikén szövetségre lépett egymással, de Guatemala, Mexikó és Peru kormányai a szerződést nem erősítették meg és a többi államok a meghívás ellenére sem csatlakoztak.

Az eszmét 1830 után Mexikó tartotta ébren és az ő kormánya hívta össze az 1847 dec. 11—1848 márc. 1-diki limai pánamerikai konferenciát, melyen Bolivia, Ecuador, Chile, Peru és Nueva Granada képviseltették magokat. A kongresszus az amerikai latin államokat ugyanazon nemzet tagjainak nyilvánította és ezzel nyíltan szembehelyezkedett az angolszász Unióval.

A III. panamerikai konferenciát 1864 nov. 14—1865 jan. 23-ig Limában tartották meg, melyben Argentina, Bolivia, Chile, Colombia, Ecuador, Guatemala, Peru és Venezuela képviselői 1865 jan. 23-dikán újabb szövetségre léptek, kormányaik azonban a szerződést nem hajtották végre.

Az amerikai latinok tehát, akik akkor még csak nagy területek, de néptelen államok fölött rendelkeztek, a magok erejéből képtelenek voltak életerős, közös szervezetet alkotni és átengedték a vezetést az északamerikai Uniónak, mely a polgárháború befejezése után maga is az egyetemes amerikai kérdések felé fordult. Igaz, hogy az Egyesült-Államok is arra törekedtek, hogy az európai hatalmak ne vethessék meg ismét lábukat Amerika földjén és ezt a mexikói beavatkozás esetében is megmutatta, de az Unió hatalmát ugyanakkor egy amerikai túlsúly megalkotása érdekében igyekezett érvényesíteni. Emiatt később az amerikai latin államokkal is szembekerült. A szembekerülő erők már a XIX. század első felében adva voltak az amerikai angolszászok és latinok személyében.

NEGYEDIK FEJEZET.

A modern Amerika.

1871—1920.

XIX. Kanada.

101. §. Kanadában, melynek lakossága 1871-ben 3⁵, 1895-ben már 5 és 1920-ban 10 milliót tett ki, 1871-ben Brit-Kolumbia, 1873-ban pedig az Edvárd-szigetek csatlakoztak az unióhoz, mely így Newfoundland kivételével most már egész Brit-Északamerikát magába foglalta.

Az egyesülés által egy új birodalom alakult a két Óceán között, melyben Montreal és Vancouver városokat 1886 óta közvetlen vasútvonal kötötte össze és mely intenzív gazdasági termelése által a világ első termelő államai közé került.

A szabadkereskedelmi rendszer következtében azonban az egész terület gazdaságilag hova-tovább az Egyesült-Államokhoz simul, mert amíg 1870-ben Kanada az Unió és az anyaország közül az utóbbi javára 114:138 millió font arányban vett árukat, addig ez az arány 1895-ben az Unió javára 667:1332, 1914-ben pedig 68:2437 millió font arányra változott át.

Egyedül az volt az aggasztó, hogy a lakosság 10 százaléka nem született Kanadában; hogy minden ötödik ember francia volt és hogy a kanadai franciák az angoloknál jobban szaporodtak; hogy 2 millió francia mellett

1910-ben 400.000 volt a német. Míg azonban a kanadai franciák royalista érzelműek voltak és ez őket vert közejük és a francia köztársaság közé, addig a német verseny Kanadát Anglia oldalán a háborúba sodorta, a sárga veszedelem pedig különösen Brit-Kolumbiában a fajok harcát váltotta ki. Az 1907 óta hozott drákói rendszabályok a japánok számát 18 ezerre csökkentették ugyan, de a szigorú eljárás viszont az anyaország japánbarát politikájába ütközött.

102. §. Gazdaságilag Kanada teljesen az északamerikai Unióhoz simul, sőt mikor 1905-ben az utolsó brit helyőrséget is visszavonták, már a *de facto* függetlenség állapotába került. Ezt a körülményt a francia származású Sir Wilfrid Laurier miniszterelnök a liberális kormány élén (1896—1910) arra használta fel, hogy az Unióval a legnagyobb kedvezmények alapján kölcsönöségi szerződésre lépjen, miáltal a nemzeti hadsereget és flottát építő *dominium* önálló állammá alakult volna át. A tervet a konzervatív ellenzék megghiúsította, ennek élén Sir Robert Borden 1911-ben a kormány vezetését is magához vette és az anyaország támogatására sietve, 595.000 kanadai katonát bocsátott a háborúba sodort Anglia rendelkezésére. A 210.000 főnyi kanadai veszteség ellenértékéül azonban Kanada 1919-ben Anglia oldalán már egyenjogú félként írta alá a versaillesi szerződést. Ezzel a szerződéskötés jogát megszerezvén, gyarmatjellege megszűntnek volt tekinthető.

XX. Az Egyesült-Államok.

103. §. Az Unió politikai életében a polgárháborúban győztes republikánusok 1884-ig a hatalom birtokában maradtak (Grant Ulysses tábornok 1876-ig, Hayes

Rutherford 1876—80, Garfield Jakab 1880—81, kit 1881-ben meggyilkoltak, Arthur Chester 1881—84). 1884-ben a demokrata Cleveland Grover váltotta fel őket, ki az 1888—92. évek kivételével, mikor a republikánus Harrison Benjámín volt az elnök, 1896-ig vitte az államügyeket.

A korszak fontosabb külpolitikai eseményei között elsősorban a Panama-csatorna tervét kell emlitenünk. Columbia köztársaság ugyanis 1878-ban a csatorna megépítésére adott koncessziót, amely 1879-ben Lesseps Ferdinánd francia mérnök birtokába került, ki azután a csatorna megépítését a francia *Société internationale du Canal interocéanique* társaságra bízta. A társaság a tervek szerint 73 kilométeres csatornát akart megépíteni, de már 1889-ben 224 millió aranyfrank adóssággal csődöt mondott. A hatalmon levő republikánus párt, mely a csatornatervet mindig az Unió részére igényelte, az idegen térfoglalást látva, egyrészt az 1846-diki kedvező szerződésnek akart érvényt biztosítani, másrészt a Clayton—Bulwer-szerződés felbontására törekedett. Az ügy szóvivője Blaine államtitkár volt; távozásával azonban a Panama-kérdés elveszítette jelentőségét, mert a brit kormány az 1850-diki szerződés fenntartása mellett foglalt állást.

Mikor 1889-ben visszatért, a Panama-Társaság már beszüntette munkálatait, Blaine lelkét viszont ekkor már az egész amerikai kontinensnek az Unió vezetése alatt való egyesítése foglalta el. Így ült össze a washingtoni I. panamerikai konferencia (1889—90), melynek elnöki tisztére Blainet választották meg. Blaine ezzel a kezdeményezéssel a panamerikai mozgalom vezetését az Egyesült Államok részére biztosította.

A republikánus Harrison kötötte meg az 1893 febr. 14-diki washingtoni szerződést Hawai-szigetek megszerzése iránt, két héttel azután hivatalba lépő utóda, Cleveland azonban az amerikai lobogót bevonatta és az amerikai flottát hazarendelte.

104. §. A korszakot egyébként az erős gazdasági fellendülés jellemezte. Cleveland elnök idejében ugyan az Unió nagy gazdasági nehézségekkel küzdött, melyeket az 1894 óta többséget alkotó republikánus ellenzék az aranyvaluta behozatalával kívánt orvosolni és ezért ezt írta jövő kormányzásának zászlójára.

Ezzel a jelszóval ültette azután a többség az elnöki székbe az ohioi Mac Kinley Vilmost is, ki a *gold standardot* 1900 márc. 4-dikén valóban törvényerőre segítette. Míg a demokrata kormány 1895-ben a dúsgazdag Morgan Pierponttól 150 millió értékű aranyat volt kénytelen vásárolni, addig Mac Kinley elnöksége alatt már félmillió dollár értékű aranypénzt veretett és ezzel az Unió jövője biztosítva volt.

Ugyanígy alkotta meg 1897 július 24-dikén a magas védővámot, mely a kincstár mérlegét helyreállította, mert a behozatal 1893 és 1900 között jelentékenyen alászállott, a kivitel viszont 847 millió dollárról 1,394 millióra emelkedett.

105. §. A nagyarányú gazdasági fellendülés a hatalmi politika diadalát vonta maga után. Ez főként gyarmatok szerzésében nyilvánult meg, mert az Unió ipari termelése részére új piacokat keresett, mit gyarmatok szerzése útján vélt elérhetni.

A terjeszkedés Panama irányában, északról délre, a még spanyol kézben levő gazdag amerikai telepek felé vette kezdetét.

Mikor 1895 febr. 24-dikén a cubai felkelés amerikai biztatásra teljes erővel kitört, egész Amerika figyelme az *isthmus* felé terelődött, hol az imperiális terjeszkedés már egy évszázad óta versengés tárgyát képezte a különböző hatalmak között. Mindenesetre nagy súllyal esett a latba az, hogy az északamerikai szenátus 1895 január 25-dikén a Clayton—Bulwer-szerződést elavultnak nyilvánította, Olney államtitkár pedig a szerződést megkötő másik fél, Anglia ellen fordult, mely guyanai gyarmatát az Orinoko torkolatáig akarta terjeszteni. Salisbury lord angol miniszterelnök 1895 nov. 26-diki válaszjegyzékében tiltakozott ugyan a Monroe doktrinának olyan értelmű magyarázata ellen, amilyent annak júl. 20-diki jegyzékében Olney adott, Anglia figyelmét azonban hovatovább a délafrikai kérdés kötötte le és Amerikától szem melláthatólag visszavonult. Az 1899 okt. 7-diki párizsi döntőbíróági ítélet a vitás terület nagy részét Angliának adta, de az Orinoko torkolatát Venezuela birtokában hagyta meg. Ezzel a brit kormány az amerikai ügyektől visszavonult, pedig a Clayton—Bulwer-szerződés szempontjából oly változások következtek, melyek Angliát fölötte érdekelték.

A cubai kérdés ugyanis azóta megért a döntésre és ez a döntés egyben Spanyolország gyarmati hatalmának megszűnését és az Egyesült-Államok nagymérvű térfoglalását vonta maga után.

Spanyolország ugyan legkiválóbb tábornokait, 1895 márciusban Martinez Campost, 1896 januárban Weylert indította útnak a felkelés leverésére, a sziget megbékítése nagy nehézségekbe ütközött és e nehézségek nagy része külső körülményeknek volt köszönhető.

Ilyen külső körülmény volt mindenekelőtt az, hogy

bár a demokrata Cleveland elnök 1895 jún. 12-diki manifesztumában szigorú semlegességet fogadott, már 1896 elején a felkelők oldalára állott és Olney Richárd államtitkár a szenátus állásfoglalásának megfelelően, ápr. 4-dikén közvetítés iránt tett javaslatot a madridi kormánynak, mely az indokolatlan idegen beavatkozást május 22-diki válaszában kereken elutasította.

A republikánus Mac Kinley azonban elődénél is jóval tovább ment és 1897 március 4-dikén egyenesen Cuba felszabadításának jelszavával foglalta el az elnöki széket. Államtitkára, Sherman János már jún. 27-diki jegyzékében óvást emelt Weyler spanyol tábornok kegyetlen rendszabályai ellen. A madridi kormány erre aug. 4-diki jegyzékében újból elutasítólag válaszolt ugyan, ezzel azonban csupán azt érte el, hogy az Unió szept. 23-dikán már egyenesen Cuba gyarmat függetlenítésére szólította fel Spanyolországot. A nyílt hadüzenetre Spanyolország a nov. 25-dikén kiadott királyi dekrétummal Cuba szigetét önkormányzattal ajándékozta meg, a rendelet azonban a forradalom viharától tönkretett sziget siralmas helyzetén már mit sem tudott változtatni. Az Unió 1898 jan. 25-dikén az amerikai érdekek védelmére a *Maine* csatahajót állította Habana elé. A hajó febr. 15-dikén ismeretlen okokból a levegőbe repült, mire Mac Kinley elnök ápr. 11-diki üzenetében a felelősséget a spanyol kormányra hárította és a fegyveres beavatkozás mellett foglalt állást, mit a kongresszus is jóváhagyott. Erre Gullon spanyol követ ápr. 20-dikán elutazott. Az 1915-ben megejtett helyszíni vizsgálat a hajóroncs kiemelése után megállapította, hogy a robbanás oka nem külső körülményekben, hanem a kazánban volt.

106. §. A spanyol-amerikai háborút április 24-dikén

Spanyolország üzenté meg, melynek megbízásából Don Pascual Cervera y Topete admirális a spanyol flotta élén Amerikába indult. Spanyolország ugyanis a háborúban csak flottájával vehetett részt, míg az Unió a kisebb távolság következtében teljes utánpótlással is rendelkezett. Ezenkívül a spanyol flotta nagyrészt régi, az amerikai viszont új, erősebb és gyorsabb hajókból állott.

Cervera flottájával együtt indult el Dewey György északamerikai tengernagy a Honkongban állomásozó amerikai flotta élén Manilába, hol máj. 1-én a keletázsiai spanyol hajóraj döntő vereséget szenvedett és ezzel a spanyol Fülöp-szigetek védtelenekké váltak. Cervera flottája csak május 19-dikén futott be Santiago de Cuba kikötőjébe, melyet az amerikai hadihajók zár alá helyeztek. Midőn július 3-dikán onnan kifutott, Cervera is döntő vereséget szenvedett és ezzel Spanyolország tengeri hatalma megsemmisült.

Az amerikai szárazföldi csapatok az V. hadtest kötelékében a floridai Tampa körül gyülekeztek és június 22-dikén Shafter tábornok vezérlete alatt léptek partra. Shafter tábornok mindössze 16.000 emberrel igyekezett Santiago felé, melyet Linares Arsenio spanyol tábornok védelmezett. Ostrom és védelem azonban a szemben álló erők csekély száma ellenére is elkeseredett küzdelemmé fajult, melyben maga Linares tábornok is megsebesült. Helyét Toral José tábornok foglalta el, ki júl. 15-dikén 23.000 emberével együtt megadta magát. Az amerikai csapatok fővezérletét most Miles Nelson tábornok vette át, ki a szigetet a spanyoloktól megtisztította, azután pedig a szomszédos Puerto Rico-szigetet szállotta meg.

A párizsi békekonferencia (1898 okt. 1—dec. 10) csak hosszú tárgyalás után, dec. 10-dikén eredményezte a

békeszerződés aláírását, melyben Spanyolország Cuba-szigetről lemondott, Guam, Puerto Rico és a Fülöp-szigeteket pedig az Uniónak engedte át.

A spanyolok 1899 újév napján végleg elhagyták Cuba-szigetét, hol Wood Leonárd tábornok katonai kormányzó 1900 szept. 15-dikén általános választást tartott. Az így összeült első cubai parlament a szigetet nov. 15-dikén független állammá nyilvánította.

107. §. Mac Kinley elnöksége alatt tehát az Unió nagy és gazdag területekkel növekedett. Még a cubai zavarok idején, az 1897 jún. 16-iki szerződéssel a Hawaii-szigeteket is megszerezte, 1899 augusztusban pedig az Unió birtokai közé kebelezte és ezzel a gyarmatbíró nagyhatalmak közé emelkedett. Politikai hatalmának és nemzetközi súlyának megnövekedése mindenestre Mac Kinley elnök érdeme volt, ki az elnöki széket ennek az imperiális programnak a nyílt kitűzésével foglalta el.

Maga nem sokáig élvezte azonban politikai sikereinek gyümölcseit, mert 1901 szept. 6-dikán a buffalói pán-amerikai kiállításon gyilkos merényletnek esett áldozatul.

Helyére Rooseveltt Tivadar alelnök, a cubai *Rough Riders* önkéntes lovasezred parancsnoka került, ki elődének nagyszabású terjeszkedő politikáját még nagyobb lendülettel folytatta tovább és az Unió figyelmét a már megnyílt déli útvonal felé fordította, hol Közép-Amerika államai és az *isthmus* idegen támogatás reménye nélkül várták a hatalmas északamerikai köztársaság beavatkozását.

A diadalok hatása természetesen abban is megnyilvánult, hogy a republikánus párt uralma megszilárdult. Mac Kinleyt 1900-ban, Rooseveltet 1904-ben és a republikánus Taft Vilmost 1907-ben nagy többséggel választották meg a köztársaság elnökeivé.

108. §. Spanyolországnek, a középamerikai szigetterben uralkodó európai hatalomnak az amerikai gyarmatterületről való kivonulása után valóban szabaddá lett az út az *isthmus* felé.

Az Unió maga régóta foglalkozott már egy megépítendő interoceánikus csatorna gondolatával, eddig azonban a politikusok és a technikai szakemberek nem tudták eldönteni, vajjon a Nicaragua köztársaság területén keresztül vagy a colon-panamai útvonalon megépítendő csatorna volna-e alkalmasabb. Lesseps Ferdinánd mérnök egykori francia társasága, a *Société internationale du Canal interocéanique* (1878—1889) az utóbbi vonalon dolgozott, de nyolc évi munka után, 1889-ben 2245 millió aranyfrank adóssággal csődbe került és felszámolni volt kénytelen. Megkezdett munkálatai befejezetlenül maradtak.

Politikai szempontból határozott akadályt képezett az 1850-diki Clayton—Bulwer-szerződés, melyben Anglia maga is részt kért a megépítendő csatornából. A helyzet azonban a 90-es években lényegesen megváltozott, mert a középamerikai vizeken az Egyesült-Államok hatalma erősödött meg, Anglia figyelme viszont a délafrikai háború és a keletázsiai bonyodalmak felé terelődött, úgy hogy a brit diplomácia megszűnt az amerikai ügyekkel foglalkozni. Hogy magának előre nem látott eshetőségekre az Uniót lekötölebbe, végül is az 1850-diki szerződésben biztosított előjogairól való lemondás mellett határozott. Ezért az évtizedekig tartó szívós ellenállást feladva, 1901 február 22-dikén, Washington születésnapján, Pauncefote washingtoni brit nagykövet Hay János északamerikai államtitkárt egy új szerződésben arról biztosította, hogy Anglia többé nem tesz ellenvetést a

csatornának korlátlan joggal való megépítése és fegyveres biztosítása ellen (II. szerződés, 1901 nov. 18).

109. §. A szerződés következményei gyorsan mutatkoznak.

Elsősorban is megállapítható az, hogy a washingtoni szerződés az angol-amerikai (angolszász) világszövetség megalkotásához vezetett, melynek alapján az Unió Angliát európai és ázsiai politikájában, Anglia viszont az Uniót amerikai politikájában hathatósan alátámasztotta.

A csatornakérdés ügye most már rohamosan tisztázódott. Amint ma már megállapítható, a régi Panama Társaság főmérnöke, Bunau Varilla Fülöp az Egyesült-Államokban maga csinált propagandát a colon-panamai út elfogadása és a megbukott társaság részvényeinek átvétele mellett. A kongresszustól 1899-ben kiküldött *Isthmian Canal Commission* végül 1902 jún. 18-dikán a panamai útvonal mellett foglalt állást, az elnök pedig felhatalmazást kapott arra, hogy a francia társaság vagyonát képező 68.869 darab részvényt átvehesse, mi 40 millió dollár ellenében meg is történt.

A kérdéses colon-panamai útvonal ugyan Columbia köztársaság területén feküdt, a köztársaság azonban Anglia és Spanyolország elvonulása után a diadalmas Unióval szemben már senkire sem támaszkodhatott. Hay észak-amerikai államtitkár 1903 január 22-dikén olyan egyezményt írt alá Herran Tamás colombiai ügyvivővel, melynek értelmében Columbia köztársaság a régi Panama Társaság egész vagyonát egy összegben fizetendő 10 millió és évenként fizetendő 250.000 dollár járadék ellenében az Uniónak engedi át (*Hay-Herran-szerződés*). Az így létrejött egyezményt az északamerikai szenátus

március 17-dikén magáévá tette, a columbiai szenátus azonban aug. 12-dikén egyhangúlag elvetette.

Most az amerikai érdekeltségek intésére a panamai tartomány vezetői, elsősorban pedig a francia Bunau Varilla főmérnök vették kezökbe az ügyet. Bunau Varilla nagyobb összeget kapott arra a célra, hogy Panamában forradalmat készítsen elő és okt. 9-dikén már Rooseveltnél, az elnök, 16-dikán pedig Hay államtitkár előtt fejtette ki a készülő forradalom előjeleit. Mikor hírül vette azt, hogy az Atlanti partokon columbiai csapatok vonulnak Colon felé, keresztülvitte, hogy amerikai hadihajó előzze meg azokat. Nagyon érdekes megállapítani, hogy Rooseveltnél elnök vontakozó rendelete okt. 19-dikén jelent meg, miután Bunau Varilla tárgyalásait befejezte és mielőtt a columbiai kongresszus, mely esetleges váratlan beavatkozás ellen tiltakozhatott volna, szétszórni készült. Három nappal azután, hogy a kongresszus okt. 31-dikén szétszórlott, nov. 2-dikán már meg is jelent a teljesen csendes coloni kikötőben a Roosevelttől már október 30-dikán odarendelt *Nashville* északamerikai csatahajó. Megérkezése után rövid utcai zavargás keletkezett, mire az amerikai csapatok 4-dikén partra léptek, a columbiai csapatok pedig hajóra szállva elhagyták Panama területét. Az amerikai cirkáló mellett az *Amphion* brit csatahajó állott, ami azt mutatta, hogy az amerikai akció a brit kormány helyeslésével és csendes támogatásával találkozott.

Jellemző, hogy az Unió a forradalmi kormányt már nov. 6-dikán elismerte, az új Panama köztársaság pedig washingtoni követétől a francia Bunau Varilla főmérnököt nevezte ki, akivel Hay államtitkár már nov. 18-dikán szerződésre lépett a Panama-csatorna megépítése iránt

110. §. A Hay—Pauncefote szerződés következményeként és most már a panamai földszoros megszerzésének következményeként is az Unióra nézve a Panama felé vezető útvonal biztosítása is fontossá lett.

Igy alakult ki a mexikói bonyodalom (l. 111. §.), amelynek tüskéi között az Unió majdnem elfeledte azt, hogy a Hay—Pauncefote szerződés nem egy, hanem kétoldalú megállapodás volt.

Anglia ugyanis 1914-ben egy európai háborúba sodródott, melyben az Unió a brit kormányt erkölcsi és anyagi erejével támogatni volt köteles, amely támogatásnak a semlegesség feladása következtében háborúhoz kellett vezetnie. A német kormány súlyos hibát követett el annak félreismerésével, hogy az Unió kezdettől nem volt semleges hatalom és hogy kezdettől Anglia oldalán kellett állania.

Ennek a kötelezettségnek a visszahatása ugyan Amerikában is érezhető volt, mert az Unió élén 1912 óta demokrata elnök állott, kinek pártpolitikai programja háborúellenes volt. Bryan államtitkár ugyan híven kitartott a pacifista álláspont mellett, Wilson Woodrow elnök azonban tehetetlenül vergődött a pacifizmus, a semlegesség és a kívülről sürgetett fegyveres beavatkozás szirtjei között. Pacifista álláspontját nagy beszédekben védelmezte, a semlegességet az amerikai hatóságok tiltott hadiszerszállítással szegték meg, a fegyveres beavatkozás kötelezettsége alól való kitérés lehetetlensége pedig végül is odavezetett, hogy a békeprogramm alapján hatalomra került elnök maga volt kénytelen a központi hatalmaknak a háborút megüzenni.

Az egyoldalú semlegességi politika következtében Amerikának is be kellett vezetni az általános katonai-

kötelezettséget és 42 hadosztályból álló néphadsereget kellett szerveznie, melynek egy részét az európai harctérre szállították. A közel két millió főnyi hadsereg 1918 nyarán döntő erővel avatkozott be a nyugati harctér küzdelmeibe, melyekben már mindkét oldalon fáradt csapatok harcoltak és a friss erők beavatkozása eldöntötte a háború sorsát. Wilson elnök azonban ahelyett, hogy haderejét békepontjainak megvalósítása érdekében együtt tartotta volna, lassankint leszerelte és haza küldötte, úgy hogy a párizsi békekonferencia idején már nem rendelkezett annyi erővel, hogy szövetségesei annexiós törekvéseinek útját állni tudta volna.

Wilson tragédiáját így betetőzte az, hogy midőn fegyveres beavatkozásával az európai háborút eldöntötte, feltámadt benne a békeprogram keresztülvitelének vágya és maga utazott Európába, hogy a világnak az ő nagy gondolatai és eszméi alapján békét adjon. Mivel azonban ugyanakkor a háború kedvező befejezését kieroszakolt amerikai csapatokat haza küldötte, maga fegyvertelenül állott az állig felfegyverzett győztes kormányok között, melyek az 1919—1920. párizsi békeszerződésekben Wilson eszméivel homlokegyenest ellenkező békét hoztak létre. Az amerikai kongresszus e békeszerződéseket elvetette, Wilson pedig, kit benne csalódott államtitkárai, Bryan és Lansing egymás után elhagytak, megtörtén és elhagyottan, majdnem elfeledve halt meg.

Az európai beavatkozás folytán a mexikói kérdést sem tudta elintézni és 1920-ban a hatalmat a republikánusoknak kellett átengednie.

XXI. Mexikó és Közép-Amerika.

III. §. Az európai beavatkozás az Uniót amerikai terveiben jelentékenyen hátravetette, mert a Panamához vezető utat nem tudta megszerezni, sőt ezen az úton az egész amerikai közvéleménnyel szemben találta magát.

1910 végén történt, hogy az elnökválasztáskor kisebbségben maradt Don Francisco Indelacio Madero a tampicói olajmezőkre vágyó *Standard Oil Company* megbízásából San Antonio városból forradalmat szervezett Juarez Benito elnök barátja és utóda, Diaz Porfirio ellen, ki 1876 óta vaskézzel uralkodott Mexikó köztársaság fölött. Mivel azonban Madero kísérlete kudarcot szenvedett, a felkelő vezér az északi határon át az Unió területére menekült, honnan azután 1911 elején északamerikai fegyverekkel tért vissza. Május 11-dikén már Juarez városban állott, 25-dikén pedig Diazt is lemondásra kényszerítette, mire az ősz diktátor Európában keresett menekülést. Június 8-dikán a fővárosba vonulva Madero maga foglalta el az elnöki széket, de nyugalma jóformán csak napokig tartott, mert egyszerre az elnökjelölteknek egész sora támadt ellene Diaz Felix, Carranza, Huerta és Reyes pártvezérek személyében. Az általános polgárháború véres harcaiból végül is a vaskezű Huerta Victoriano tábornok került ki győztesen, ki Maderót 1913 febr. 18-dikán lemondatta és elfogatta. Négy nappal azután Maderót a börtönben meggyilkolták.

Az északamerikai Unió azonban vonakodott az európai hatalmaktól már elismert diktátort elismerni és Carranza Venetiano diktátort fegyverezte fel, mire Huerta szent háborút hirdetett és okt. 27-dikén formailag is elnökké tette magát. A várt elismerés azonban Wilson elnök

vonakodása következtében ezúttal is elmaradt, sőt 1914 ápr. 21-dikén Vera Cruz kikötőjét minden hadüzenet nélkül északamerikai matrózok szállották meg.

Négy nappal azután, ápr. 25-dikén az Uniót az a meglepetés érte, hogy a három legnagyobb délamerikai állam: Argentina, Brazília és Chile köztársaságok Mexikó támogatására sietve, közvetítést ajánlottak és Wilson a latin államok beavatkozása előtt jónak tartotta meghajolni. Így ült össze a békítő konferencia Niagara Fallsban (máj. 20—jún. 24), melyen az elnöki tisztet — északamerikai területen — Argentina, Brazília és Chile delegátusai töltötték be. A konferencia határozata szerint Mexikóban új elnököt kellett választani, kit az Unió és a három délamerikai köztársaság elismernek, az Unió csapatai elhagyják Mexikó területét és az Unió kormányát semmiféle kárpótlás nem fogja megilletni. Ez Wilson elnök diplomáciai vereségét jelentette.

Huerta elnök ezekután július 5-dikén történt szabályszerű megválasztása ellenére is 15-dikén lemondott és a Dresden német csatahajón Európába utazott, az Unió csapatai pedig elhagyták Mexikó területét. A helyzet ura Carranza tábornok lett, ki aug. 20-dikán a fővárosba vonult és kit 1915 febr. 5-dikén jog szerint is elnökké tettek.

Carranza elnök 1917 febr. 5-dikén új alkotmányt hirdetett, 14-dikén azonban váratlanul egykori pártfogója, Wilson elnök ellen fordult és azt követelte az Unió kormányától, hogy az entente hatalmainak ne szállítson fegyvereket. Lansing északamerikai államtitkár a követelést elutasította, de Carranzával szemben tehetetlen maradt, mert az elnököt 12-dikén újra megválasztották. A követelés mögött Németország állott, mely

Mexikónak szövetséget kínált és ennek fejében az Unió déli államait kínálta fel neki.

Az 1920-diki elnökválasztás előtt kifejtett erőszak lassankint Carranzát is népszerűtlenné tette, új polgárháború keletkezett, melyben az ellenzék máj. 9-dikén a főváros birtokába jutott. Az elnök elmenekült, üldözői azonban utólérték és máj. 20-dikán ágyában gyilkolták meg. Helyét a félkezű Obregon tábornok foglalta el.

112. §. Jelentékenyen megváltoztak az erőviszonyok a nyugatindiai szigeteken, hol Cuba-sziget 1900-ban az Unió védelme alatt önálló köztársasággá alakult, Puerto Rico északamerikai gyarmattá lett, Dánia pedig nyugatindiai szigeteit egy 1916 aug. 4-dikén megkötött szerződés alapján az Uniónak adta el.

Santo Domingo-sziget két államának, Santo Domingo kreol és Haiti néger köztársaságoknak belső zavarai szintén északamerikai beavatkozást vontak maguk után. Santo Domingo köztársaság 32 millió dollár adóssága miatt már 1907-ben északamerikai pénzügyi ellenőrzés alá került (1907 febr. 8-diki szerződés), 1916 máj. 15-dikén pedig északamerikai csapatok szállották meg, melyeknek parancsnoka jún. 29-dikén a köztársaságot amerikai rendelkezés alá helyezte. Haiti köztársaság forradalmainak is északamerikai csapatok vetettek véget, melyek a szigetet 1915 augusztusban megszállták. Az 1915 szept. 16-diki szerződés alapján annak élére északamerikai ellenőrző bizottság került.

A mexikói kontinensen elveszített befolyást így az Unió a szigeteken igyekezett visszaszerezni, hogy a megépítendő Panama csatornát megközelíthesse.

113. §. Közép-Amerika államai évtizedek óta keresték, de sohasem találták meg az együttműködés útját.

Barrios Justus tábornok guatemalai elnök 1885-ben ennek az eszmének a szolgálatában vesztette életét. Utódának, Barillas tábornoknak kezdeményezésére az 1889-diki sansalvadori értekezlet újból kimondotta egy *Republica de Central America* megalakulását, de az rövidesen feloszlott. 1895 jún. 20-dikán Honduras, Nicaragua és Salvador köztársaságok Amalapában örök szövetségre léptek egymással és az így megalakult középamerikai Unió 1898 aug. 27-dikén külön alkotmánylevelet kapott. Az új egység azonban épen úgy nem volt hosszúéletű, amint nem lett azzá Costa Rica, Honduras, Nicaragua és Salvador államoknak 1902 jan. 20-dikán Corintóban megkötött állandó döntőbíróági szerződése sem.

Most ebben a kérdésben is a washingtoni kormány vette át a közvetítést és 1906 júl. 20-dikán, a *Marblehead* északamerikai csatahajó fedélzetén az Unió és Mexikó közvetítése mellett az épen háborúra készülő Guatemala, Honduras és Salvador államok egymással békére léptek. Szept. 25-dikén a hat középamerikai köztársaság kötelező döntőbíróági szerződésre lépett, az 1907 nov. 12—dec. 20-diki washingtoni konferencia pedig a föderatív igazgatás programját dolgozta ki. Ezek szerint a hat állam megtartotta függetlenségét, de vám- és pénzüniót kötöttek egymással. Évenként más-más városban közös konferenciákat tartottak, melyeken a egymást közösen érdeklő kérdéseket vitatták meg. Egy évtized múlva ez a kísérlet is megheiusult.

114. §. Határozott és döntő siker kísérte az Uniót az isthmuson, hol a Panama-csatorna vidéke (Panama Canal Zone) közvetlen északamerikai felügyelet és védelem alá került és ezen felügyelet és védelem alatt adták át az interoceanikus csatornát 1914 júl. 1-én a forgalomnak.

Az Unió azonban ezen siker ellenére is érezte azt, hogy Colombiával 1903-ban súlyos igazságtalanságot követett el és ezért az 1914 ápr. 6-dikán megkötött bogotai egyezményben Colombia köztársaság részére 25 millió dollár kártérítésre kötelezte magát, mit Colombia elfogadott.

XXII. Délamerika államai.

115. §. Colombia köztársaság, melynek függetlenségét 1881-ben végre Spanyolország is elismerte, 1886 aug. 4-dikén Nunez Rafael elnöktől konzervatív alkotmánylevelet kapott, mely az egyes tartományok függetlenségének véget vetett és Colombiát centrális jellegű állammá alakította át.

Panama tartományt azonban 1903-ban az északamerikai Unió beavatkozása következtében elveszítette.

116. §. A csendesóceáni partokon a politikai hegemóniát hovatovább Chile köztársaság szerezte meg, mely évtizedek óta nyugodt fejlődésnek örvendett. Gazdaságilag és politikailag állandóan észak felé terjeszkedett, hol Bolivia köztársaság természeti kincsei lassankint chilei kezekbe vándoroltak.

A forradalmakba merült Bolivia Perunál keresett védelmet az idegenek térfoglalása ellen és Peru köztársaság támogatásában bízva, 1878 elején a hátrányos nitrátszerződést felbontotta. Erre Sotomayor chilei ezredes 1879 febr. 14-dikén az antofagastai nitráttelepeket katonailag megszállotta, Bolivia pedig márc. 1-én, Peru ápr. 5-dikén hadat üzentek.

A chilei flottának az ápr. 21-diki iquiquei és okt. 8-diki anganosi tengeri csatákban sikerült a perui flottát meg-

semmisítenie, mire Escala chilei tábornok nov. 2-dikán partra lépve, Pisagua várost elfoglalta. Röviddel azután, 27-dikén azonban Tarapaca mellett Buendia perui tábornoktól döntő vereséget szenvedett és ezzel a háború első része véget is ért.

Baguedano chilei tábornok az 1880-diki hadjáratot a pacochai partraszállással nyitotta meg. Gamarra perui ezredes hadseregét sikerült márc. 22-dikén Los Angeles mellett legyőzni, Tacna felé vonult tovább, hol 26-dikán a Campero Narcissus boliviai elnök vezérlete alatt álló peru-boliviai szövetséges csapatok szenvedtek vereséget. A chilei csapatok ezután Arica kikötőváros elfoglalásával az egész boliviai partot megszállották.

Nov. 18-dikán már a perui Piscóban léptek partra Chile köztársaság csapatai, melynek élén Baguedano tábornok 1881 jan. 17-dikén Lima fővárost, 18-dikán pedig Callao kikötővárost foglalta el, mire a háború katonai része befejezettnek volt tekinthető.

Az 1883 okt. 20-diki anconi peru-chilei és a dec. 11-diki boliviai-chilei békeszerződésekben Bolivia köztársaság az arica-tacnai partvidéket elveszítvén, egyúttal a tengerhez vezető utat is elveszítette. Az ügy hosszú ideig ellenséges viszonyt váltott ki az egyes államok között, amíg 1920-ban a Nemzetek Szövetségét nem kérték meg arra, hogy a kérdésben végleges döntést hozzon. Az 1913-ban megnyílt la paz—aricai vasút ugyanis újabb viszályt eredményezett; végül is abban egyeztek meg, hogy a vasút 1928-ban boliviai kezelésbe fog átmenni.

117. §. A veszített háború Perut és Boliviát egyformán nagy nehézségek elé állította, bár ezeket a győztes Chilének sem sikerült elkerülnie.

A liberális Santa Maria Domokos (1881—86) és Balmaceda József elnökök (1886—91) ellen ugyanis erős konzervatív ellenzék alakult. Mikor Balmaceda elnök a költségvetést megtagadó cortes és az alkotmánylevél ellenére a tavalyi költségvetés fenntartása mellett határozott és korlátlan mennyiséggel nyomott papírpénzzel akart kormányozni, 1891 újév napján a diktátor ellen a szenátus alelnöke, Silva Waldo zászlót bontott. Az általa megalkotott forradalmi kormány élén, a hozzá csatlakozott képviselőkkel együtt jan. 6-dikán a Valparaíso előtt álló flottára szállva, 19-dikén Pisaguában állapodott meg. Az elnökhöz hű ősz Robles Eulogio ezredes azonban a várost már 21-dikén visszavette. Erre a Montt György vezetése alatt álló flotta febr. 6-dikán Pisaguát össze-lőtte, a 7-dikén Pisagua és Iquique között megvívott csatában Robles is életét vesztette, a partra tett csapatok pedig a 16-dikán elfoglalt Iquiqueben rendezték be kormányukat. A forradalmi kormány rövid idő alatt annyira megerősödött, hogy Canto tábornok a távoli északon diadalt arató hadsereg élén délre vonulva, már aug. 20-dikán Valparaíso előtt foglalt állást. A főváros elkeseredett küzdelem után aug. 28-dikán kaput nyitott, másnap a Santiagóban tartózkodó Balmaceda elnök lemondott és Uriburu argentinai követ házában keresett menekülést, hol szept. 18-dikán agyonlőtte magát.

A polgárháború nyomait, mely 10.000 chilei polgár életébe került, Montt György elnök (1891—96) tüntette el. Chile ismét fellendült, de jól szervezett hadserege birtokában továbbra is Dél-Amerika egyik legnagyobb katonai hatalma maradt, mi hatását a politikában is éreztette.

Az ország történetének egyik legfontosabb eseménye

a buenos—aires—valparaisoi vasútvonal megnyitása volt, mert a tranzendentin vasút által Chile köztársaság a La Plata-vidék termékeivel és az Atlanti-Oceánnal közvetlen összeköttetésbe került.

118. §. Argentina békés fejlődését az 1880-diki katonai forradalom óta, melyet Roca Gyula tábornok gyorsan elfojtott és júl. 23-dikán a fővárost a kormányhű csapatok élén visszavette, nagyobb rázkódások nem zavarták meg. Buenos-Aires tartomány e vereségével minden időkre elveszítette azt a reményt, hogy a többi argentinai tartományokat a maga hatalma alá hajtja. Lassankint Dél-Amerika leggazdagabb államává lett és az Unió példájára 1910-ben szintén az aranyvalutára tért át.

Az 1916-diki választásokban általános meglepetésre a radikális Irigoyen Hipolito szerezte meg az elnöki méltóságot (1916—20), kit állásában az 1919-diki választások is megerősítettek.

119. §. Brazília császárságban, annak ellenére, hogy II. Pedro császár idejében teljes nyugalmat élvezett és az összes délamerikai államokat túlhaladó fellendülést mutatott, a 80-as évek folyamán erős köztársasági mozgalom keletkezett, melyet a történetírás a császár túlzott engedékenységének tulajdonít. 1889 nov. 14-dikén a császári palotát forradalmi csapatok vették körül; 15-dikén II. Pedro császár családjával együtt Portugáliába vitorlázott.

A köztársaság elnöki tisztét a diadalmas forradalom vezére, Fonseca Tivadar foglalta el (1889—91). A császárság romjain, a lakosság teljes közönyössége mellett, megalkotott katonai uralomnak azonban csupán az 1890 nov. 15-dikén összeült köztársasági cortes és az általa megalkotott 1891 febr. 24-diki köztársasági alkotmány-

levél vetettek véget és ekkor lett Brazília szabad köztársasággá. Az alkotmányos életet azonban azóta is számtalanszor zavarták meg katonai forradalmak és polgárháborúk, úgyhogy a császárság óta belső nyugalmat sohasem élvezett.

120. §. Nagyobb nyugtalanságot okozott a délamerikai államok közül Venezuela, hol hosszú nyugalom és apró villongások után a félvérű Castro Cipriano elnök 1902 nov. 10-dikén Caracas fővárost birtokba vette és az államadósság fizetését beszüntette. Anglia és Németország 23-dikán ultimátummal válaszoltak, dec. 8-dikán a venezuelai partokat zár alá vették, dec. 13-dikán pedig, miután a hitelezőkhöz Olaszország is csatlakozott, Puerto Caballót összelőtték.

Erre az északamerikai Unió Angliát a támadó szövetségből kikapcsolva, 1903 febr. 12-dikén a blokádnak véget vetett, mert dec. 29-dikén Drago argentinai külügyminiszter Washingtonban az adósságoknak fegyveres beavatkozás útján való behajtása ellen tiltakozott (*Drago doktrína*).

A Castróval elégedetlen lakosság ezután a diktátort csak 1908-ban tudta Don Juan Vicente Gomez vezetése alatt megbuktatni.

XXIII. A pánamerikai mozgalom.

121. §. Egész Amerika történetében korszakalkotó eseménynek bizonyult a Blaine Jakab északamerikai államtitkártól egybehívott úgynevezett I., a valóságban azonban a IV. pánamerikai konferencia, mely a Bolívar-tól kezdett mozgalmat az Unió kezében egyesítette.

A vonatkozó körlevelet 1881 nov. 29-dikén Washing-

tonból bocsátotta ki Washingtonból és Washingtonba híván össze Amerika államait.

Santo Domingo köztársaság kivételével, valamennyi amerikai állam képviselői megjelentek az így egybe-
gyűlt washingtoni konferencián (1889 okt. 2—1890
ápr. 19), de Blaine terve, az északamerikai vezetés alatt
megalkotandó vámunió nem vált valóra. Csupán abban
állapodtak meg, hogy az egyes amerikai államok egy-
más között a háború elkerülése végett döntőbírószági
szerződéseket fognak kötni, az államközi érdekek támo-
gatására pedig röviddel azután, 1893-ban Washington
székhellyel, pánamerikai hivatal alakult (*Bureau of the
American Republics*).

122. §. Az északamerikai vezetés esélyeit nagyban
csökkentette a spanyol-amerikai háború, mely az angol-
szász és latin országok között alig áthidalható ellentétet
teremtett meg.

A latin államok ugyanis ettől a háborútól kezdve az
Unióban veszedelmes vetélytársukat látták és vele szem-
ben egyértelemmel a megvert fajrokon Spanyolország
mögé sorakoztak.

Mac Kinley északamerikai elnök épen ezért 1899
dec. 5-diki elnöki üzenetében lemondott arról, hogy az
amerikai államok konferenciáját mindig az Unió hívja
össze és az egybehívás jogát a többi államoknak engedte
át. Így történt, hogy a II. pánamerikai konferenciát Don
Ignacio Mariscal mexikói külügyminiszter 1900 aug.
5-dikén Mexikó városba hívta össze.

A II. pánamerikai konferencia (1901 okt. 22—1902
jan. 31) változatlanul a kötelező döntőbírószág intézmé-
nyét tekintette az amerikai nemzetközi jog alapjának,
Mexikó köztársaság pedig egy, a délamerikai Quitóban fel-

állítandó állandó döntőbírótság felállítása iránt tett javaslatot. 1902 jan. 29-dikén kilenc amerikai latin állam kötött egymással döntőbírótsági szerződést, de sem a quitói állandó döntőbírótságból, sem pedig az ismét szóba került amerikai vámunióból semmi sem lett. Csupán abban állapodtak meg, hogy a Washingtonban székelő amerikai követek állandó *réuniont* alkossanak és Amerika közérdekű kérdéseit időnként megvitassák; hogy a pán-amerikai bureau Washingtonban maradjon; hogy vele kapcsolatban pánamerikai levéltár szerveztessék, mely a pánamerikai mozgalomra és az egyes konferenciákra vonatkozó iratokat rendszeresen fogja gyűjteni; egy pánamerikai ú. n. Columbus-könyvtárban pedig az Amerikára vonatkozó nyomtatványok gyűjtését határozták el.

123. §. Rooseveltt északamerikai elnök az isthmus megszerzése után elérkezettnek hitte az időt arra, hogy a mozgalomban az Unió fokozott érvényesülését igényelje és a III. konferenciát Root Elihu államtitkár 1905 nov. 1-én Rióba hívta össze. Az így megtartott III. pán-amerikai konferencia (1906 júl. 23—aug. 27) Root államtitkár díszelnökévé választásával honorálta Rooseveltt kezdeményezését, egyébként azonban csupán erkölcsi sikereket mutatott fel. Ugyanez jellemezte a IV. buenos-airesi konferenciát is (1810 júl. 12—aug. 30).

124. §. Ezek után az Unió gyakorlati téren kereste a mozgalom gyümölcsöztetését és ezen a téren határozott sikerekkel dicsekedhetett.

Gazdasági téren már 1916-ban állandó államközi bizottság alakult, melybe a 21 amerikai állam egyenként 9 tagot delegált. A 189 tagból álló bizottság (International High Commission. — Alta Commission Internacional)

székhelyévé Washington lett; ügyköre az amerikai pénzügyek állandó nyilvántartása volt.

Az értelmi együttműködés terén az Unió a pánamerikai tudományos kongresszusokba kapcsolódva (1898-ban Santiagóban és 1901-ben Rióban csupán a latin államok voltak képviselve), maga is résztvett az újjászervezett 1908-diki I. santiagoói és az 1917-diki II. washingtoni kongresszusokon.

A nemzetközi jogi élet terén korszakalkotó volt az amerikai nemzetközi jogi szemle megindítása (*American Journal of International Law*, Newyork 1907), melyet spanyol és portugál nyelven is kiadtak. Ebből a folyóiratból alakult ki 1912 okt. 12-dikén az amerikai nemzetközi jogi intézet (American Institute for International Law), mely Root Elihu elnöklete alatt Washingtonban rendezkedett be. Az intézetnek minden amerikai fővárosban fiókja és helyi egyesülete alakult.

Politikai tekintetben a mozgalom lelke a washingtoni pánamerikai unió (*Pan American Union — Union Panamericana*), mely voltaképpen a washingtoni amerikai követek állandó testülete és melynek állandó elnöke az Unió mindenkori államtitkára. Ez az állandó nemzetközi konferencia intézi az amerikai kontinens legfontosabb kérdéseit.

XXIV. Az ibero-amerikai mozgalom.

125. §. A spanyol-amerikai háború mély ellentétet teremtett az Unió és a latin államok között. Utóbbiak a Kolumbus hamvaival kivonuló egykori anyaország mögé sorakoztak.

Már 1900 novemberben összeült Madridban az első spanyol-amerikai társadalmi és gazdasági konferencia,

mely egyhangulag a döntőbírótság intézménye mellett foglalt állást és azt az ibero-amerikai mozgalom alapjává avatta. Mikor Anglia, Németország és Itália 1902-ben Venezuela partjait zár alá vették, Don Luis Drago argentinai külügyminiszter 1902 dec. 29-dikén Argentina washingtoni követéhez intézett utasításában óvást emelt az amerikai adósságok fegyveres behajtása ellen és ezt 1906 aug. 22-dikén a riói III. pánamerikai konferencia is elfogadta (*Drago doktrina*).

126. §. Az amerikai latin államok ekkor már a döntőbíróági szerződések egész láncolatával voltak egymáshoz fűzve és innen az a nagy politikai siker, mely az 1915 máj. 25-diki ú. n. *ABC Szövetség* hatalmait, Argentínát, Braziliát és Chilét a mexikói kérdésben kísérte.

Annak ellenére, hogy az északamerikai Uniónak az európai háborúba való beavatkozását az amerikai államok egész sorának diplomáciai szakítása követte, mindnyájokra intő példa maradt Spanyolország semlegessége és irányadóvá lett az a befolyás, melyet Amerika politikai életében az ibero-amerikai mozgalom élére állott Spanyolország gyakorolt.

A 10 milliós spanyol faj teljesen átengedte magát ennek a nagy gondolatnak. Sevillában külön levéltárt és kutató intézetet állítottak, 1917 okt. 12-dikén pedig Madridban páribériai ünnepélyt (*fiesto de raza*) rendeztek.

FÜGGELÉK.

Amerika történetének forrásai és irodalma.

Általános irodalom.

127. §. Általános bibliográfiák. — Az az összeállítás, melyet *Philips* az Amerikára vonatkozó irodalomból a washingtoni kongresszus könyvtárában készített, főleg a földrajzi irodalmat öleli fel: Amerika. Washington, 1901.

128. §. Általános érdekű feldolgozások. — Amerika egységes és egyetemes története mindeddig megírva nincsen. Csak részben pótol hiányt *Haebler* összeállítása, mely a Helmolt-féle világtörténelemben (*Weltgeschichte* II. kiadás, IX. kötet. Amerika. Leipzig, 1921) és külön is megjelent: *Geschichte Amerikas*. Leipzig, 1923.

129. §. *Kanada* történetének feldolgozását a francia birtoklás idejéből adták *Faillon M. E.*: *Historie de la colonie française en Canada*. 3 kötet. Párizs, 1865. *Garnier F.*: *Histoire du Canada*. 4 kötet. Montreal, 1882—83. *Sogard-Theodat G.*: *Histoire du Canada*. Párizs, 1836. II. kiadás, 4 kötetben 1865—66. *Sulte B.*: *Histoire des Canadiens français 1608—1880*. 8 kötet. Montreal, 1882—84.

130. §. Az angol birtoklás idejéből *Bourinot G. J.*: *Canada under British rule, 1760—1900*. *Greswell W. P.*: *History of the Dominion of Canada*. Oxford, 1890. *Kingsford W.*: *The history of Canada, 1608—1841*. 10 kötet. Toronto, 1888—98. *Tracy F. B.*: *The ter-*

centenary history of Canada, 1608—1908. 3 kötet. Newyork, 1908.

131. §. Az *Egyesült-Államok* történetének igen jó bibliográfiai összeállítását adták *Channing, Hart és Turner* professzorok: *Guide to the study and reading of American history*. Boston, 1893. II. kiadás, 1912. Igen használható *Larned J. N.*: *Literature of American history*. Boston, 1902.

132. §. Az összefoglaló művek közül fontosabbak *Adams H.*: *History of the United States of America*. 9 kötet. Newyork, 1889—1911. *Avery E. M.*: *History of the United States and its peoples*. 15 kötet. Cleveland, 1905 és köv. *Bancroft G.*: *History of the United States of America*. 6 kötet. Newyork, 1883—85, ma már nagyrészt elavult, de a maga idejében a legjobb összeállítás. Szakszerű és a kor színvonalán álló *Channing* professzor munkája: *A history of the United States*. 2 kötet. Newyork, 1905—8. *Chancellor és Hewes*: *The United States, a history of three centuries, 1607—1904*. 10 kötet. Newyork, 1904 és köv. A legjobb és legterjedelmesebb az a gyűjteményes munka, mely *A. B. Hart* professzor szerkesztésében megjelent: *The American Nation, a history, 1492—1908*. 27 kötet. Newyork, 1904—8. *Wilson W.* elnök: *History of the American people*. 5 kötet. Newyork, 1902. II. kiadás. 1918.

Németnyelvű összeállítást adtak *Daenell E.*: *Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika*. Leipzig, 1907. *Höttsch O.*: *Die Vereinigten Staaten von Nordamerika*. Bielefeld, 1904. *Luckwaldt*: *Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika*. 2 kötet. Leipzig, 1921.

133. §. A *latin-amerikai* történelem bibliográfiáját

adta *Medina J. T.*: Biblioteca Hispano-Americana, 1492—1810. 7 kötet. Santiago de Chile, 1899—1907.

134. §. Feldolgozást adtak *Deberle A.*: Histoire de l'Amérique du Sud. III. kiadás. Párizs, 1897. *Crichfield G. W.*: The rise and progress of the South American Republics. 2 kötet. London, 1909.

Amerika felfedezése.

135. §. A felfedezés történetét részletesen ismertették *Fiske J.*: The discovery of America. 2 kötet. London, 1892. *Gaffarel P.*: Histoire de la découverte de l'Amérique. 2 kötet. Párizs, 1892. *Kretschmer H.*: Die Entdeckung Amerikas. Berlin, 1892.

136. §. Kolumbus Kristóf életét megírták: *Harrisse H.*: Christoph Colomb. 2 kötet. Párizs, 1884. *Lazzaroni M. H.*: Cristoforo Colombo. 2 kötet. Milano, 1892. *Ruge S.*: Columbus. Berlin, 1892. II. kiadás 1902. *Tatcher J. B.*: Christopher Columbus. 3 kötet. London, 1903—1904.

A függetlenségi harc története.

137. §. A nagyszámú irodalomból csupán *Mac Master J. B.* kitűnő munkáját említjük meg, mely az Unió történetét megalakulásától tárgyalja és a forradalom történetét is egybefoglalja: History of the people of the United States, 1776—1861. I—VI. kötet, 1842-ig. New-york, 1883—1906.

138. §. Washington legjobb életrajzát adta *Lossing B. J.*: Washington, a biography. 3 kötet. Philadelphia, 1915.

A polgárháború története.

139. §. Az északamerikai polgárháború történetét ki-
merítően megírta *Rhodes C. F.*: History of the United

States from the compromise of 1850. I—VII. kötet, 1877-ig. Newyork, 1893—1906.

140. §. Lincoln Ábrahám életét megírta *Charnwood* lord: Abraham Lincoln. London, 1925.

Az Unió története 1865 óta.

141. §. Az Unió későbbi történetét részletesen megírta *Oberholtzer E. P.*: A history of the United States from the Civil War, 1866. 5 kötet. Newyork, 1917 és köv.

142. §. A spanyol-amerikai háború történetét *Chadwick F. E.*: The Spanish-American War. 2 kötet. Newyork, 1911. *Gomez-Nunez S.*: La guerra hispano-americana. 4 kötet. Madrid, 1899—1900.

Latin Amerika története.

143. §. Latin Amerika újabb történetét megírta *Akers C. E.*: History of South America, 1854—1904. London, 1904. II. kiadás, 1854—1912. London, 1912.

144. §. Bolivar életét megírták *Mancini J.*: Bolivar et l'émancipation des colonies espagnoles. Párizs, 1912 és *Petre F. L.*: Simon Bolivar, El Libertador. London, 1910.

145. §. A mexikói császárság történetét kimerítően megírták *Corti A.*: Kaiser Maximilian und Charlotte. 2 kötet. Wien, 1924, valamint *Martin F. P.*: Maximilian in Mexico, 1861—1867. London, 1914.

Pánamerika.

146. §. A Monroe doktrínáról kimerítő munkát írt *Reddaway F. W.*: The Monroe Doctrine. London, 1898. II. kiadás 1906.

A pánamerikai mozgalomról *Alvarez A.*: American Problems in International Law. Newyork, 1909. Francia kiadás. Párizs, 1910. *Fried A. H.*: Panamerika. Entwicklung, Umfang und Bedeutung der panamerikanischen Bewegung, 1810—1910. Berlin, 1910. II. kiadás, 1810—1916. Zürich, 1918.

NÉVMUTATÓ.

A számok a megfelelő §§ számait mutatják.

- Abascal** — Don José Fernando de Abascal, limai spanyol helytartó, 8.
Adams — János (1735—1826), az Unió második elnöke (1797—1801), 42. 47.
— Quincy János (1767—1848), az Unió hatodik elnöke (1825—29), 59. 60. 61. 100.
Aguire — Uruguay elnöke, 95.
Alexander — Sir William Alexander, angol költő és államférfi, 22.
Almagro — Diego (megh. 1538), Pizarro társa és Chile meghódítója, 10.
Almonte — Mexikó washingtoni követe, 78.
Alvarez — János, tábornok, Mexikó elnöke (1855—57), 80.
Anderson — őrnagy, Sumter erőd védője, 67.
Andrada e Silva — Bonifác (1763—1838), braziliai államférfi, 74.
— Károly, braziliai államférfi, 73.
Andraga — Don Joaquin de Andraga, washingtoni spanyol követ, 96.
Arthur — Chester Allan (1831—86), az Unió 21-dik elnöke (1881), 103.
Avilez — György, portugál tábornok, braziliai főparancsnok, 74.
Avista — mexikói elnök (1851—53), 80.
Balboa — Don Vasco Nunez de Balboa (1475—1517), a Csendes-óceán felfedezője, 6.
Baguedano — chilei tábornok, 116.
Ballivian — tábornok, Peru elnöke (1841—48), 92.
Balmaceda — José Manuel (1840—91), chilei elnök (1886—91), 117.

- Barillas** — tábornok, guatemalai elnök, 113.
Barrios — Justus, tábornok, guatemalai elnök, 113.
Barrodas — Izidor, spanyol tábornok, 77.
Bayard — Jakab, 47.
Bazaine — Ferenc Achilles (1811—88), francia tábornok, 82.
Beauregard — Péter Gusztáv (1818—93), északamerikai tábornok, a déli hadsereg fővezére, 67. 70.
Belgrano — Mánuel (1770—1820), argentinai államférfi, 53.
Beresford — Carr Vilmos (1768—1854), angol hajós-kapitány, 53.
Blaine — Gillespie Jakab (1830—93), északamerikai államtitkár, 121.
Bobadilla — Francisco (megh. 1502), amerikai spanyol helytartó, 3.
Bolivar — Simon (1783—1830), caracasi spanyol nemes, Délamerika felszabadítója, 52. 86. 88. 89. 90. 91. 100.
Borden — Sir Robert Borden, kanadai államférfi, 102.
Boyer — Péter János (1776 — 1850), Haiti köztársaság elnöke (1818—43), 83.
Braddock — Edvárd (1695—1755), angol tábornok, 34.
Bryan — Jennings Vilmos (1860—1925), északamerikai államférfi, 110.
Buchanan — Jakab (1791—1868), az Unió 15-dik elnöke (1857—61), 65.
Buendia — perui tábornok, 114.
Buez — Bonaventura, santo domingói diktátor, 84.
Bulnes — Mánuel, tábornok, chilei elnök (1841—51), 93.
Bulwer — washingtoni brit követ, 64.
Bunau Varilla — panamai mérnök, 108.
Burgoyne — János (1722—92), angol hadvezér, 38. 39.
Bustamente — Anastasio (1780—1853), mexikói elnök (1830—32 és 1837—39), 76.
Cabeza de Vaca — spanyol utazó, 9.
Cabot — (Caboto) János (1420—98), genuai születésű olasz utazó, 4. II. 20.
Cabral — Alvarez Péter (1460—1526), Brazília felfedezője, 12.
 — József, santo domingói elnök, 84.
Calhoun — Caldwell János (1782—1850), északamerikai államférfi, 61.

- Campero** — Narcissus, bolíviai elnök, 114.
Canto — chilei tábornok, 115.
Canterac — spanyol tábornok, 90.
Carranza — Venustiano, mexikói elnök, 108.
Carrera — Rafael, guatemalai elnök, 83.
Gartier — Jakab (1491—1557), francia hajós, 14.
Castilla — Ramon, tábornok, perui elnök (1844—55), 92.
Castro — Cipriano (1863), venezuelai elnök, 118.
Cavalier — Róbert (Robert Cavalier de La Salle), 29.
Caxias — Luis herceg (1803—80), braziliai tábornok, 95.
Cervera — Don Pascual Cervera y Topete (1839—1909), spanyol tengernagy, 105.
Champlain — Sámuel (1567—1635), Kanada első francia kormányzója, 15. 23.
Christophe — Henrik (1767—1820), Haiti néger császára (1811—20), 51.
Cisneros — Baldasar de Cisneros, la platai spanyol helytartó, 53.
Clay — Henrik (1777—1852), északamerikai államférfi, 59. 61. 63.
Clayton — Middleton János (1796—1856), északamerikai államférfi, 64.
Cleveland — Grover (1837—1908), az Unió elnöke (1884—88 és 1893—97), 103.
Clinton — Henrik (1738—95), angol tábornok, 37. 40.
Cochrane — Tamás (1775—1860), angol hajóskapitány, 86.
Comonfort — Ignacio (1812—63), mexikói elnök, 80.
Conner — commodore, 79.
Cornwallis — Mann Károly (1738—1805), angol hadvezér, 40. 41.
Cortes — Ferdinánd (1485—1547), Mexikó meghódítója, 8. 9.
Dalhousie lord — kanadai kormányzó, 55.
Dana — pétervári amerikai követ, 42.
Daskov — washingtoni orosz követ, 47.
Davis — Jefferson (1808—89), a déli Confoederati elnöke, 66. 67. 70.
Dessalines — János Jakab (1758—1806), Haiti néger királya (1804—1806), 51.

- Dewey — György (1837), északamerikai tengernagy, 106.
Diaz — Porfirio (1830—1914), mexikói elnök (1876—1910), 80. 109.
Doniphan — ezredes, 79.
Drago — Luis, argentinai külügyminiszter, 123.
Duquesne — kanadai francia kormányzó, 33.
Durham lord — (1792—1840), kanadai főkormányzó, 56.
Erving — György, madridi amerikai követ, 60.
Escala — chilei tábornok, 114.
d'Eu gróf — II. Pedro braziliai császár örököse, 95.
Farragut — Dávid (1801—70), északamerikai tengernagy, 68.
I. Fausztin — Soulouque Fausztin, Haiti császára (1849—58), 84.
Flores — János, tábornok, ecuadori elnök, 91.
Fonseca — Deodoro Manoel da Fonseca (1834—92), a braziliai köztársaság megalapítója és első elnöke, 117.
Forey — Illés (1804—72), francia tábornok, 81.
Francia — József (1757—1840), Paraguay diktátora, 87.
Franklin — Benjámín (1706—90), északamerikai államférfi, 41. 42.
Frontenac — Lajos gróf, kanadai francia kormányzó (1672—82), 29.
Gage — Tamás, angol tábornok, 37. 38.
Gallatin — Albert, 47.
Gamarra — Ágoston, tábornok, perui elnök (1829—30), 92.
Gardogui — Don Diego de Gardogui washingtoni spanyol követ, 45.
Garfield — Ábrahám János (1831—81), északamerikai elnök (1880—81), 103.
Garrison — Lloyd Vilmos (1805—79), 63.
Gates — Horatio (1728—1806), északamerikai tábornok, 39.
Geffrard — Fabre, Haiti mulatt elnöke (1859—67), 84.
Gilbert — Sir Humphrey Gilbert, angol utazó, 20.
Gomez — Esteban, spanyol utazó, 7.
— Don Juan Vicente Gomez, venezuelai elnök, 118.
Grant — Ulysses (1822—85), északamerikai hadvezér és elnök (1868—77), 68. 69. 71. 85. 103.
Guerrero — Vince, mexikói elnök (1825—30), 76.

- Harrison** — Benjámín (1833—1901), északamerikai elnök (1889—93), 103.
- Hay** — János (1838—1905), északamerikai államférfi, 107. 108.
- Hayes** — B. Rutherford (1822—80), elnök (1877—80), 103.
- Herran** — Don Pedro Alcantara Herran, colombiai elnök (1841—55), 91.
- Tamás, colombiai ügyvivő, 108.
- Herrera** — Don José Joaquín Herrera, mexikói tábornok, 78. 80.
- Hidalgo** — Dénes, mexikói szabadsághős, 50.
- Hojeda** — Alonso de Hojeda (1470—1515), spanyol utazó, 5.
- Howe** — Vilmos (1729—1814), angol tábornok, 38. 39.
- Hudson** — Henrik (megh. 1611), angol utazó, 17.
- Huerta** — Victoriano, mexikói elnök, 109.
- Jackson** — András (1767—1845), az Unió 7-ik elnöke (1828—37), 63.
- Jonathán Tamás (Stonewall, 1824—63), a déliek vezére az északamerikai polgárháborúban, 61. 63. 68.
- Jay** — János, északamerikai államférfi, 41. 42.
- Jefferson** — Davis (1743—1826), az Unió elnöke (1801—9), 45.
- Johnson** — András (1808—75), az Unió elnöke (1865—69), 71.
- Johnston** — Eccleston József (1807—91), északamerikai hadvezér, 67. 68. 69. 70.
- Irigoyen** — Hipólito, argentinai elnök (1916—20), 116.
- Iturbide** — Ágoston (1783—1824), Mexikó császára (1822—23), 76.
- Juarez** — Benito (1806—72), mexikói elnök (1858—72), 80. 81. 82. 109.
- Jurien de la Graviere** — János, francia tengernagy, 81.
- Kearny** — Fülöp, északamerikai tábornok, 79.
- Kempt** — Jakab, angol tábornok, kanadai kormányzó, 55.
- Kirke** — Dávid, 22.
- Kolumbus** — (ol. Colombo, spany. Colon) — Kristóf (1456—1506), Amerika fölfedezője, 1.
- Lafayette** — József Pál marquis, francia tábornok, 47.
- Lamar** — Don José Lamar, tábornok, perui elnök, 90.

- Lansing** — Róbert, északamerikai államtitkár, 110.
La Serna — Don José de la Serna, perui spanyol helytartó, 89. 90.
La Torre — spanyol tábornok, 88.
Laurier — Wilfrid, kanadai államférfi, 102.
Lavalle — tábornok, 94.
Lennox — Károly, Richmond herceg, kanadai kormányzó, 55.
Lee — Edvárd Róbert (1807—70), a déli seregek fővezére az északamerikai polgárháborúban, 68. 69.
Lesowsky — orosz tengernagy, 72.
Lesseps — Ferdinánd vicomte (1805—94), francia mérnök, 107.
Linares — Arsenio, spanyol tábornok, 105.
Lincoln — Ábrahám (1809—65), az Unió elnöke (1861—65), 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71.
Lopez — Antal Károly (1790—1862), Paraguay diktátora (1844—62), 94. 95.
— Solano Ferenc (1827—70), Paraguay diktátora (1862—70), 94. 95.
Mac Clellan — B. György (1826—85), északamerikai hadvezér, 68.
Mac Dowell — északamerikai tábornok, 67.
Mac Kinley — Vilmos (1843—1901), az Unió elnöke (1897—1901), 103. 106. 120.
Mackenzie — Vilmos, kanadai forradalmár, 55.
Madero — Don Francisco Indelacio Madero, mexikói elnök, 109.
Madison — Jakab (1751—1836), az Unió elnöke (1809—17), 47. 59.
Magellan — Fernando de Magalhaes (1480—1521), portugál utazó, 11.
Mariscal — Don Ignacio Mariscal, mexikói politikus, 122.
Marquez — Don José Ignacio de Marquez, colombiai elnök, 91.
Masquera — tábornok, colombiai elnök, 91.
Menendez — Mánuel, perui elnök (1841—44), 92.
Mera — Barreto, braziliai tábornok, 95.
Miksa — főherceg (1832—67), mexikói császár (1864—67), 80. 81. 82.

- Miles — Appleton Nelson, északamerikai tábornok, 105.
 Minuit — Péter, svéd gyarmatos, 19.
 Miramon — Mihály (1832—67), mexikói tábornok, 80.
 Miranda — Ferenc, délamerikai szabadsághős, 52.
 Mitre — Bertalan (1821—1906), argentinai elnök (1862—68), 94.
 Monck lord — kanadai főkörmányzó (1861—68), 57.
 Monroe — Jakab (1758—1831), az Unió elnöke (1817—25), 46. 59. 98.
 Montcalm — Lajos József marquis, francia hadvezér, 34.
 Montezuma — (megh. 1520), mexikói király, 8.
 Monverde — spanyol tábornok, 52.
 Montt — György, chilei elnök (1841—96), 115.
 — Manuel, chilei elnök (1851—61), 93.
 Morales — spanyol tábornok, 88.
 Morazan — Ferenc, középamerikai tábornok, 83.
 Morelos — Mária José, mexikói szabadsághős, 50.
 Moreno — Mariano, spanyol tábornok, 53.
 Morgan — Pierpont, északamerikai bankár, 103.
 Morillo — Pál, spanyol tábornok, 86, 88.
 Narvaez — Ponphilo de Narvaez, Cortes ellenfele, 8.
 Nelson — Hugó, madridi követ, 60.
 Nicholson — Ferenc, kanadai kormányzó, 30.
 Nunez — Rafael, colombiai elnök, 113.
 Obregon — Alvaro, mexikói elnök, 109.
 Odonoya — János, spanyol alkirály, 76.
 O'Higgins — chilei politikus, 86.
 Olney — északamerikai államtitkár, 104.
 Onis — Don Luis Onis, washingtoni spanyol követ, 60.
 Orbegoso — Lajos József, perui elnök (1833—36), 92.
 Osorio — chilei spanyol főkapitány, 86.
 Paez — Don Antonio Paez (1790—1873), venezuelai elnök (1830—38 és 1839—42), 90, 91.
 Papineau — Lajos, kanadai forradalmár, 56.
 Paredes — Paredes y Arrillaya Mariano, mexikói elnök, 78.
 Pauncefote — washingtoni brit követ, 107.
 Penn — Vilmos (1644—1718), Pennsylvania megalapítója, 27.
 Perez — József Joachim, chilei elnök (1861—71), 93.

- I. Péter — Don Pedro (1798—1834), braziliai császár (1822—31), 73. 74. 75.
- II. Péter — Don Pedro (1825—91), braziliai császár (1834—89), 87. 95. 116.
- Péthion — Sándor, Santo Domingo mulatt elnöke, 51. 84.
- Phipps — Sir William Phipps, angol kapitány, 30.
- Pinckney — Tamás, amerikai követ, 45.
- Pinzon — Don Vicente Yanez Pinzon, spanyol utazó, 12.
- Pizarro — Ferenc (1476—1541), Peru meghódítója, 10.
- Polk — Knox Jakab (1795—1849), az Unió 11-ik elnöke (1845—49), 63. 64. 65. 78. 79.
- Ponce — Don Juan Ponce de Leon, Florida felfedezője, 7.
- Pontgravé — Francois Gravé du Pont, francia utazó, 15.
- Prieto — Joachim, chilei tábornok és elnök, 93.
- Raleigh — Walter (1552—1618), angol utazó, 20.
- Ribaut — János, francia utazó, 16.
- Roca — Gyula (1843—1914), argentinai elnök (1880—86 és 1898—1904), 115.
- Rocafuerte — Vince, ecuadori elnök, (1830—44), 91.
- Rochambeau — János gróf (1725—1807), francia tábornok, 40.
- Roosevelt — Tivadar (1858—1919), északamerikai elnök (1901—9), 106. 121.
- Root — Elihu (1845—), északamerikai államférfi, 121.
- Rosas — Don Juan Manuel de Rosas (1793—1877), Argentina diktátora (1829—52).
- Salaverry — Fülöp Jakab, perui elnök, 92.
- San Martin — József (1778—1850), délamerikai szabadsághős, 52. 86. 88. 89.
- Santa Anna — Antonio Lopez de Santa Anna (1797—1876), mexikói államférfi, 76. 80. 82.
- Sarolta — (1840—1927), mexikói császárné, 80.
- Scott — Winfield (1786—1866), északamerikai hadvezér, 79.
- Sentana — Péter, santo domingói elnök, 84.
- Sergeant — János, 100.
- Seward — Vilmos Henrik (1801—72), északamerikai államférfi, 72. 82.
- Shafter — Rufus Vilmos, északamerikai tábornok, 105.
- Sherman — János (1823—1900), északamerikai államférfi, 105.
- T. Vilmos (1820—91), északamerikai tábornok, 69.

- Sherbrooke — János, tábornok, kanadai kormányzó, 55.
Silva — Waldo, 117.
Slidell — János, északamerikai diplomata, 78.
Sloat — commodore, 79.
Solis — Don Juan Diaz de Solis, 5. 11.
Soto — Don Fernando de Soto, 9.
Sotomayor — chilei ezredes, 114.
Soulouque — Fausztin, Haiti elnöke, 84.
Sousa — Martim Alfonso de Sousa, portugál felfedező, 12.
Steuben báró — 47.
Stockton — commodore, 79.
Stoeckl — washingtoni orosz követ, 72.
Stuart — Károly, angol diplomata, 76.
Sucre — Don Antonio José de Sucre, colombiai hadvezér, 89. 90.
Taft—Vilmos (1857), az Unió elnöke (1909—13), 106.
Taylor — Zakariás (1784—1850), az Unió 12-ik elnöke (1849—50), 79.
Tupper — Károly, kanadai államférfi, 57.
Tyler — János (1790—1862), az Unió 10-ik elnöke (1841—45), 63.
Upshur — P. Ábel, északamerikai államférfi, 78.
Uriburu — 115.
Urquiza — 115.
Usselinx — Vilmos, svéd gyarmatos, 19.
Van Buren — Márton (1782—1862), az Unió elnöke (1837—41), 61. 63.
Velasco — perui tábornok, 92.
Velazquez — Don Diego Velazquez, cubai kormányzó, 8.
Vespucci — Amerigo (1451—1512), firenzei utazó, 12.
Vilbrun — Haiti elnöke, 110.
Vives — Dénes, cubai kormányzó, 77.
Washington — György (1732—99), az Unió első elnöke (1789—97), 34. 38. 40. 41. 42. 43. 67. 72.
Whitelock — Jakab, angol tábornok, 53.
Wilson — Woodrow (1856—1924), az Unió elnöke (1913—20), 108.
Wolfe — Jakab (1726—59), angol tábornok, 34.
Wood — Leonard, északamerikai tábornok, 105.

TARTALOM.

Első fejezet. Amerika felfedezése és meghódítása. 1492—1660.

I. Amerika felfedezése	3
II. A spanyol-portugál hódítások	7
III. A francia hódítások	11
IV. A holland gyarmatosítás	13
V. A svéd gyarmatosítás	14
VI. Az angol gyarmatosítás	14
VII. Az amerikai gyarmatok 1660-ban	16

Második fejezet. Küzdelem Amerika birtokáért. 1660—1815.

VIII. Az első gyarmatháborúk	18
IX. Új északamerikai gyarmatok	19
X. Az angol-francia gyarmatháborúk	20
XI. Az északamerikai függetlenségi mozgalom. 1763—1783	24
XII. Az Egyesült-Államok. 1783—1815	29
XIII. Kanada	35
XIV. Latin Amerika	36

Harmadik fejezet. Amerika függetlenítése. 1815—1871.

XV. A kanadai dominium megalakulása	39
XVI. Az Egyesült-Államok	41
XVII. Latin Amerika	55
1. A braziliai kérdés	55
2. A mexikói kérdés	57
3. A középamerikai kérdés	64
4. Dél-Amerika	67
XVIII. Az amerikai politika kérdései	77
1. A Monroe doktrína kezdetei	77
2. A pánamerikanizmus kezdete	79

Negyedik fejezet. A modern Amerika. 1871—1920.

XIX. Kanada	81
XX. Az Egyesült-Államok	82
XXI. Mexikó és Közép-Amerika	94
XXII. Dél-Amerika államai	98
XXIII. A pánamerikai mozgalom	102
XXIV. Az ibero-amerikai mozgalom	105

Függelék. Amerika történetének forrásai és irodalma.

Általános irodalom	107
Névmutató	112

A SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

sorozatában eddig megjelentek:

1. Zubriczky Aladár dr.: Jézus élete és a vallástörténet. (Elfogyott.)
2. Wolkemberg Alajos dr.: A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata.
- 3—4. Wolkemberg Alajos dr.: Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene. (Elfogyott.)
- 5—6. Balanyi György dr.: A szerzetesség története.
- 7—8. Alszeghy Zsolt dr.: A XIX. század magyar irodalma.
9. Miskolczy István dr.: Magyarország az Anjouk korában.
10. Palau-Timkó Jordán: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei.
11. Quadrupani-Babura László dr.: Útmutatás jámbor lelkek számára.
12. Prohászka Ottokár: Elbeszélések és utirajzok. (Elfogyott.)
13. Trikál József dr.: Természetbölcselet.
14. Bognár Cecil dr.: Értékelmélet.
15. Prohászka Ottokár: A bűnbocsánat szentsége.
16. Babura László dr.: Szent Ágoston élete.
17. Lepold Antal dr.: Szalézi szent Ferenc válogatott levelei. (Elfogyott.)
18. Áldásy Antal dr.: A kereszteshadjáratok története.
19. Marosi Arnold dr.: Átöröklés és nemzetvédelem.
20. Zollvány Irén dr.: Erotika és irodalom. (Elfogyott.)
21. Horváth Sándor dr.: Aquinói szent Tamás világnézete.
22. Balogh Albin dr.: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt.
23. Marcell Mihály dr.: A katolikus nevelés jellege.
- 24—25. Motz Atanáz dr.: A német irodalom története.
26. Babura László dr.: Szent Ambrus élete.
27. Márki Sándor dr.: II. Rákóczi Ferenc élete.
28. Kiss Albin dr.: A magyar társadalomtan története.
29. Szabó Zoltán dr.: A növények életmódja.
30. Wesselszky Gyula dr.: A rádium és az atomelmélet.
31. Balanyi György: Assisi szent Ferenc élete.
32. Dávid Antal: Babel és Assúr. I. Történet.
33. Fejér Adorján: Római régiségek.
34. Balogh József: Szent Ágoston, a levélíró.
35. Babura László dr.: Szent Jeromos élete.
36. Karácsonyi János dr.: Szent László király élete.
37. Miskolczy István dr.: A középkori kereskedelem története.
38. Szémán István dr.: Az újabb orosz irodalom.
39. Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom története.
40. Trikál József dr.: A gondolkodás művészete.
41. Kühár Flóris dr.: Bevezetés a vallás lélektanába.
42. Babura László dr.: Nagy szent Gergely élete.
- 43—44. Kühár Flóris dr.: A keresztény bölcselet története.
45. Wessely Ödön dr.: Korszerű nevelési problémák.
46. Somogyi Antal dr.: Vallás és modern művészet.
47. Divál Kornél: Magyar művészettörténet.
- 48—49. Birkás Géza dr.: A francia irodalom története.
50. Wodetzky József dr.: A világegyetem szerkezete.
51. Záborszky István dr.: Rabindranath Tagore világnézete.
- 52—53. G. Kurth—Michel K.: A modern civilizáció kezdetei.
- 54—55. Dávid Antal: Babel és Assúr. II. Művelődés.
56. Horváth Jenő dr.: A modern Amerika története.
57. Balogh Albin dr.: Ország és nyelv.
58. Mészlányi Antal dr.: A katolikus egyház és az állam 1848/49-ben.
- 59—60. Radó Polikárp dr.: A kereszténység szent könyvei. I. Ószövetség.
61. Kecskés Pál dr.: A házasság etikája.
62. Huszár Elemér: A katolikus házasságjog rendszere.